

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Monika Stachová

**Identita karpatských Němců v období meziválečného
Československa**

**Identity of Carpathian Germans in the Era of Interwar
Czechoslovakia**

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 7. srpna 2015

.....
Monika Stachová

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem obětavým archivářkám a archivářům, se kterými jsem se během studia pramenů setkala, za jejich vstřícnost, všestrannou pomoc při vyhledávání materiálů, ochotu a za to, že mne pravidelně navraceli do reality všedního dne, především pak Mgr. Monice Fekiačové, Cecílii Felberové, Mgr. Janě Příbulové, PhDr. Valérii Solčániové, Mgr. Jurajovi Valentovi, Mgr. Márii Zsigmondové a v neumenšené míře všem ostatním.

Dále pak svému školiteli Mgr. et Mgr. Matěji Spurnému, Ph.D. za cenné rady a komentáře. Za pomoc a ochotu číst ohromné množství textu si zaslouží můj dík PhDr. Jaromír Mrňka.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat PhDr. Eleně Mannové, CSc. a prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc. za užitečné připomínky a tipy.

Následně směřuje můj dík všem blízkým, rodině a přátelům za to, že přestáli mou přítomnost během poněkud misantropního a depresivního období nebo alespoň chápali mé předstírání mrtvého brouka.

A zcela na závěr děkuji své věrné čtenářce Bc. Elišce Pekárkové, že mne motivovala k psaní dalších kapitol.

Abstrakt:

Předkládaná bakalářská práce *Identita karpatských Němců v období meziválečného Československa* se zaměřuje na problematiku identifikace Němců na Slovensku a pokouší se na pozadí širších sociálních, kulturních a hospodářských souvislostí postihnout otázku, do jaké míry se německé obyvatelstvo ztotožňovalo s konstrukcí karpatoněmecké identity, popř. s jinými identitami. Krom toho je pozornost věnována samotné genezi pojmu a proměnám jeho obsahu. Zabývá se mj. vztahy mezi jednotlivými národnostmi a loajalitou k československému státu. Nadto zkoumá, zda se skutečně ve sledovaném období podařilo vytvořit kolektivní identitu zahrnující veškeré německé obyvatelstvo žijící na Slovensku či nikoliv. V souvislosti s tím je nastíněna otázka, jakou roli v tomto procesu utváření karpatoněmecké identity sehrály Němci z českých zemí či jiné faktory.

Klíčová slova:

identita, alterita, nacionalismus, loajalita, menšinová politika, Karpatoněmecká strana (KdP), Spišská německá strana (ZdP), paměť, lokální patriotismus

Abstract:

The bachelor thesis *Identity of Carpathian Germans in the Era of Interwar Czechoslovakia* addresses the identification issue of Carpathian Germans in Slovakia. Furthermore on the background of broader social, cultural and economical context, it attempts to express to what extent German population identified itself with the construct of the Carpathian-German identity, respectively with other identities, e.g. local identities. Apart from that, it focuses on the genesis of this term as such, as well as on alterations of its content. The thesis deals with inter alia the relations among other minorities and loyalty to the interwar Czechoslovakian state. Moreover, it examines, whether the collective identity of entire German population living in Slovakia was created or not. In connection to that, it outlines a question, which role the Germans coming from the Czech lands and other features played in the process of forming the Carpathian-German identity.

Key words:

identity, alterity, nationalism, loyalty, minority policy, the Carpathian German Party (KdP), the Zipser German Party (ZdP), memory, local patriotism

Obsah

1. ÚVOD	8
1.1 SOUČASNÝ STAV BĀDÁNĪ.....	9
1.2 STRUKTURA PRÁCE	11
1.3 HISTORICKÝ KONTEXT	12
1.4 PROBLEMATIKA ZKOUMÁNĪ A IDENTIFIKACE NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA NA SLOVENSKU.....	15
1.5 JAZYKOVÁ A MENŠINOVÁ LEGISLATIVA V MEZIVÁLEČNĚM ČESKOSLOVENSKU .	17
<i>1.5.1 Legislativní poměry v souvislosti s jazykovým zákonem z roku 1920</i>	<i>17</i>
<i>1.5.2 Úprava v podobě jazykového nařízení z roku 1926</i>	<i>19</i>
<i>1.5.3 Specifika slovenské státní správy</i>	<i>21</i>
<i>1.5.4. Nastínění praktického fungování.....</i>	<i>22</i>
1.6 SPRÁVNÍ ČLENĚNĪ NA SLOVENSKU V OBDOBĪ MEZIVÁLEČNĚHO ČESKOSLOVENSKA.....	23
2. METODOLOGICKÝ A KONCEPTUÁLNĪ ÚVOD	26
2.1 IDENTITA A ALTERITA.....	26
2.2 MYŠLENÁ SPOLEČENSTVĪ.....	28
2.3 HISTORICKÁ PAMĚŤ.....	28
2.4 LOAJALITA A AUTORITA	30
2.5 LOKÁLNĪ PATRIOTISMUS A MĪSTA PAMĚTI	31
2.6 KONCEPCE UHERSKÉHO POLITICKÉHO NÁRODA.....	32
3. SPIŠSKÝ JAZYKOVÝ OKRUH	34
3.1. NEHCEME BÝT ČECHY, HCEME ZŪSTAT ŪHRY.....	34
3.2 MYŠLENKOVĚ KONCEPCE LISTOPADU 1918	42
3.3. OSUDOVĚ HODY KOSTKOU.....	45
VÝVOJOVĚ TENDENCE MEZI LETY 1918 A DRUHOU POLOVINOU 20. LET	45
<i>3.3.1 Role tradičních autorit po převratu</i>	<i>54</i>
<i>3.3.2 Pronikání německého vlivu z českého prostředí</i>	<i>55</i>
<i>3.3.3 Proměny identit. Změny přístupu k československému státu</i>	<i>56</i>

3.4 PROMĚNY MEZI POLOVINOU 20. LET A R. 1938.....	58
3.4.1 <i>Ekonomická situace na Spiši.....</i>	63
3.4.2 <i>Festivity a spolkový život</i>	65
3.4.3. <i>Otázka loajality a solidarity spišských Němců. Proměny identifikace</i>	66
3.4.4 <i>10. výročí vzniku Československa ve znamení kritiky fungování státu</i>	68
3.4.5 <i>Karpatoněmecké strana a činnost organizace Deutscher Kulturverband. Vlivy z česko-německého prostředí.....</i>	70
4. HAUERLAND	74
4.1 NOVÁ KONSTELACE V ROCE 1918	74
4. 1. 1 <i>Uchování německého rázu. Školství a německá menšina ve 20. letech</i>	76
4. 1. 2 <i>Hledání nových pedagogů. Pronikání českých Němců do oblasti Hauerlandu.....</i>	78
4. 1. 3 <i>Role organizace Deutscher Kulturverband v aktivizaci německého obyvatelstva. Festivity</i>	81
4. 1. 4. <i>Stát versus Deutscher Kulturverband: zápas o školy.....</i>	83
4. 1. 5 <i>Pronikání vlivu Karpatoněmecké strany a německých spolků.....</i>	84
4. 1. 6 <i>Proměny identit ve 30. letech</i>	86
4. 1. 7 <i>Komunikace s jinými jazykovými ostrovy.....</i>	88
4. 2 „MŮJ DRAHOUŠEK PŘICHÁZÍ Z DALEKA“	89
4.2.1 <i>Ekonomické pozadí.....</i>	91
4.2.2 <i>Užívání německého jazyka a obranné mechanismy ze strany československé samosprávy ve druhé polovině 30. let</i>	93
4.2.3 <i>Angažovanost hauerlandského německého obyvatelstva v Karpatoněmecké straně.....</i>	95
4.2.4 <i>Vyhlášení autonomie Slovenska jako zlomový bod</i>	96
5. PREŠPURSKÝ JAZYKOVÝ OSTROV	98
5. 1 „BŮH, JENŽ DAL RŮSTI ŽELEZU, NECHCE ŽÁDNÉ OTROKY“	98
5. 1. 1 <i>Moment rozhořčení. Postoj k Československu.....</i>	103
5. 1. 2 <i>Hospodářská stránka Prešpurku a okolí.....</i>	104
5. 1. 3 <i>Německá výuka v Bratislavě.....</i>	105
5.1.4. <i>Oslavy a festivity v bratislavském jazykovém ostrově.....</i>	107
5.2. VZTAHY MEZI NÁRODNOSTMI V OKOLÍ PREŠPURKU	108

5. 2. 1 Činnost Karpatoněmecké strany a SdP.....	109
5. 2. 2 Hospodářské a bezpečnostní záležitosti v druhé polovině 30. let.....	117
5. 2. 3 Kontakty s ostatními jazykovými ostrovy	119
6. ZÁVĚR.....	120
6.1 KE GENEZI POJMU.....	120
6.2 DŮLEŽITÉ BODY ZJIŠTĚNÍ.....	123
SEZNAM LITERATURY	126
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA	126
DOBOVÁ LITERATURA	129
POMŮCKY.....	130
PERIODIKA	130
ARCHIVNÍ FONDY	131
ČLÁNKY A STUDIE.....	132

Seznam použitých zkratek:

čsl. popř. českosl. – československý

hl. - hlavní

KdP – Karpathendeutsche Partei (Karpatoněmecká strana)

RNS – Revoluční národní shromáždění

SA – Státní archiv

Sb. z. a n. – Sbírka zákonů a nařízení

SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)

1. Úvod

Obyvatelstvo žijící na Slovensku v meziválečném období se v žádném případě nedá charakterizovat jako homogenní. Kromě cizinců a příslušníků československé národnosti se zde nacházel mezi více jak třemi miliony lidí poměrně značný podíl maďarského, německého, ruského a maloruského, židovského, polského či romského obyvatelstva.¹ Na národnostní různorodost Slovenska a na to, jak se relace mezi jednotlivými národnostmi proměňovaly, mohou poukazovat některá nenápadná místa paměti. Taková místa člověka často nutí k zamyšlení nad minulými událostmi.

Jedním z nich je například bývalá lékárna U Salvátora v bratislavské Panské ulici z počátku 20. století, která budí dojem odstrkovaného a ušmudlaného dítko uprostřed okolních pestrobarevných fasád. Průčelí domu již notnou řadu let zdobí poněkud nenápadné a zašlé nápisy ve slovenštině, maďarštině a němčině. Podobných němých svědků lze najít v různých koutech Slovenska mnoho, jen je potřeba se důkladně rozhlížet kolem sebe. Prožily vznik republiky, byly dekorovány během slavností, lidé v nich prožívali své osudy, diskutovali o nejrůznějších věcech či řešili rozličné problémy. Mnohé z těchto budov zůstaly po roce 1944 z důvodu evakuace, případně v roce 1945 po organizovaném odsunu opuštěny. Právě přes tento aspekt jsem dospěla ke zkoumání karpatoněmecké identity v období meziválečného Československa. V rámci volitelného semináře v prvním ročníku studia jsem se dostala k problematice odsunu karpatských Němců. Posléze mne však mnohem více začaly zajímat osudy této menšiny během první republiky. Bylo to dáno i odlišností od Němců v českých zemích, neboť se jednalo o početně menší skupinu německého obyvatelstva, které bylo navíc roztroušeno v různých oblastech Slovenska.

Tehdy mne začaly napadat nejrůznější otázky k tomuto tématu. Zabrala jsem se do studia, začala objíždět archívy v různých částech Slovenska a čas od času ze sebe oprášila sedimentovaný prach. Na partyzánských výpravách mi hlavou vířily dotazy po proměnách identity a vzájemných vazbách mezi jednotlivými skupinami karpatských Němců a po tom,

¹ Na základě číselných údajů uvedených ve Statistické ročence republiky Československé pro rok 1930, byl celkový počet státních příslušníků na území Slovenska 3 254 129, cizinců zhruba 75 664, zbytek připadal menšinám (tj. 147 531 příslušníků národnosti německé, 572 186 maďarské, 90 953 ruské a maloruské, 65 217 židovské, 937 polské a 31 223 ostatních národností). Viz *Statistická ročenka republiky Československé*. Praha: Orbis, 1934.

jakou roli hrála v tomto procesu Karpatoněmecké strana. Ztotožňovalo se dané obyvatelstvo s předestřeným konceptem identity nebo spíše inklinovalo k nejrůznějším lokálním identitám? Jaké byly vztahy mezi jednotlivými národnostmi v oblastech osídlených německým obyvatelstvem? Výsledky svého bádání nyní reflektuji v předkládané práci.

1.1 *Současný stav bádání*

Téma německého obyvatelstva žijícího na území Slovenska nepřilákala pouze zájem historiků, ale rovněž řady filologů², etnologů, sociologů a vědců z dalších oborů. Oproti zkoumání jiných menšin na Slovensku ovšem zůstává německá menšina poněkud v pozadí. Většinová pozornost se zaměřuje spíše na zkoumání maďarského či židovského obyvatelstva. Studium německé menšiny tak zůstává spíše předmětem studia několika badatelů.

Samotným počátkům německého osídlení na Slovensku, zvykům, tradicím a především krojům německého obyvatelstva se věnuje etnoložka Margaréta Horváthová. Z hlediska výzkumu identit německého obyvatelstva na Slovensku v období od 19. století až po rok 1945 představoval velký přínos příspěvek historičky Eleny Mannové a historika a filologa Jozefa Tancera³, působícího na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, v objemné kolektivní monografii s názvem *My a ti druhí v modernej spoločnosti :konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*.⁴ Právě v této studii se jako v jediné objevují jinak poměrně ojedinělé zmínky o Spišácích a Prešpurácích, tzv. *Zipser* a *Poszonyer*. Její těžiště ovšem spočívá převážně v 19. století, kterému se oba autoři v souvislosti s německým obyvatelstvem na Slovensku systematicky věnují.

Na německé tělovýchovné spolky na Slovensku se zaměřuje Miroslav Bobřík ve svých článcích,⁵ příspěvcích v kolektivních monografiích či vlastních publikacích.⁶ Problematika

² KRIEGLEDER, W. Deutsche Sprache und Kultur in der Zips. Bremen Ed. Lumière, 2007. (Presse und Geschichte - Neue Beiträge: 24). ISBN: 3934686427.

³ KRIEGLEDER, Wynfrid, ed., SEIDLER, Andrea, ed. a TANCER, Jozef, ed. Deutsche Sprache und Kultur im Raum Pressburg. Bremen: Edition Lumière, 2002. 286 s. Presse und Geschichte - Neue Beiträge; Bd. 4. ISBN 3-934686-07-9.

⁴ Viz KILIÁNOVÁ, Gabriela, ed., KOWALSKÁ, Eva, ed. a KREKOVIČOVÁ, Eva, ed. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2009.

⁵ BOBRÍK, Miroslav, Činnosť nemeckého telocvičného a športového zväzu v období Slovenského štátu (1939-1945) In: *Historický časopis Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*. 48, č. 3, (2000), s. 505-516.

identity karpatských Němců se objevuje i v pracích zahraničních autorů, často vydaných za podpory nejrůznějších organizací vysídlených slovenských Němců.⁷ Jedná se převážně o práce specializované na jednu obec či lokalitu, případně o biografie⁸. Podobně na Slovensku vyvíjí publikační činnost Muzeum kultury karpatských Němců, která se ale většinou podobně jako výzkum některých slovenských historiků zaměřuje spíše na poválečný odsun⁹, popř. báječně mapuje období druhé republiky a druhé světové války v rámci nacionálněsocialistických organizací.¹⁰ Poměrně dobře zpracované dílo předložil Ján Kokorák,¹¹ jenž si jako předmět svého výzkumu vytkl především německé stranické rozvrstvení na Slovensku.

Dlouhodobě se této problematice věnuje i Dušan Kováč, který na toto téma publikoval mnoho příspěvků ve sbornících, popř. na ně kladl důraz ve svých monografiích. Z nich patrně nejrozsáhlejší publikace *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*¹² ukazuje pohled na německé obyvatelstvo žijící na Slovensku, ovšem spíše z pohledu ústředních orgánů či Karpatoněmecké strany. Pouze okrajově autor reflektuje postoje samotného německého obyvatelstva. Některé jevy a proměny jsou autorem pouze konstatovány bez dalšího osvětlení. Chybí možné interpretace, proč tomu tak bylo a jaké byly případné motivace německého obyvatelstva, že se rozhodlo hájit to či ono stanovisko. S velkým očekáváním jsem četla příspěvek *Die karpathendeutsche Identität im Kräftefeld der mitteleuropäischen Politik 1918 – 1945*¹³, ovšem ani zde se nenacházely odkazy na lokální

⁶ BOBRÍK, Miroslav, *Nemecká menšina na Slovensku a jej telovýchovné a športové aktivity v rokoch 1918-1945*, 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo STU, 2006. Toto téma nastínil již v rámci své dizertační práce v roce 1987.

⁷ KLEIN, F. Zipser erzählen. : Potoken und Mantaken dazähln. Stuttgart Hilfsbund Karpatendeutscher Katholiken, 2000. ISBN: 3000068260.

⁸ STEINHÜBL, Josef. Mein Leben: Kampf eines katholischen Pfarres für den Glauben und das Deutschtum in der Slowakei. Stuttgart: Hilfsbund karpatendeutscher Katholiken, 1975. 160 s.

⁹ Např. viz GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. 1. vyd. [Košice]: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005.

¹⁰ Kupř. rozsáhlé množství studií a článků Michala Schvarce. Viz SCHVARC, M.: Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938 – 1945. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005*. B. Bystrica 2005, s. 101 -118. SCHVARC, M.: Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku 1935 – 1938. In: *Historický časopis 1/2004*, s. 87 – 118 aj.

¹¹ KOKORÁK, J. *Die deutsche Minderheit in der Slowakei 1918 - 1945. die Parteienlandschaft im Spannungsfeld zwischen deutschungarischer Tradition und deutsch-national(sozialistischem) Gedankengut*. Hamburg: Kovač, 2013.

¹² Viz KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991. 235 s. ISBN 80-224-0155-2.

¹³ Viz KOVÁČ, Dušan. Die karpathendeutsche Identität im Kräftefeld der mitteleuropäischen Politik 1918 – 1945. In: WAKOUNIG, Marija, ed., MUELLER, Wolfgang, ed. a PORTMANN, Michael, ed. *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa: Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*. Wien: Lit 2010.

prameny. Přestože daný příspěvek pojednával o identitě karpatských Němců, reflektoval stále spíše identifikaci německých elit.

Kromě specializovaných prací se téma identity tzv. karpatských Němců objevuje spíše v rámci sborníkových příspěvků¹⁴ nebo je okrajově zmíněno v rámci nejrůznějších syntéz. Šíře položená otázka identit s využitím archivních dokumentů lokální správní úrovně napříč jednotlivými jazykovými ostrovy však v dosavadní historiografii o karpatských Němcích nebyla podrobněji reflektována – pouze v rámci jednotlivých německých oblastí.

1.2 Struktura práce

První tematická část práce je tvořena krátkou kontextualizací historického vývoje Němců na Slovensku. Snažím se cílit na důležité prvky, tendence, zlomové okamžiky či klíčové události, které vymezenému období předcházely. Jejich nastínění je důležité pro rozličné historické odkazy, jež se později objevovaly a byly reflektovány v prvorepublikových tiskovinách či archivních pramenech v nejrůznějších souvislostech. Na jejich základě se ukazují charakteristiky historické paměti jednotlivých jazykových ostrovů, jejich průniky či odlišnosti – s čímž souvisí rovněž otázka týkající se konstruování kolektivní paměti karpatských Němců.

V následujícím rozsáhlém bloku se věnuji některým tendencím typickým pro dané jazykové okruhy v období dvaceti let, tj. mezi lety 1918 a 1938. Hlavní důraz je kladen na projevy loajality vůči státu, reakce na politiku, spolkový život a pokusy o aktivizaci německého obyvatelstva, iniciované Karpatoněmeckou stranou. Důležitá je především samotná identifikace těchto aktérů, tj. s jakými skupinami či idejemi sympatizovali. V souvislosti s tím nastolují i tázání po tom, co pro ně znamenala daná skupina, se kterou se identifikovali, a chci se podívat i na projevy solidarity uvnitř dané skupiny. Jedna z otázek se vztahuje k tomu, jak daný jazykový ostrov recipoval tyto snahy a zdali zde bylo přítomno povědomí o zbývajícím německém obyvatelstvu na Slovensku a jak se v této oblasti promítala vzájemná identifikace s těmito jazykovými celky. Na dané oblasti se zaměřuji jednotlivě, aby nedošlo k marginalizaci některých poměrně důležitých jevů, specifických pouze pro dané prostředí, příp. aby vynikly společné charakteristiky těchto skupin. Zároveň v této části okrajově zmiňuji i alteritní prvky - čili obraz druhých o karpatských Němcích.

¹⁴Kupř. viz HOENSCH, Jörg K. a LEMBERG, Hans, ed. *Studia Slovaca: Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. München: R. Oldenbourg, 2000.

Tyto projevy z archivních pramenů a zmínky v tisku jsou následně konfrontovány s představami o „karpatském Němci“. Nejprve je v poslední kapitole nastíněna samotná geneze pojmu „karpatský Němec“. V souvislosti s jeho nastíněním se následně zaměřím na pozdější reflexi tohoto pojmu, jak se proměňoval jeho obsah a zda charakteristiky nastíněné v druhém tematickém bloku nasvědčují, že skutečně došlo k formování kolektivní identity karpatoněmecké menšiny na Slovensku v tomto období. Tematizují, jak byl u německé společnosti recipován, eventuelně jak se lišil obsah připisovaný tomuto pojmu jednotlivými aktéry.

1.3 Historický kontext

Příchod Němců na Slovensko probíhal v několika různých vlnách zhruba od 12. století v rámci středověké kolonizace až do druhé poloviny 19. století, kdy do okolí Vranova nad Topľou dorazili Němci pocházející z Tachova.¹⁵ Nepříliš početné německé obyvatelstvo obývalo převážně tři kompaktní německé jazykové oblasti: *Okolí Prešpurku*¹⁶ s přilehlými obcemi, které se případně v pozdějších letech přičlenily k Bratislavě. Dále pak *Hauerland*, tj. oblast nacházející se ve středním Slovensku, mezi obcemi Sklené, Kremnica a Nitranské Pravno. A *Spiš*, jež se nacházela na východu Slovenska v těsné blízkosti Vysokých Tater u měst jako je Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves, Gelnica apod.¹⁷ Další příslušníci německé národnosti žili spíše roztroušeně i v jiných oblastech Slovenska. Právě tyto oblasti nebyly kulturně homogenní, ale jak je demonstrováno v následujících tematických blocích, lišily se navzájem různými kulturními rysy apod., což mělo vliv i na jejich identifikaci.

Slovenská historiografie hovoří o zhruba čtyřech vlnách německé migrace do slovenských oblastí, přičemž k první došlo již v průběhu zmiňovaného 12. – 14. století.¹⁸ Právě tato vlna byla charakteristická tím, že s sebou přinesla na Slovensko německé právo, odlišné zvyky a

¹⁵ Viz HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. 1. vyd. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2002. s. 8.

¹⁶ Termíny Prešpurk a Bratislava používám jako synonyma – jediný zásadní rozdíl spočívá v datu jejich geneze.

¹⁷ Tato oblast byla rozdělována dále na Horní a Dolní Spiš.

¹⁸ Tamtéž s. 9. Ovšem materiály Muzea karpatských Němců uvádějí již období vlády krále Štěpána, tedy 11. století. Viz. O tomto období se zmiňuje i historik Friedrich Kaindl ve své knize, ovšem hovoří zde obecně o Uhersku. Viz KAINDL, Raimund Friedrich, *Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern*. Prag: A. Haase, 1917. Podobnou informaci uvádí i Weber. Viz CHALUPECKÝ, Ivan, *Z minulosti Lubice*. Kežmarok: M.Lipták, 1996.

přispěla k hospodářskému rozkvětu těchto oblastí.¹⁹ Jako lákadlo pro nové osídlence působila především rozsáhlá privilegia a možnost začátku nového života v nových podmínkách. Mezi regiony osídlené právě v tomto období spadala Spiš či oblast kolem vznikajících hornických měst ve středním Slovensku jako např. v Kremnici. Německé obyvatelstvo proudilo také na západní Slovensko, do Prešpurku, Trnavy a okolních obcí. Někteří nově příchozí se pravidelně stěhovali po celém Slovensku z důvodu své obživy. Tehdejší německé obyvatelstvo bylo na Slovensku poměrně dominantní, tvořilo zhruba čtvrtinu veškerého obyvatelstva.²⁰

Další vlna migrace německého obyvatelstva během 16. – 17. století byla způsobena probíhajícími náboženskými válkami. Nově příchozí pocházející z Bavorska, Švýcarska a jiných germanofonních oblastí, tzv. *Habáni*, se usazovali v západní části Slovenska především v pásu od Záhorské nížiny k Trenčínu. Předposlední migrační proud potom spadá do období 18. století a byl způsoben nejrůznějšími faktory, jako politickými událostmi, nebo proměňující se hospodářskou a sociální situací. Německé obyvatelstvo přicházelo do země, na které se podepsaly konflikty s Turky. Další skupině nových osídlenců byla na Slovensku nabídnuta práce na místních velkostatech, kde často působili jako dřevorubci Němci z alpské oblasti. Poměrně velký počet Němců dorazil na Slovensko za vlády císaře Josefa II. Jednalo se o Němce často z Bavorska, Švábska nebo Alsaska, kteří zde získali pozemky, majetek a dobytek. Mezi nově příchozími se objevovali i řemeslníci specializovaní na zpracování lnu.

Poslední větší migrace německého obyvatelstva proběhla v 19. století v souvislosti s průmyslovou revolucí a zakládáním nových podniků. Během 20. století byl podíl německého obyvatelstva na Slovensku mnohem menší, neboť představoval pouhých 4,5%.²¹ Přitom ještě v roce 1910 zde žilo zhruba 196 000 Němců. Ve srovnání s Němci žijícími v českých zemích nepředstavovali Němci na Slovensku výraznější národnostní faktor. Největší zlom v německém osídlení však představovala evakuace německého obyvatelstva v roce 1944 a následný poválečný odsun, se kterým je mj. spojováno hromadné zabíjení u Přerova na Švédských šancích v červnu 1945.²²

¹⁹ KAINDL, Raimund Friedrich, *Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern*. Prag: A. Haase, 1917. s. 11.

²⁰ Tamtéž s. 11.

²¹ Tj. zhruba 150 000. Viz tamtéž.

²² Viz HÝBL, František. *Tragédie na Švédských šancích v červnu 1945*. Přerov: Muzeum Jana Amose Komenského, 1995. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku*

Během období meziválečného Československa se o přízeň německého obyvatelstva na Slovensku ucházelo velké množství politických stran, ať už vyloženě německých, nebo mnohonárodnostních. Mezi ně patřila maďarská křesťanskosociální strana, která byla podporována jak ze strany maďarského, tak německého obyvatelstva. Mezi další aktéry patřila spišská německá strana, působící ve spišském regionu, která tvořila koalici s maďarskými stranami, jež v této oblasti působily. Kromě toho se o přízeň ucházela i německá sociální demokracie, komunistická strana či Karpatoněmecká strana. Toto politické uskupení se objevilo na politické scéně na sklonku dvacátých let a snažilo se získat přízeň německého voličstva z oblasti celého Slovenska. Před volbami v roce 1935 se spojila Karpatoněmecká strana se Sudetoněmeckou stranou a změnila svůj název na *Karpatoněmecká strana – předseda Konrád Henlein*. Její činnost byla následně zakázána v roce 1938, ale již na začátku podzimu roku 1938 se začala vytvářet nástupnická strana *Deutsche Partei*, která se následně analogicky prezentovala jako zástupkyně německého obyvatelstva na Slovensku.

Právě Karpatoněmecká strana se ujala konstruktů karpatoněmecké identity a ve svých stanovách si vytkla za cíl „*jako strana národní pochytit a organizovat všechny Němce na Slovensku a Podkarpatské Rusi.*“²³ Chtěla tedy zastupovat a podporovat důležité zájmy německého obyvatelstva na nejrůznějších rovinách, tj. hospodářské, kulturní, sociální apod. Tato práce se mj. snaží konfrontovat na základě lokálních pramenů identifikaci místního německého obyvatelstva a axiomy předeslané v § 2 stranických stanov. Figuruje zde několik otázek, které se tato práce snaží zodpovědět, nastínit možné vysvětlení, nebo je alespoň nabídnout jako podnět k dalšímu bádání. Kdy se generoval tento pojem a kdo byl jeho autorem? Jak se proměňoval obsah tohoto pojmu? Jaké byly představy jednotlivých aktérů o této koncepci, kterou Karpatoněmecká strana prezentovala? Především jak tato představa kolektivní identity narážela na lokální identifikace daných jedinců a jaké byly případné motivace jejího přijetí? Čím byla lákavá? A podařilo se této straně přesvědčit veškeré německé obyvatelstvo na Slovensku, aby přijalo tuto koncepci za svou? Proč slovenští Němci nesouhlasili s vytvořením československého státu a jaké byly jejich případné námitky? Jak se proměňoval jejich přístup k československému státu a státním orgánům? To jsou pouze některé z otázek, které se v souvislosti s problematikou tzv. karpatských Němců nabízejí.

od druhé světové vojny do roku 1953. 1. vyd. [Košice]: Společenskovedný ústav SAV, 2005. STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1991.

²³ *Leitsätze der Karpathendeutschen Partei*. Preßburg: Karpathendeutsche Partei, 1930. s. 3.

1.4 Problematika zkoumání a identifikace německého obyvatelstva na Slovensku

Určení národní příslušnosti konkrétních aktérů je poměrně komplikovaná záležitost. Patrně nejspolehlivějším indikátorem je zápis v matrice, ovšem vyhledávat veškeré německé obyvatelstvo na Slovensku v matričních zápisech bylo vzhledem k rozsahu práce nemyslitelné. Při indikování národnosti se také nedá zcela jednoznačně užít konfese daných věřících, neboť ne vždy platilo, že daný evangelík je skutečně příslušníkem německé národnosti. Přestože např. na Spiši většina evangelické obce věřících byla tvořena právě německým obyvatelstvem.

Podobný postup se tím spíše nedá aplikovat na zbývající dva německé jazykové ostrovy, neboť v oblasti Hauerlandu se německé obyvatelstvo přiklánělo spíše k římskokatolickému vyznání. Jako spolehlivý ukazatel nemohou posloužit ani příjmení aktérů, neboť mohou svádět k nesprávným závěrům. Jeden z hlavních představitelů spišských Němců se jmenoval Andor Hefty. U některých osob byla národnostní identifikace předmětem vyšetřování úřadů. Jednalo se např. o Ing. Sedláčka, který pocházel z evangelické rodiny z Čech, jeho manželka byla Němka, v domácnosti hovořili výhradně německy, zatímco na veřejnosti se Ing. Sedláček vydával za Slováka.²⁴ Podobně jako v následujících kapitolách bude nastíněna tendence k poslovenšťování německého obyvatelstva Hauerlandu, které vzhledem ke jeho slovensky znějícím příjmením bylo považováno za poněmčené Slováky. Krom toho německy znějící příjmení byla rovněž charakteristická pro Židy, kteří mnohdy hovořili i slovensky anebo maďarsky.

Pro plošné zkoumání německé menšiny na Slovensku se z hlediska samotného výzkumu ukázaly jako velice přínosný pramen prezidiální spisy. Především se jedná o nejrůznější situační zprávy, týdenní zprávy župana, bezpečnostní zprávy, zprávy o národnostních, konfesionálních a hospodářských poměrech či hlášení od vedoucích daných četnických stanic, informující o poměrech či výtržnostech v daném okrese. Dalším důležitými prameny tentokrát ovšem ústřední proveniencí jsou archivní dokumenty z fondů Ministra Československé

²⁴ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1126/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

republiky s plnou mocí pro správu Slovenska či Krajinského úřadu. Eventuálně připadají v úvahu dokumenty Policejního ředitelství či jednotlivých státních zastupitelství. Vzhledem k rozsahu práce a časovým omezením jsem nemohla prohlédnout veškeré archivní prameny či sekundární literaturu, takže jsem si vytyčila tři okresy v rámci daných tří jazykových ostrovů. Následné informace posléze byly doplňovány o informace získané při studiu archivních dokumentů nacházejících se v jiných archivních fondech, takže doplňovaly střípky do mozaiky jednotlivých identit.

Tyto prameny jsou nesmírně přínosné, ovšem v klasických inventářích se dají komplikovaně dohledat, protože nemusí být vůbec zaznamenány v krátkém výčtu dokumentů zmíněných u daného kartonu. Dalšími významnými dokumenty jsou pak především individuální složky týkající se této problematiky. Často se jedná o drobné, přesto velice významné poznatky. Nacházejí se ve složkách, kde by badatele dané informace nenapadlo hledat, v osobních složkách podle jmen obyvatel daného okresu, týkajících se českých notářů apod.

V neposlední řadě byla velice nosná německá periodika vycházející v těchto německých jazykových ostrovech po dobu trvání tzv. první republiky. Ta pomáhala dotvářet alespoň částečně dobový kontext. Zároveň bylo při zkoumání potřeba konfrontovat tento mediální obraz a tehdejší diskurs s prameny pocházejícími ze státní správy informujícími o náladách mezi obyvatelstvem. Přestože dochází k víceúrovňové komparaci, v každém případě se jedná pouze o historickou interpretaci, která nastiňuje určitou perspektivu zkoumání daného tématu, ale rozhodně nepředstavuje nějaké neměnné objektivní poznání.

Práce je zaměřena především na německou menšinu, na její sebe-percepci. Klade si otázky, s jakými hodnotami se tato komunita identifikovala, zda spolu studované jazykové ostrovy komunikovaly. Můžeme vysledovat styčné body, na kterých mohla být konstruována kolektivní karpatoněmecká identita? Na základě studia dokumentů vážících se k německému obyvatelstvu žijícímu na Slovensku můžeme rekonstruovat paradigmatické zvraty - jisté zlomové body, signalizující proměnu situace, identit, požadavků atp. V těchto bodech docházelo k rekonstrukci či případně novému utváření paradigmatu statusu identity.

1.5 Jazyková a menšinová legislativa v meziválečném Československu

Předkládaná práce se věnuje problematice menšin, kterou je potřeba alespoň ve zkratce zasadit do základního rámce dobové menšinové legislativy. Konkrétně se budu věnovat především menšinové smlouvě, jazykovému zákonu z roku 1920, jazykovým nařízením vydaným v roce 1926 atd. V závěru této krátké podkapitoly věnuji rovněž pozornost kritickému nastínění praktického provádění jazykové legislativy. Právě poslední část této podkapitoly se snaží nastínit konkrétní sociální praxi dobové menšinové politiky, s přihlédnutím k možnému výkladu některých pasáží těchto zákonů a nařízení.

1.5.1 Legislativní poměry v souvislosti s jazykovým zákonem z roku 1920

V § 4 zákona ze dne 29. 2. 1920, č. 122 Sb. z. a n. bylo nařízeno slovenským úřadům, aby úřadovaly „zpravidla ve slovenštině“.²⁵ Tento zákon však nebyl všemi úřady dodržován, jak ostatně nasvědčuje vydané nařízení ze dne 9. 12. 1927, č. 21186. V něm bylo uvedeno, že úřady porušují předpisy a neúřadují vždy ve slovenštině, jak by správně měly. Proto byly v listopadovém přípisu oddělení ministerstva vnitra jednotlivé úřady na Slovensku vyzývány k důslednému dodržování zmiňovaného zákona a nařízení, aby užívaly ve vnějším a vnitřním styku pouze slovenský jazyk.

Menšinové problematice a užívání menšinových jazyků se věnovala celá hlava šestá zákona ze dne 29. 2. 1920, kterým se uvozovala Ústavní listina Československé republiky. V ní byla mj. věnována pozornost tomu, že daný státní příslušník mohl užívat jakékoliv jazyka „v rámci mezi všeobecných zákonů.“²⁶ Stát rovněž menšinám v § 130 umožňoval zakládání škol, kde mohla být vykonávána výuka v jazyku dané menšiny. Bylo zde ovšem zmíněno, že daná instituce má být spravována vlastními náklady, přičemž stát se touto formulací poněkud distancoval od finančních subvencí menšinových škol. V rámci následujícího § 131 bylo garantováno vyučování v mateřské řeči v případě značného podílu československých občanů jiné národnosti. Zároveň, jak bylo zmiňováno v následující pasáži, mohlo být ale „vyučování

²⁵ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 12/1928, Inv. č.: 274, karta č.: 5a.

²⁶ Viz http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html.

československé řeči (...) stanoveno povinným.²⁷ Navíc stát v případě, že v dané lokalitě byl „usedlý značný zlomek státních občanů československých náležících k menšinám náboženským, národním a jazykovým“, přislíbil veřejné peněžní prostředky k financování výchovy, náboženství neb lidumilnosti.

Znění tohoto zákona vycházelo převážně z Menšinové smlouvy s Československem, jež byla podepsána v Saint-Germain-en-Laye na podzim roku 1919. V té se československý stát zavazoval, že bude chránit svobody národnostních menšin a životy jejich příslušníků.²⁸ Československá legislativa se ve zmiňovaném zákonu č. 121/1920 Sb. z. a n. snažila pevně přidržovat formulaci menšinové smlouvy, že mnohdy dokonce až doslovně přejímala některé úseky. V této smlouvě se objevoval již zmíněný pojem značný zlomek, resp. v originále označovaný *proportion considerable*, jehož nadefinování mělo zaručovat vytvoření národní školy, pokud počet školou povinných dětí přesáhl na základě § 1 zákona č. 189/1919 Sb. z. a n. 40 školáků.²⁹ Ten byl nakonec stanoven na hranici 20% obyvatel dané správní jednotky. Krom toho bylo ve smlouvě zmíněno, že případné spory mohly být vzneseny na půdě Stalého mezinárodního soudního dvora.

Úpravě menšinových práv se následně věnoval především jazykový zákon č. 122/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, ve kterém bylo formulováno v § 2, že „soudy, úřady a orgány republiky, jejichž působnost vztahuje se na okres soudní, v němž podle posledního soupisu lidu obývá alespoň 20 procent státních občanů téhož, však jiného jazyka než československého“ měly přijímat podání v jazyce dané menšiny a vyrozumění vydávat jak v jazyce českém či slovenském, tak v jazyce menšiny. Prostřednictvím nařízení mělo být zaručeno, aby při jednání s úřady nedocházelo k nedorozuměním z důvodu důkladné neznalosti daného jazyka, čemuž se věnoval § 8 tohoto zákona.³⁰ Tento zákon byl hojně kritizován ze strany menšin, neboť jejich zástupci nebyli přizváni k tomu, aby se podíleli na jeho utváření.³¹ Zákon byl podobně jak ústavní listina odhlasován ještě RNS před konáním voleb.

²⁷ Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1920. s. 267.

²⁸ Viz PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. s. 388.

²⁹ Viz KUKLÍK, Jan - NĚMEČEK, Jan. *Od národního státu ke státu národností? : národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013. s. 409. Jednalo se o čl. 9 menšinové smlouvy.

³⁰ Viz PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu...c. d.*, s. 399.

³¹ Viz mj. http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0200_00.htm. Návrh na zrušení jazykového zákona.

1.5.2 Úprava v podobě jazykového nařízení z roku 1926

K následným změnám došlo v únoru roku 1926, kdy bylo vydáno vládní nařízení, kterým se prováděl jazykový zákon pro jednotlivá ministerstva³² a také pro místní samosprávu. Podle něj byly vyhlášky vydávány ve státním jazyce, pokud nebyla připuštěna nějaká výjimka. Případem, kdy mohlo být použito menšinového jazyka, byla nedůkladná znalost oficiálního jazyka československými občany jiné národnosti. Ovšem pouze v případě, že jim tento krok byl ze strany daného úřadu umožněn, kupř. aby bylo urychleno jednání mezi oběma stranami. Pokud se jednalo o „*podání vázané lhůtou neb o podání, jemuž zákon přiznává jisté pořadí, jest povinna strana je předložiti nevyhotovení ve státním jazyku věcně nezměněné, připojíc původní podání.*“³³ Původně zformulované podání mělo být překládáno proto, aby následně mohlo být v případě potřeby konfrontováno s překladem, zdali nešlo k nesrovnalostem. V každém případě zde byl kladen velký důraz na to, aby dané podání bylo sepsáno v oficiálním jazyku.

Na základě čl. 7 bylo ustaveno, že dokumenty, které nebyly zformulovány ve státním jazyku, byly často přikládány do příloh daného dokumentu. Záleželo však na daném úředníkovi, který mohl nařídit druhé straně, aby případně poskytla ověřený překlad, pokud menšinovému jazyku nerozuměl.³⁴ V podobném duchu byl formulován i čl. 8, kde se pravilo, že „*Se stranami a jinými účastníky buď jednáno jen ve státním jazyku.*“³⁵ Pokud však příslušník dané menšiny neovládal státní jazyk, měl být vyslechnut ve svém rodném jazyce. V případě, že úředník či soudce tomuto jazyku nerozuměl, měl být tento projev tlumočen. Když příslušník menšiny ovládal státní jazyk, ale odmítal v něm např. před soudem vypovídat, byla mu uložena peněžní pokuta až 1000 korun. Jeho přidělený státní zástupce měl ovládat jazyk oné menšiny. Jestliže tento menšinový jazyk neovládal, měla si celou záležitost urovnat daná strana.

³² Týkalo se ministerstva vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a veřejné korporace, které jim byly podřízeny. Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 57.

³³ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 58.

³⁴ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 59.

³⁵ Tamtéž. Tento aspekt se důkladněji objevuje v tematickém bloku pojednávajícím o prešpurském jazykovém ostrově.

Nařízení se týkalo i zápisu do veřejných knih apod., který měl být rovněž proveden pouze v jazyce státním. Podobně i činnost státních ústavů a podniků měla probíhat ve státním jazyce, pouze v osobním styku bylo umožněno použít případně i jiný jazyk. Toto ustanovení se ovšem nevztahovalo na osvětové ústavy.³⁶ Následně v hlavě druhé pod čl. 14 byla umístěna definice kvalifikované menšiny. Jednalo se o státní občany „jiného než státního jazyka, jichž obývá podle výsledku posledního soupisu lidu úředně uveřejněného alespoň v jednom soudním okrese republiky³⁷ nejméně 20 procent.“³⁸

Na zajímavý aspekt poukazyval čl. 16, podle kterého příslušníky dané menšiny nemusely být pouze fyzické, ale i právnické osoby a jiné instituce. Tato příslušnost měla být zhodnocena úřady podle podání, anebo podle prohlášení daného subjektu. Důležitým faktorem byly tak údaje uvedené ve veřejném rejstříku. Pokud byly splněny podmínky kvalifikované menšiny pro daný soudní okres, státní orgány zde musely přijímat podání v menšinovém jazyce a vyrozumění příslušníkům dané menšiny poskytovat kromě státního jazyka i v jejich menšinovém jazyce. Pokud jej neobdržela, měla ve lhůtě 3 dnů žádat o nápravu. V těchto soudních okresech pak měly být úřady označeny i v jazycích kvalifikovaných menšin. Pracovníci působící ve státní správě sice měli být povinně *úplně znalí státního jazyka*, ovšem jejich funkce nebyla podmíněna tím, že např. úřadují v okrese s kvalifikovanými menšinami a neovládají jejich jazyk. Na některých kvalifikovaných postech, pokud se zde nacházel nedostatek způsobilých uchazečů, bylo umožněno přijímat zaměstnance, kteří alespoň částečně komunikovali ve státním jazyce.³⁹ Výkon jejich funkce byl však podmíněn tím, že do roku svého působení v úřadě prokážou úplnou znalost státního jazyka. Pokud daní úředníci či soudci nevykazovali dostatečnou znalost či se nechtěli podrobit jazykové zkoušce, mohli být případně penzionováni či propuštěni.

V čl. 68 bylo uvedeno, že „v okresech soudních, v nichž podle posledního soupisu lidu obývá alespoň 20 procent státních občanů téhož, však jiného jazyka nežli československého, (...) ustanoví správa také podle potřeby soudce, úředníky a jiné zaměstnance, jakož i orgány, kteří

³⁶ Srov. Tematická kapitola o hauerlandském jazykovém ostrově.

³⁷ Soudní okres byl nadefinován podle čl. 15 jako obvod okresního soudu, kde se mělo nacházet více než 20 procent obyvatel, kteří se hlásili k dané národnosti. Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 60.

³⁸ Tamtéž. Tímto kritériem byla omezena i činnost osvětových menšinových institucí.

³⁹ Viz čl. 61. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 67.

vykázali způsobilost úřadovati a jednati se stranami také v jazyku této jazykové menšiny.“⁴⁰ Daní úředníci sice mohli být na základě zkoušky přijati, ale v praxi nemusely jejich znalosti ke komunikaci s danou menšinou postačovat. Během jednotlivých úředních úkonů tedy mohli příslušníci menšiny narážet na bariéry.⁴¹ Co se jednání obecných zastupitelstev týče, měla se konat pouze v jednom jazyce, především státním. Bylo však stanoveno, že „jazyk, jehož příslušníků státních občanů je v obci alespoň 50 procent, jest vždy také jednacím jazykem obce.“⁴² V tomto případě tedy byla zvýšena procentuální hranice pro komunikaci v menšinovém jazyce. Pokud se jednalo např. o většinově německé obce, byla obec přesto povinována přijmout jakékoliv podání v jazyce československém a následně ho vyřídit. Když mu neporozuměli, měli si pořídit ověřený překlad. Pokud zde byla kvalifikovaná menšina, vztahovalo se podobné nařízení i pro podání v menšinovém jazyce. Jestliže daná obec měla více jak 3000 obyvatel, měla se zaručit, že do tří let bude v řadách úřednictva dostatečný počet zaměstnanců ovládajících státní jazyk. Užívání jazyků v župních a okresních zastupitelských sborech na Slovensku probíhalo na základě zákona z 29. února 1920 o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé.⁴³

1.5.3 Specifika slovenské státní správy

Na základě vládního nařízení z 31. ledna 1924 se v župním zastupitelstvu mělo jednat ve státním jazyce. Jinak vše fungovalo obdobně jako ve výše uvedených případech, pokud některý člen státní jazyk neovládal, mohl promlouvat ve svém menšinovém jazyce. Dokonce mohli skládat i slib ve svém jazyce. Obstarat případné překlady dokumentů či projevů bylo v kompetenci předsedy župního zastupitelstva. Podobně tomu bylo i na okresní úrovni. Projevy v menšinovém jazyce byly v tomto jazyce rovněž zaznamenávány.

Oproti jazykovému zákonu se zde nacházela zajímavá pasáž, která umožňovala odhlasovat, že není nutné poskytovat překlady projevů do státního jazyka. Jednalo se o případy, kdy se v okrese nacházelo více než 80 procent státních občanů jiné národnosti. Mělo se tak činit jenom pokud by o to některý z členů žádal. Ovšem v článku č. 8 bylo zmiňováno, že

⁴⁰ Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 69.

⁴¹ Na což bude poukazováno v následujících tematických blocích.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926. s. 78.

v případech, kdy se připouštělo užívat i menšinový jazyk vedle jazyka československého, měl být státní jazyk užíván na prvním místě.⁴⁴

1. 5.4. Nastínění praktického fungování

V Pražských novinách byla v roce 1928 uveřejněna úřední zpráva ministerské rady, která vycházela z poznatků šetření praxe menšinové politiky, na jejichž základě měly být vypracovány další směrnice. Mezi publikovanými výsledky se objevuje citace z ústavní listiny z § 128 hovořící, že „rozdíly v náboženství, víře, vyznání a jazyku není žádnému státnímu občanu republiky Československé v mezích všeobecných zákonů na závadu, zejména pokud jde o přístup do veřejné služby k úřadům a hodnostem (...).“⁴⁵ Avšak garance těchto práv byla podmíněna loajalitou dané menšiny k československému státu. Mohlo tedy při flexibilním výkladu docházet k patovým situacím, kdy se menšina snažila poukázat na nedostatečnou garanci práv, zatímco byla na druhé straně konfrontována se svými nedostatečnými projevy loajality. K nejrůznějším úředním přípisům měly být přikládány překlady v jazyku dané menšiny, rovněž jazykové zkoušky měly být přizpůsobeny reálné potřebě či užití v obci. Byla sice prováděna osvěta, ale především česká a slovenská, ovšem u ostatních národností *v duchu slušné úměrnosti*.⁴⁶

Když byl vydán oběžník ministerstva vnitra ze dne 17. března 1937, krajský prezident k němu připojil několik komentářů vztahujících se k jeho realizaci. Zdůrazňoval mj., že obce by měly všemi možnými prostředky a silami zajistit naplnění vládních předpisů, neboť, jak podotýkal, „dobré jméno československé demokracie je zajisté tak důležitým zájmem státu, že i za cenu krajního vypětí všech sil se třeba se vystříhat všeho, co by bylo na újmu.“⁴⁷ Uvědomoval si, že z byt' sebemenšího nedodržování těchto předpisů mohla pramenit závažnější nedorozumění mezi jednotlivými národnostmi. Je logické, že daná nařízení nemohla postihnout úplně všechny oblasti. Proto záleželo na jednotlivcích na nejrůznějších

⁴⁴ Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1924. s. 132.

⁴⁵ Resp. šlo o uvozuující zákon ústavní listiny, viz http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html. Rovnost je tematizována rovněž v hlavě páté ústavní listiny v §106, kde je uvedeno, že „všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody nehledíc k tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství.“

⁴⁶ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 16/1928, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁷ Tamtéž.

pozicích ve státní správě, jak k danému případu přistoupí a jaké eventuální řešení nastolí. Pokud se daný úřad potýkal s lidmi nedisponujícími jazykovými kompetencemi, krajinský prezident nabízel řešení v podobě formulace jednoduchých srozumitelných vět, která měla usnadnit komunikaci mezi úřadem a menšinou a zároveň v podstatě odbourávala byrokratické překážky. Proto nabízel, že úřady mohou vyhotovit materiály a následně je zaslat Krajinskému úřadu ke konečné revizi.

V obcích s německou menšinou, tj. v tomto případě s poměrem německého obyvatelstva přesahujícím hranici 20% daného počtu obyvatel, byl často přítomen úřední překladatel pro potřeby menšin. Konkrétně se jednalo o překlady nejrůznějších vyhlášek a nařízení, případně o komunikaci s daným městským či okresním úřadem. Kupř. když se na Petržalce jednalo o vykupování pozemků kvůli obraně státu, někteří němečtí majitelé pozemků si nechávali úřední spis přeložit, neboť mu příliš nerozuměli.⁴⁸ Jak je patrné v následujících tematických blocích, v některých případech hrozilo, že tato funkce bude zrušena.

Ohledně dodržování těchto nařízení se vedly spory i na půdě Národního shromáždění, např. v souvislosti s tím, zdali je v dané obci vůbec německé obyvatelstvo zákonem správně definováno jako národní menšina, či ne. V každém případě, pokud se jednalo o *kvalifikovanou menšinu*, mělo být legislativně zaručeno na základě čl. 3, že projednávány spis či stížnosti daného jednotlivce budou projednávány v menšinovém jazyce. Záleželo ovšem také na tom, jestli daná obec měla uvedeno v úředním seznamu míst jméno i v jazyce menšiny, a to na základě sčítání lidu z roku 1930.⁴⁹

1.6 Správní členění na Slovensku v období meziválečného Československa

Kvůli geografickému vymezení a následné charakteristice pramenů považuji za nutné alespoň v kostce nastínit správní rozdělení na Slovensku a jeho proměny. Tím bude usnadněna čtenáři orientace v pramenech vážících se ke státní správě. Správní členění na Slovensku bylo totiž oproti rozdělení v českých zemích poněkud specifické. Politická správa na Slovensku měla podobu župního zřízení v čele s županem a podžupanem, jenž zastával roli jeho zástupce.

⁴⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 2001/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁹ Tamtéž.

Celé správní vymezení bylo v prvních letech po převratu charakteristické roztržitostí, neboť na území Československa se vyskytovaly dva odlišné státní systémy, tj. bývalý rakouský a bývalý uherský.⁵⁰ Reforma politické správy byla často předmětem debat, které měly vést ke sjednocení těchto správních modelů.

Očekávaný župní zákon přinesl ale ještě větší rozdrobenost, než jaká vládla v předchozích letech. Na české země zákon nebyl aplikován, mj. i kvůli protestům národní demokracie. Jejím představitelům se nelíbilo, že by v důsledku vznikly minimálně dvě celoněmecké župy. Účinnost tohoto zákona byla neustále odkládána. Nakonec byla uskutečněna až v lednu 1923. Tehdy došlo ještě k většímu správnímu rozdrobení, neboť na území Československa byly aplikovány tři modely politické správy – zmíněné dva byly ponechány v českých zemích a v Podkarpatské Rusi, zatímco na Slovensku byl zaveden nový systém na základě nového župního zákona.

Nově byla tato problematika otevřena až o několik let později během vlády panské koalice. Postulován byl návrh zákona, který měl odstranit tuto roztržitost na rovině politické správy. Mezi jeho iniciátory patřili především kritici dřívějšího župního zákona, tj. národní demokraté. Nový zákon o organizaci politické správy vešel v platnost 1. prosince 1928, přičemž správa od té doby byla tvořena zemskými a okresními úřady, v jejichž čele stál okresní náčelník.⁵¹ V rámci správy hrál poměrně důležitou roli i notář, neboť jeho agenda se již od druhé poloviny 19. století skládala z vyhotovování veřejných listin, dále činnosti soudní povahy a advokátské činnosti.⁵² Dalším postem, který se bude v textu objevovat, byl úřad hlavního služného, který v Uhersku existoval již zhruba od 16. století.⁵³ Tento úředník měl na starosti vykonávání župních nařízení, soudní pravomoc a především udržování veřejného pořádku.

Ústřední orgány na Slovensku rovněž doznaly změn. Zákonem č.64/1918 Sb. z. a n. byl zřízen dočasný úřad ministra s plnou mocí pro správu Slovenska, jehož úkolem měla být konsolidace poměrů na Slovensku a vydávání nejrůznějších nařízení. Přes svou zamýšlenou

⁵⁰ Viz HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. [2. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 351.

⁵¹ Tamtéž s. 352.

⁵² Viz MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd., Praha: Linde a.s. Praha, 2005. s. 270. Na to, že správa stejně nebyla sjednocena a na nejnižších úrovních zůstaly notářské úřady, poukazuje mj. i Jan Rychlík. Viz RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. s. 119.

⁵³ Viz MALÝ, Karel a SIVÁK, Florián. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 1993. s. 313.

dočasnost existoval úřad poměrně dlouho, tj. až do roku 1928. Tehdy byl nahrazen novým krajským (zemským) úřadem na základě zákona č.125/1927 Sb. z. a n., jehož představitelem byl krajský prezident, kterého jmenoval ministr vnitra.⁵⁴

⁵⁴Viz RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. ve Vyšehradu 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. s. 119.

2. Metodologický a konceptuální úvod

Ve všech tematických celcích této práce je kladen důraz na pojmy jako identita, alterita, paměť, loajalita, autorita, případně je konstruován lokální patriotismus či nacionalismus, státní spolehlivost a koncept myšlených společenství, se kterými budu v rámci práce dále operovat. Často je pro tyto termíny typická mnohoznačnost či se mohou objevovat v rámci nejrůznějších koncepcí, jež se mohou vzájemně vylučovat. Proto je nutné tyto pojmy definovat, ujasnit, s jakým definičním ohraničením pracuji a představit koncepční východiska, ze kterých v předkládané práci čerpám.

2.1 *Identita a alterita*

Ústředním definičním pojmem celé práce je právě *identita*, případně *alterita*⁵⁵, konstruovaná jako obraz jinakosti v kontrastu mezi „*my*“ a „*oni*“ v rámci sebeprojekce skupiny. Tím, že daná skupina nadefinuje rozdíly, které ji odlišují od druhé skupiny, utváří tak soubor charakteristických rysů podílejících se na tvorbě její identity. Při srovnání s jinou skupinou si totiž daná kolektivita uvědomí svou identitu snadněji, než kdyby ji měla definovat sama o sobě. Vyplývá z toho, že identita je vytvářena právě v rámci interakce, při které se artikulují tyto nejrůznější znaky podobnosti, protože jinak by identita zůstávala uchováována v rámci nevědomého obrazu, o kterém hovoří Jan Assmann.⁵⁶

Vzhledem k tomu, že identita je vytvářena více či méně konsensuálně v rámci dané skupiny a že se s ní jedinci do ní patřící ztotožňují, je pro ni charakteristická jistá nestálost a proměnlivost.⁵⁷ Identita nezůstává konstantní, ale je přetvářena danými jedinci v rámci zmíněné interakce. Jan Assmann rozlišuje navíc mezi *identitou já* a *kolektivní identitou*.

⁵⁵ Viz STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014. s. 233.

⁵⁶ ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2001. s. 115.

⁵⁷ Tato koncepce poukazuje na myšlenky Zygmunta Baumana zformulované v *Tekuté modernosti*, popř. rovněž je tento aspekt patrný na Renanovu každodenním plebiscitu, i když aplikovaný na nacionalismus. Viz BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002. HROCH, Miroslav, ed. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 34.

Osobní identita je dána tím, že si jedinec uvědomuje svou identitu v rámci jednání ve skupině, pomáhá spoluutvářet identitu této skupiny, přesto ale převažuje vliv skupiny. V případě identity *my*, představují jedinci pilíře, na kterých se posléze staví identitní přemostění.⁵⁸ Relace mezi těmito dvěma typy identit Assmann definuje jako dialektiku závislosti a konstituce, což vytváří vztah vzájemně na sobě závislých částí celku.

Důležité je i další rozdělení *identity já* na *osobní*, která se sice váže k dané osobě, ale nemusí pocházet z její sebereflexe, ale i z vnějších vlivů, a *identity individuální*, reflektující subjektivní prožitky jedince spojené s uvědomováním si vlastní tělesnosti. Osobní identita se však váže k boji o společenské uznání.⁵⁹ V rámci skupiny dochází případně k lepší artikulaci požadavků na změnu či kritiky. Daná skupina se může vymezovat jak vůči minulé nespokojenosti, ze které se snaží vyvázat⁶⁰, tak vůči budoucnosti, v níž jsou nastolené cíle, kterých se snaží daná skupina dosáhnout, a naplnit tak očekávání svých členů. Vzhledem k tomu, že s příchodem modernity dochází také v oblasti středovýchodní Evropy nejpozději od druhé poloviny 19. století k rozpadu tradičních struktur, jedinci se pod vlivem tohoto procesu obrací stále více do sebe a začínají řešit existenční otázky. Táhá se, čím vlastně jsou a jaká je jejich pozice či role v rámci nejrůznějších sociálních struktur.⁶¹ Pokud daný jedinec podstupuje zkušenost zneuznání, může jí lépe čelit v rámci skupinového jednání, kdy je teprve v rámci intersubjektivního výkladu schopen artikulovat tuto prožitou empirii, reprodukovat ji a případně použít jako tmel v rámci dané skupiny, která bude sdružovat lidi se stejnými zkušenostmi. Zároveň ale může být uznán v rámci skupiny, nebo jejím prostřednictvím docílit společenského uznání. V rámci uvědomovacího procesu při formování národních identit sehrála nejdůležitější roli především středostavovská měšťanská vrstva.⁶²

⁵⁸ Assmann tím v podstatě vyjadřuje, že v případě identity, má převahu celek nad částí, protože ji pomáhá utvářet. U *identity my* je vztah obrácený. Tím dochází k vytvoření následně zmiňovaného vztahu závislosti.

⁵⁹ Viz HRUBEC, Marek. *Etika sociálních konfliktů: Axel Honneth a kritická teorie uznání*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2012. s. 34-35.

⁶⁰ Resp. Reflektovat tak ve vztahu minulost- současnost to, co daná skupina nechce.

⁶¹ Viz STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014. s. 233.

⁶² Viz HROCH, Miroslav. *Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*. New York: Columbia University Press, 2000. s. 157.

2.2 Myšlená společenství

V souvislosti s využitím tiskovin a utváření představy společenství se odkazují k tezi Benedicta Andersona⁶³ o *myšlených společenstvích* spočívající v tom, že skupina čtoucí stejné tiskoviny demonstruje simultánní pohyb v čase, při němž se v člověku utváří pocit sounáležitosti s daným společenstvím. Přestože člověk nepoznává osobně všechny členy daného společenství, uvědomuje si jejich existenci a skutečnost, že jsou rovněž členy tohoto společenství a nositeli společné identity. Tento koncept může trochu nabourávat či modifikovat příklad Hauerlandu. V této oblasti totiž nevycházela německá periodika. Právě na tomto případě se ukazuje, že v rámci konstruování karpatoněmecké identity či jiných kupř. lokálních identit, byly v daných společenstvích distribuovány či alespoň doporučovány texty podobného rázu, které členové četli a identifikovali se jejich prostřednictvím s daným společenstvím. Prostřednictvím zkušenosti četby nejrůznějších tiskovin také byli seznamováni s událostmi, které se přihodily v ostatních jazykových ostrovech. Anderson poukazuje na další důležitou paradoxní skutečnost, že národy a identity představují objektivní konstrukt moderní doby, který vykazuje znaky primordialismu v tom, že se historičtí aktéři odvolávají k starobylosti daného národa či společenství.⁶⁴

2.3 Historická paměť

S odvoláváním na minulost a konstruováním identit souvisí i historická paměť či historické povědomí, tzn. do jaké míry je skupina obeznámena s minulostí a kam až dosahuje její historické vědomí.⁶⁵ V práci mne bude zajímat především, tak se tato historická paměť

⁶³ Společně s Renanovou koncepcí se jedná patrně o nejnosiější koncepci nacionalismu pro tuto práci. Navíc je možno ji aplikovat i na nižší stupně identifikace než pouze na národ.

⁶⁴ Což může podobně fungovat jak u národů, tak u lokálních identit. Anderson poukazuje na to, že se tvůrci dané konstruované koncepce identity či národa často odvolávali na objektivní existenci národa a snažili se prostřednictvím nejrůznějších pramenů doložit starobylý původ tohoto společenství.

⁶⁵ Jak poukazuje Miroslav Hroch, tak historické vědomí je provázáno s minulými událostmi a informacemi, které se šíří napříč generacemi. Spíše než minulostí ale má vypovídající hodnotu o stavu současné společnosti. Hroch zmiňuje, že může docházet i k jeho reformulacím v přítomnosti. Historické povědomí charakterizuje jako poněkud rozmazané představy o minulosti. Kolektivní paměť vnímá jako odlišnou kategorii, která je už v podstatě institucionalizovanou formou historického vědomí. Ovšem neobsahuje ho ve svém celku, ale skládá se z jeho pouhého výběru. Viz HROCH, Miroslav, *Historické vědomí a potíže s jeho výzkumem dříve a nyní*, In:

proměňovala a jak souvisela s identifikačním procesem německého obyvatelstva na Slovensku. Ačkoliv je daný aktér podle Halbwachse⁶⁶ svědkem nějaké události, potřebuje neustále své vzpomínky oživovat či se utvrzovat prostřednictvím kolektivní paměti, že se vše skutečně odehrálo tak, jak má zakódováno ve své paměti, resp. že jeho vzpomínky nejsou pouze výsledkem nějaké fabulace.

Důležité je pro toho jedince, jenž se vzpomínku pokouší vybavit, jestli je jeho individuální paměť ve shodě s kolektivní pamětí. Filosof a sociolog Maurice Halbwachs⁶⁷ se odvolává na slovní spojení „*nevěřím vlastním očím*“,⁶⁸ kdy jedna osoba potřebuje v daném okamžiku rozpomínání asistenci druhé osoby, aby jejím prostřednictvím mohla znovu rekonstruovat své vlastní vzpomínky.⁶⁹ Tento aspekt poukazuje na provázanost individuální paměti s kolektivem proto, že právě kolektiv je místem, kde se vzpomínky utvářejí. Na druhou stranu každý jednotlivec prožívá danou událost subjektivně. Během společného vzpomínání v okruhu dalších lidí tedy pamětník pohlíží na událost ze svého pohledu nebo z perspektivy jiných aktérů, čímž podle Halbwachse vzpomínání získává poněkud plastičtější podobu. „*I za předpokladu, že se procházím úplně sám, není možné uvozovat, že si z procházky odnesu osobní vzpomínky, které náleží pouze mně.*“⁷⁰ Oba typy paměti se mohou vzájemně ovlivňovat. Individuální paměť pomáhá utvářet tu kolektivní a ta jí zároveň ji může zpětně ovlivňovat a pozměňovat.

V případě zapomnění je těžké dosáhnout kompletního navrácení své paměti. Jedinec se proto „*snaží (...) tyto izolované zlomky posbírat a zasadit do jednoho rámce, aby se ukázalo, co je jejich úděl.*“⁷¹ Dochází tak k mytologizaci paměti, neboť tyto fragmenty jsou doplněny způsobem, aby tvořily jeden celek. Případná bílá místa paměti jsou nahrazena umělou konstrukcí vzpomínky. Pokud si daný člověk nepamatuje danou událost důkladně, nemusí to nutně znamenat, že při ní nebyl přítomen. Spíše ji v té době mohl prožívat, jelikož ale ztratil

ŠUBRT, Jiří, ed., *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Vyd. 1. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2010. 136 s.

⁶⁶ Halbwachs byl jedním z prvních vědců zabývajících se vztahem mezi individuální a jím vymezenou kolektivní identitou. Proto čerpám v této práci z jeho koncepce.

⁶⁷ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

⁶⁸ Tamtéž, s. 50.

⁶⁹ Na moment rozpomínání poukazuje Halbwachs již v úvodní pasáži týkající se kolektivní paměti hudebníků. „*Jedni si jej vybaví, protože jej umějí zahrát, druzí proto, že jej rozeznají ve chvíli, kdy zaslechnou, jak je zahrán, protože už ho dříve četli (...).*“ Viz tamtéž s. 22.

⁷⁰ Tamtéž s. 51. Daný jedinec během svého procházení v parku může zasáhnout a následně se objevovat ve vzpomínkách ostatních lidí.

⁷¹ ELIADE, Mircea, *Mýtus a skutečnost*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011.

kontakt s prostředím spjatým s celým děním, již podle Halbwachse svou vzpomínku nedokáže z velmi malých fragmentů rekonstruovat. Rozdílnost spočívá také v tom, na které aspekty klade daný pamětník větší důraz. Pokud umělá rekonstrukce vzpomínky představuje 99% vzpomínky, která je tvořena všemožnými výpůjčkami a fragment vlastních vzpomínek je zastoupen pouze 1%, je potřeba vysvětlit právě ono jedno procento, „*kter[é] jinak [samo] o sobě zpochybňuje celou otázku uchování vzpomínek.*“⁷²

2.4 Loajalita a autorita

Loajalita s věrností představují provázanou dvojici, na které spočívá fungování společnosti, neboť bez nich by došlo k jejímu rozpadu. Ostatně, jak poukazuje Georg Simmel, loajalita a věrnost nekonstituují vztahy, ale přestavují „*vnitřní stránku jejich sebezachování*“.⁷³ Představují určitý rámec společenského chování, které lze od daných aktérů očekávat. Zároveň se nedá říci, že by loajalita byla konstituována okamžitě, ale jejímu zformování předchází určitá prehistorie, tzn. období, v rámci kterého se tato loajalita utváří. Při sledování loajalit je důležitý následovný vývoj, zda se toto nadefinované očekávatelné chování proměňuje, či zůstává stejné. Loajalita neprostupuje pouze vztahy podřízenosti a nadřízenosti, je přítomna i v relacích na stejných úrovních. Díky loajalitě dochází ke garantování vzájemných jistot a toho, že bude docházet k jejich následovnému naplňování. Loajalita však na rozdíl od důvěry funguje na bázi vztahů mezi jedinci a danými institucemi, popř. se týká otázky individuí v rámci socializačních procesů.⁷⁴ Tato definice je pro tento případ nosnější než vymezení loajality jako pouhé dodržování legislativních norem. S tím souvisí pojem státní spolehlivosti definovaný na základě zákona na obranu státu.

Čerpám z definice zakotvené v zákoně č. 131/1936 Sb. z. a n., na základě kterého je dle § 19, čl. 9 za státně nespolehlivou označena osoba, „*o kter[é] možno míti důvodně za to, že by zneužil[a] svého postavení v duchu obraně státu nepříznivém (...), kter[á] by vyvíjel[a] činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, ústavní jednotnosti*“

⁷² HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*, Praha 2009, s. 65. Halbwachs zde cituje z dopisu Désirého Roustana. Tento bod je důležitý v tom, že poukazuje na to, že daný narativ mohou nabourávat individuální vzpomínky.

⁷³Viz SCHULZE WESSEL, Martin, ed. *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik, 1918-1938: politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*. München: Oldenbourg, 2004. s. 2.

⁷⁴Tamtéž s. 3.

*nebo demokraticko-republikánské státní formě a bezpečnosti Československé republiky anebo proti obraně státu, kter[á] k takové činnosti podněcuj[e] nebo jiné osoby svěsti hledí(...).*⁷⁵

Dalším kritériem této klasifikace mohla být činnost ve straně, která byla rozpuštěna z důvodu protistátní činnosti, styk s osobami, které byly rovněž na základě tohoto zákona považovány za státně nespolehlivé anebo pokud dané osoby udržovaly podezřelé zahraniční styky.

Když porovnám tuto definici státní spolehlivosti s výše načrtnutým vymezením loajality, nedá se tvrdit, že by se jednalo o obsahově stejné pojmy. To, že je člověk členem nějaké strany ještě nutně neimplikuje, že není loajální vůči státu. Může se jednat pouze o pasivního člena, který měl jiné motivace ke vstupu do strany než destrukci státu. Zároveň to platí i naopak, člověk mohl být neloajální vůči státu, ale vzhledem k tomu, že tuto nespokojenost nedával otevřeně najevo, byl považován za státně spolehlivého. V případě státní spolehlivosti se tak jedná o vlastnost jedinci či skupině jedinců připisanou státem či jinou autoritou na základě normativních kritérií. Loajalita se naproti tomu rodí z jejich subjektivních rozhodnutí, uceleného jednání a osobního přesvědčení. Nastíněný rozdíl je důležité zdůraznit, neboť v práci hraje významnou roli především ve třicátých letech v souvislosti s členstvím v různých spolcích a politických stranách.

Role autorit v identifikačním procesu německého obyvatelstva na Slovensku, obzvláště učitelů a farářů, rozlišuji na základě Weberova členění na tři kategorie, tj. na tradiční, charismatickou autoritu a autoritu legality.⁷⁶ *Tradiční autorita* neboli autorita mravů je navázána na tradiční zvyklosti a právě ta stojí v jádru argumentace. Avšak *charismatická autorita* symbolizuje figuru politického či duchovního vůdce, který dokáže strhnout dav na svou stranu. A poslední *autorita legality*, kdy kompetence daného jedince je odůvodněna platným legislativním rámcem.

2.5 Lokální patriotismus a místa paměti

Lokální patriotismus může být definován jako identifikace s daným územím, která na rozdíl od regionálního (zemského patriotismu) nemusí být nutně svázaná s administrativní

⁷⁵ Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1936. s. 483.

⁷⁶ WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1998. s. 247-248.

jednotkou, ale její vazby mohou sahát hlouběji do minulosti.⁷⁷ Často byl vázán subjektivní identifikací k danému území a prosazováním zájmů úzce svázaných s danou oblastí. V následujících kapitolách mne bude zajímat, zda se daní jedinci přikláněli k lokální identitě či se identifikovali s nově se utvářející identitou karpatoněmeckou.

V práci se rovněž objevuje zmínka o utváření míst paměti, přičemž tento koncept odkazuje na Pierra Noru. Autor jím demonstruje, že místa paměti vznikají často v době, kdy je ve společnosti pociťována ztráta paměti. Tato místa jsou v podstatě uměle konstruována a daná společnost si volí, které místo pro ni bude tím symbolem historické paměti a které nikoliv.⁷⁸ Proto pro mne bude zásadní ilustrovat důležitost některých míst paměti a položit si otázku, jaké společenské hodnoty jim byly připisovány. Co pro danou společnost toto místo znamená? Otázkou také je, co o dané společnosti vypovídá výběr místa své paměti.

2.6 Koncepce uherského politického národa

Vychází z legislativního zakotvení formulovaného v národnostním zákoně č.44/1868, který stanovil rovnost příslušníků uherského národa. Legislativně zakotvil existenci jednotného uherského politického národa, tj. že rovnoprávným členem je „*každý občan naší vlasti at patří k jakékoliv národnosti.*“⁷⁹ Problém tohoto vymezení ovšem spočíval v tom, že zákon sice poskytoval jazyková práva jednotlivcům, ale poněkud ignoroval existenci národností. Maďarský jazyk se stal hlavním jazykem uherské správy, ale na nižších úrovních, kupř. v obcích, bylo dovoleno užívat i jiné jazyky, které ovšem musely být u daného jedince poznačeny v matrice. Termín pomáhá osvětlovat identifikace německého obyvatelstva na Slovensku během přelomových událostí v roce 1918. Právě tento pojem často zazníval v souvislosti se setrváním v rámci Uherska.

⁷⁷ Viz HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1996. s. 22.

⁷⁸ NORA, Pierre, Mezi pamětí a historií. In: BENZA, Alban, ed., *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998. Cahiers du CEFRES; no. 13.

⁷⁹ Viz MALÝ, Karel a SIVÁK, Florián. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 1993. s. 450-451.

3. Spišský jazykový okruh

„Ach Zëpserland, du mein scheines Land,
Wie grinst und blihst du ën Summer!
Drom ho ich die Schritt zu dich itzt gewandt,
Zu vergessen bei dir alln Kummer.“⁸⁰

Území Spíše bylo obydleno Němci zhruba ve 12. a 13. století. Spišští Němci požívali poměrně rozsáhlé výsady, na což poukazuje i pozdější zmínka o potvrzení svobod a privilegií udělených místním Němcům králem Karlem Robertem v roce 1312.⁸¹ V listině Karla Roberta vydané o několik let později je následně uveden seznam měst, která se řídila saským právem. Následně se v této souvislosti zhruba od poloviny 14. století začíná hovořit o *Společenství 24 královských spišských měst*. Zmiňovaná oblast se rozkládá v podhůří Vysokých Tater a zahrnuje města jako např. Poprad, Levoča, Kežmarok, Rožňava. Její území se během staletí proměňovalo. Kupř. na začátku 15. století byly některé spišské obce dány do zástavy polskému králi Vladislavu II. Jagellonskému, neboť Zikmund Lucemburský po mnoha bojích nedisponoval dostatečnými finančními prostředky.⁸² V roce 1920 zasáhly Spiš územní změny, kdy část regionu připadla polskému státu.⁸³ Citelnou změnou bylo rovněž zrušení spišské župy a začlenění území pod Košickou velžupu několik let po vzniku Československa.

3. 1. *Nechceme být Čechy, chceme zůstat Uhry*⁸⁴

„Zajisté máme přání, kulturní, politická, přání, jež se týkají hospodářství a správy, o jejichž uskutečnění usilujeme všemi zákonnými prostředky. Avšak ne v rozporu s myšlenkou

⁸⁰ WEBER, Rudolf, *Zëpserscher Liderbronn. Gedichte in Zipser Mundart*, 2. vydání, Arbeitsgemeinschaft Zipser Heimat, Kežmarok 1938. s. 21. Uvedeno v originálním znění. Pokud by báseň byla přeložena, nevynikla by dostatečně její forma. Ve volném příkladu znamená: „Ach Spiši, má krásná země, jak na tobě všechno pestrobarevně kvete, proto jsem k tobě obrátil svůj krok, abych u tebe zapomněl na veškerá hoře.“

⁸¹ KAINDL, Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern. Prag: A. Haase, 1917. s. 17.

⁸² Viz CHALUPECKÝ, Ivan, *Z minulosti Ľubice*. Kežmarok: M.Lipták, 1996.

⁸³ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. Vyšehradu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. s. 93.

⁸⁴ LÁM, Friedrich, Der Késmárker Beschluß. *Karpathen-Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschtuums* [online]. 31. říjen 1918, 39. ročník, č. 44. Kežmarok: R. Schwantner a J.

Handl, 1880-1942. (s. 1). Dostupný z WWW:

<http://www.difmoe.eu/archiv/calendar?content=Periodika&day=31&kalender=1&month=10&name=Karpathen+Post&title=Karpathen+Post&year=1918>>.

uherskou, nýbrž v souladu s ní, a to nikoliv pod heslem „práva na sebeurčení národů“, ale ve staré nezlomné věrnosti v jednotný politický uherský národ.“⁸⁵

Změny, které byly spjaty s rozpadem habsburské monarchie, a pokus o jejich reflexi ze strany spišsko-německých intelektuálních elit se ve velké míře objevuje již v prvním popřevratovém čísle týdeníku *Karpathen Post*. Jak je patrné již z úvodní citace, v těchto článcích se objevovala nejistota, určitý neklid a nespokojenost s událostmi, které se kolem nich přihodily v posledních dnech. Otázkou také zůstávalo, co bude následovat.

Spišští Němci chtěli nadále zachovávat věrnost *jednotnému uherskému národu* a poněkud s nevolí pohlíželi na připojení jejich území k nově vznikajícímu Československu. V emotivní básni, kterou publikoval profesor Friedrich Lám⁸⁶, je tento vztah metaforicky zobrazen jako chomout, jenž ponižuje důstojnost spišských Němců, strážců Karpat, a ze kterého se chtějí za každou cenu vymanit.

Vzhledem k tomu, že se však jednalo o nepříliš významnou skupinu Němců⁸⁷, neměla v této době takové slovo jako např. komunita sedmihradských Sasů. Když však vystoupil před uherským parlamentem poslanec a zástupce zmiňovaných sedmihradských Sasů Rudolf Brandsch, ozvaly se ve spišskoněmeckém tisku protesty proti tomu, že se sám prohlásil za zástupce zájmů všech uherských Němců a se spišskými Němci vůbec nekonzultoval jejich postoje. Ostatně stačilo, když prohlásil, že o žádných spišských Němcích v životě neslyšel.⁸⁸

Jedním z horlivých kritiků byl mj. i soukromý docent Arthur Weber⁸⁹ působící v Budapešti, který rok poté v rámci ediční řady *Schriften zum Selbstbestimmungsrecht der Deutschen außerhalb des Reiches* sestavil oddíl věnovaný spišským Němcům. Prostřednictvím týdeníku *Karpaten Post* představil čtenářům postoj uherských Němců, na který odkazuje úvodní citace, a zároveň se pokusil o formulaci vlastního spišsko-německého pohledu na problematiku. Otázkou však je - do jaké míry tento názor vycházející ze spišsko-německé intelektuální elity

⁸⁵ BLEYER, Jakob, An die Deutschungarn! In: Tamtéž s. 1.

⁸⁶ Viz LÁM, Friedrich, Der Késmárker Beschluß, In: Tamtéž s. 1.

⁸⁷ Viz GOTTWALD, Josef Rudolf, *Auszug aus: Das Deutschtum in der Tschechoslowakei zwischen beiden Weltkriegen*, Troppau – Gerasdorf bei Wien 1986, s. 308 a. Při sčítání obyvatel v roce 1930 z 160 750 Němců sídlilo ve východním Slovensku zhruba 43 542 německých obyvatel.

⁸⁸ WEBER, Arthur, Aufruf an die Zipser Deutschen. In: *Karpathen-Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 31. 10. 1918 [online]. (s. 1). Navíc byl v kontaktu s Verein für das Deutschtum im Ausland.

⁸⁹ Arthur Weber byl germanistou, který pocházel z Kežmaroku. Bývá uváděn jako první novelista působící na Spiši. Působil nejprve v Budapešti a později přesídlil do Berlína. Viz RAINER, Rudolf, ULREICH, Eduard, *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon*, Stuttgart 1988.

skutečně reprezentoval zájmy tamějšího německého jazykového ostrova? A jak případně tyto elity pomáhaly konstruovat spišsko-německou, popř. karpatoněmeckou identitu?

Ve svém článku mluví o nutnosti povzbudit spišské Němce, aby se vzepřeli situaci, před kterou stojí, aby nadále nemlčeli a pasivně nepřijímali svůj osud. „*A tím víc musí Němci na Spiši nechat zaznít svůj hlas, neboť jde naší důvěrné domovině o život.*“⁹⁰ Snažil se představit světu historii a po staletí se rozvíjející kulturu spišských Němců, kteří se najednou nacházeli uprostřed nově vznikajícího československého státu a připadali si jako pouhá územní kořist.

Aby tato dlouhodobě pěstovaná spišsko-německá kultura nezanikla, bylo potřeba informovat zahraniční veřejnost o tom, že spišští Němci existují a že jsou v současné době v ohrožení. Zároveň musela být nadále uchovávána v rámci Uherska, resp. Maďarska, neboť to mohlo být jediným garantem, že specifické spojení německé a maďarské kultury zcela nevymizí. Ostatně se autor odvolával v souvislosti s tím na 14 bodů prezidenta Wilsona. Domníval se, že by rovněž spišští Němci měli mít právo na *osvobození své kultury*, aby nebyla vydána na pospas slovanským masám.

Zatímco spišské Němce popisuje jako horlivé a loajální obránce uherského společenského života a požadavků, a to i přestože mnozí z nich nevládli maďarským jazykem, sedmihradské Němce vykresluje jako poněkud vlažné a pasivní obyvatelstvo, které se v současné době opovážilo promlouvat i za spišsko-německý jazykový ostrov. O tom, že se onen soukromý docent sám pokoušel spišsko-německou identitu všemožně podpořit, svědčí i výše zmíněný publikační počín.⁹¹ Spišští Němci zaujali podle něj význačné postavení v rámci Uherska, protože fungovali jako zprostředkovatelé mezi východní Evropou a Německem, a to nejen po stránce obchodní, ale také převážně po hojně zdůrazňované stránce kulturní.

V rámci historického výkladu se snažil demonstrovat, že „*nejstarší německé osídlení na Spiši nejprve zúrodňovalo nezkrotnou divočinu a prosadilo zde civilizaci.*“⁹² Chápal tedy spišské Němce jako nositele vyšších hodnot, které přinesli do této východní oblasti Slovenska. Zároveň ale se v tomto historickém narativu neustále opakuje nutnost obrany vlastní

⁹⁰Tamtéž.

⁹¹TRAEGER, Paul, WEBER, Arthur: Die Zipser Deutschen, Bd. 5, In: *Schriften zum Selbstbestimmungsrecht der Deutschen außerhalb des Reiches, des Vereins für das Deutschtum im Ausland*, Berlin 1919.

⁹² Tamtéž s. 2. Hrál tedy významnou roli po dobu 800 let ve zvelebování spišského regionu, čímž neustále mj. demonstrovali svůj přínos pro Uhersko.

komunity, která neměla na různých ustláno a musela se vypořádávat s nejrůznějšími vnějšími nepřátelskými vlivy, např. v roce 1241 s Tatary.⁹³

Přesto všechno se nedá říci, že by tento relativně malý jazykový ostrov byl homogenní, neboť kromě spišských Sasů⁹⁴ sídlili na Dolní Spiši tzv. *Gründler*, přičemž obě dvě skupiny užívaly poněkud odlišné dialekty – první zmiňovaná středoněmecký, zatímco druhá spíše hornoněmecký. Kromě toho se jim dostalo i specifických právních záruk či svobod a mohli si zvolit svého zástupce, tzv. *Sachsengrafa*.

Spišsko-německé obyvatelstvo⁹⁵ se však obávalo, že pokud se území stane součástí Československa, přijde o své svobody a poměrně autonomní postavení v rámci Uherska, což se u německého obyvatelstva neseťkávalo vždy s pozitivní odezvou. Rozpoutala se vlna nostalgie poukazující na to, jak se spišští Němci měli během existence Uherska relativně dobře. V československém státě si ale dle článku v *Karpaten Postu* mohli o autonomii nechat pouze zdát.⁹⁶ Naproti tomu autor staví Uhry, kteří nikdy údajně nebránili Němcům v používání německého jazyka, a také nikdy nenechali tamější Němce hladit.

V jednom článku v týdeníku *Karpaten Post* ale zaznívaly hrozby, že pokud se Spiš stane součástí Československa, Maďaři ani Poláci se nevzdají a budou se snažit toto území získat zpět.⁹⁷ Výmluvně situaci popisuje pasáž v rozsáhlém hodnotícím článku, z kterého plyne, že na vše pouze doplatí německé obyvatelstvo ve Spiši. „*Jaká země se stane válečnou oblastí, která bude vystavená veškeré hrůze a válečnému pustošení? Spiš.*“⁹⁸ Kdyby ale oblast nadále zůstala pod správou Uher, resp. následnického Maďarska, ani Československo, ani Polsko by nenapadlo si dělat na Spiš zálušk.

S ohledem na kulturní tradici a také novou situaci vyzývá tedy Weber německé obyvatelstvo na Spiši, aby si už dále nenechalo líbit nějaké poručnictví a nebálo se ozvat či protestovat.

⁹³ V některých člancích je ovšem současné nebezpečí ze strany českého obyvatelstva líčeno jako mnohem horší, než např. při výše zmiňovaném vpádu Tatarů. Může to být dáno také tím, že se do této doby vždy jednalo spíše o vnější hrozby či vlivy, které šlo upozadit či se jim šlo ubránit. Problém však nastal v současné situaci, kdy se do popředí dostávala animozita vůči vládnoucímu národu. Viz *Zipsens Erwachen. Karpathen Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 1).

⁹⁴ I když se jednalo o Němce z Porýní, viz *Schriften zum Selbstbestimmungsrecht der Deutschen außerhalb des Reiches / im Auftrage des Vereins für das Deuschtum im Ausland: Die Zipser Deutschen*. Berlin: Verein für das Deuschtum im Ausland, 1919, č. 5.

⁹⁵ Spišskoněmecké obyvatelstvo, ostatně jako další ekvivalenty značí buď význam *Spišák*, který je tematizován v poznámkovém aparátu, či obyvatelstvo, které se samo sebe definovalo jako německé či takto bylo zmiňováno v pramenech.

⁹⁶ *Was verheißen uns die Tschechen? Karpathen Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschums*, 31. 10. 1918 [online]. (s. 2).

⁹⁷ Tamtéž s. 2

⁹⁸ Tamtéž s. 2.

Získalo by tak potřebnou podporu a zároveň společenské uznání z maďarské strany, která by se za tamější německou menšinu zaručila. Nechtěli se tedy vymezovat vůči ostatním uherským Němcům, ale spíše s nimi chtěli blíže spolupracovat, a docílit tak splnění svých požadavků a vítězně vyváznout z tohoto *boje na život a na smrt*.⁹⁹ Ostatně na příkladu německého obyvatelstva v českých zemích se snažili poukazovat na to, že obava z počešťování či vyhánění nebyla přehnaná, ale poměrně reálná. Češi podle nich údajně nechávali v pohraničí Němce umírat hlady po stovkách, zatímco v Čechách byla enormně bohatá sklizeň.¹⁰⁰

Nemluvili však pouze za sebe, ale tvrdili, že rovněž zastávají zájmy zdejších *Zipser Slaven*, resp. Slovanů žijících na Spiši, kteří se také v současné době obávali počešťování a tlaku z české strany. Zajímavé je tvrzení, které je v článku uváděno, že zdejší Slováci byli také vystaveni počešťování, když rozhodovali o kodifikaci slovenštiny mezi biblickou češtinou a Štúrovým návrhem. Mimo to je zde ale zmiňováno, že se jim údajně vedlo lépe pod uherskou vládou, že si uchovali svou řeč, ale není zde mnoho odkazů na maďarizaci slovenského obyvatelstva, resp. objevuje se zde teze: „Protože Uhry s vrozenou čestností a tolerancí nechtěly vzít ani Němcům, ani Slovákům jejich řeč!“¹⁰¹ Pouze v úřední komunikaci byla užívána maďarština, což je vzápětí ospravedlněno tím, že dokonce i v USA se používá v tomto případě anglický jazyk. Pokud ovšem dotyční ovládali maďarštinu, skýtalo to možnost pro lepší kariérní uplatnění, což bylo lákavé převážně pro vyšší třídy¹⁰².

Na druhou stranu došlo k pokusu zformulovat možné klady a zápory případného připojení k Československu,¹⁰³ a to jak po kulturní, tak po hospodářské stránce. Z hlediska ekonomického byla jejich situace krajně nevýhodná, většina zemědělských plodin vystačila pouze na to, aby přežili. Pokud se objevily nějaké přebytky,¹⁰⁴ většinou byly využity jako protihodnota za nedostatkové zboží.

Zdejší průmysl se zaměřoval na zpracování surovin, například těžbu železné rudy, zpracování železa, lnu atp. Když došlo k územním změnám, obávali se spišští Němci, že by ztratili případné odbytiště svých výrobků a nemohli by si dovolit pořídit věci, které obvykle

⁹⁹ WEBER, Arthur, Aufruf an die Zipser Deutschen. In: *Karpathen-Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 31. 10. 1918 [online]. (s. 1).

¹⁰⁰ *Was verheißen uns die Tschechen? Karpathen Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 31. 10. 1918 [online]. (s. 2).

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Resp. převážně pro maloburžoazii a velkoburžoazii.

¹⁰³ Tamtéž s. 2.

¹⁰⁴ Spišští Němci většinou dodávali do Uher ječmen, dřevo nebo průmyslové výrobky.

postrádali. Dle jejich vyhodnocení tedy neměli hospodářsky podobně orientovanému a vyspělejšímu Československu co nabídnout.

Dalším argumentem byly mj. vyšší náklady na export, umocňované navíc nedostatečným železničním spojením mezi Spiší a českými zeměmi.¹⁰⁵ Vývoz zboží do těchto končin připadal v úvahu pouze v případě, že by došlo ke zlepšení dopravní infrastruktury. „*A kdo by musel zaplatit a postavit nové železnice a cesty? My, Spišáci.*“¹⁰⁶ *Neboť můžeme vzít na to jed, že to Češi nebudou dělat.*“¹⁰⁷ Vzhledem k účelu argumentace logicky zde není poznamenáno, že by případné vybudování nových železnic poskytlo eventuálně nová pracovní místa.

V souvislosti s již vzpomínanou nostalgickou vlnou přichází naděje, že s obnovením polského státu dojde i k oživení obchodu na Spiši a že tamější obchodníci a průmyslníci budou opět zastávat roli zprostředkovatelů mezi Polskem a Maďarskem „[...] nyní máme naději, že obchod mezi Polskem a Maďarskem znovu ožije, že se opět chopíme zprostředkování a budeme bohatí a mocní jako kdysi. Pokud zůstaneme nadále součástí Uherska, nastane to.“¹⁰⁸ Pokud by se to však neuskutečnilo a Spiš by se stala součástí Československa, byly by všude kolem hranic rozestaveny hraniční závory a rovněž by bylo zamezeno dřívějšímu obchodu. Někdejší roli spišských Němců by převzali Češi.

Dalším důležitým aspektem byl poměrně čilý turismus, který redakce v článku vyzdvihovala, kdy německé obyvatelstvo profitovalo z poskytování noclehů cizincům – většinou se jednalo výhradně o Uhry. Vzhledem k tomu, že by se tito turisté kvůli územní změně již nemuseli na místo vracet, trátilo by na tom převážně tamější pohostinství v Tatrách.¹⁰⁹ Zatímco Češi měli dostatek svých lázní a když tak by podle autorů článku raději preferovali spíše pobyt v Alpách než ve slovenských Tatrách.

¹⁰⁵ Problémem byla vzdálenost a také skutečnost, že v úvahu přicházelo především pouze využití Košicko-bohumínské železnice, zatímco železniční spojení s Maďarskem bylo provázanější.

¹⁰⁶ Viz MANNOVÁ, Elena, TANCER, Jozef: *Od uhorského patriotizmu k menšinovému nacionalizmu. Zmeny povedomia Nemcov na Slovensku v 18. až 20. storočí*, In: KILIÁNOVÁ, G., KOWALSKÁ, E., KREKOVIČOVÁ, E., (ed.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*, 1. vyd. Bratislava: Veda, 2009, s. 362. „Mnozí z nich, především ve městech, se už tehdy označovali pouze za Spišáky [Zipser]. Tento termín se však už přestával spojovat s tradiční představou německy hovořící populace regionu. Čím dál častěji se jím rozuměli místní mentálně pomadžarštění Němci.“ Právě tento termín vytěsňoval původní označení „spišští Sasové“. Ovšem na druhou stranu, v pracích některých spišských Němců můžeme vysledovat pojem *Zipser Sassen* ještě v roce 1919, což může být v souvislosti s odvoláváním se na historickou kontinuitu německého osídlení na Spiši.

¹⁰⁷ Tamtéž s. 2

¹⁰⁸ Tamtéž s. 2

¹⁰⁹ Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry profitovala Spiš z turismu během první světové války vzhledem k tomu, že v redakčním článku hovoří o posledním desetiletí. Zároveň zde autoři zmiňovali obavu, že by příjezdu německých a uherských turistů mohli bránit či dokonce zakázat Češi.

Na závěr ale zaznívá i zmínka o jisté nevýhodě, jež byla přítomna v Uhersku, a to že německý jazyk byl poněkud upozaděn ve školství, což nebylo příliš příhodné pro kulturní rozvoj tamějšího německého obyvatelstva.¹¹⁰ Obviňování z těchto kroků byli někteří z nacionalistických buřičů, kteří zřejmě zapříčinili to, že uherský parlament na obranu před cizími vlivy rozpoutal maďarizační politiku. Přesto je zde však zdůrazněno, že v uherské správě se objevovali zástupci ze strany spišských Němců, což by údajně v případě připojení k Československu vůbec nepřicházelo v úvahu.¹¹¹

Zcela na konci zaznívá jako doplnění obecné varování před českým vlivem a také pokud by jakékoliv jednání mělo zdánlivě působit jako laskavost či vstřícnost ze strany českého obyvatelstva, jednalo by se pouze o zastření jejich poměrně sobeckých ekonomických zájmů. Pod českou vládou by údajně tamější obyvatelstvo nečekalo nic dobrého, ostatně jako exemplární příklad zde vyvstávala výše zmíněná německá menšina na území českých zemí.

V *Karpaten Postu* bylo dokonce upozorňováno na to, že z Rakouska bývají vysíláni nepřátelští agitátoři, kteří se snaží infiltrovat mezi místní obyvatelstvo a získat je na svou stranu pro myšlenku československého státu.¹¹² Ať tedy mluvil spišský obyvatel jakoukoliv řečí, neměl dát na slova těchto agitátorů a raději ho měl přivést na četnickou stanici, neboť se mohl jinak dostat na scestí. „*Proto je [na základě hojného množství výše uvedených důvodů, pozn. aut.] odvrácení tohoto nebezpečí tím nejnutnějším úkolem našeho lidu, neboť pokud zmeškáme tuto příležitost, není již nikdy více cesty zpět.*“¹¹³

Návrat k tradiční spišsko-německé kultuře stejně tak, jako k německému jazyku, může být chápán jako projev zmíněné obavy z budoucnosti v rámci československého státu, vymezení vůči současné situaci či pocitu ohrožení. Proto se spišsko-německé elity upínaly k formulaci požadavků, které měly tvořit jakousi záruku zachování určitých hodnot. Převážně se jednalo o zachování německého jazyka v rámci školského systému, aby byla zaručena budoucnost nové spišsko-německé inteligence, a rovněž o požadavek hospodářské organizace, jenž měl

¹¹⁰ Tento faktor je zmiňován v příspěvku Miroslava Bobříka, který poukazuje na postupné vymizení německých škol na Slovensku do r. 1917. Mezi lety 1904-1905 se na území Slovenska nacházelo zhruba 56 německých základních škol, zatímco v roce 1917 už neexistovala ani jedna. Viz BOBRÍK, Miroslav, *Nemci na Slovensku a slovenská otázka počas a po skončení prvej svetovej vojny (1916-1919)*, In: MOMMSEN, Hans, ed. et al. *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2000. s. 107.

¹¹¹ V pozdějších letech se ovšem jeden zástupce spišských Němců do Národního shromáždění přece jen dostal. Jednalo se o Andora Nitsche.

¹¹² Wehrt Euch gegen feindliche Agitatoren, In: *Karpathen Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 31. 10. 1918 [online]. (s. 3).

¹¹³ Zipsens Erwachen. In: *Karpathen Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 1).

podpořit solidarit v rámci komunity pro případ ekonomických potíží v oblasti nebo eventuálně jako jakási prevence. Všechny tyto body byly posléze projednávány v Kežmaroku 4. listopadu, kam se sjela německá inteligence a rozhodla se vyrozumět o své podpoře profesora Bleyera a spišské Němce pobývajících v Budapešti. Ovšem ne veškeré tamější německé obyvatelstvo se zapojilo do protestů na podporu profesora Bleyera. Někteří členové Spolku spišských vysokoškoláků se rozhodli neparticipovat na shromážděních, přičemž argumentovali tím, že se necítí být Němci, ale spíše Uhry.¹¹⁴

Po Kežmarském usnesení se z centra dění, z Kežmaroku, začala šířit vlna protestů a nespokojenosti i do dalších částí Spiše. Jednalo se podle týdeníku spíše o spontánní protesty ze strany spišského obyvatelstva než o akci podnícenou z uherské strany. „*Spišští řemeslníci a sedláci nás naučili patriotismu.*“¹¹⁵ Protesty proti připojení k Československu probíhaly simultánně i v Bratislavě, ovšem v této době oba jazykové ostrovy ještě zdaleka tolik nekomunikovaly a nespolupracovaly, jako tomu bylo v pozdějších letech.¹¹⁶ Navíc v případě spišských Němců lze sledovat výraznější sympatie k vznikajícímu Maďarsku, neboť se neustále snažili zdůrazňovat svou loajalitu k Uhersku.¹¹⁷ „*V národním boji proti dřívějším utlačovatelům stáli spišští Němci stále na straně [uherského] národa a bylo často dojemné slyšet, jak v rozmluvách chtějí být maďarštější než samotní Maďaři.*“¹¹⁸

Přestože spišští Němci mohli údajně volně užívat německého jazyka, je zde patrné, že německý jazyk pro ně nebyl tak vysokou hodnotou jako např. zmiňovaná kultura nebo případně zemský patriotismus. Na druhou stranu nemalý počet spišsko-německého obyvatelstva se mnohdy z rozličných důvodů, např. kvůli zabezpečení rodiny či z důvodů kariérních, rozhodl přesídlit do jiné části Uherska. Je zde však zdůrazňováno, že, „*nyní ale je jejich národnost a Spiš náhle ohrožena hrozícím připojením k českým zemím, náhle se*

¹¹⁴ Viz KOVÁČ, Dušan, *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991. s. 53.

¹¹⁵ Viz Zipsens Erwachen. In: *Karpathen Post: Volksdeutschen Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 1).

¹¹⁶ V druhé polovině dvacátých let se na stránkách německého bratislavského deníku Grenzbote krátce objevovala rubrika informující čtenáře o tom, že na východním Slovensku v oblasti Spiši žijí také Němci a seznamovala je i se specifickými znaky a zvyky spišsko-německého obyvatelstva, viz kapitola věnovaná Němcům žijícím v Bratislavě či v jejím okolí.

¹¹⁷ Záleží ovšem na tom, do jaké míry se jednalo o snahu zachovat stávající poměry, nebo projektovat změny v rámci nového Maďarska. Srov. BUCHALLA, Johann, *Die Zips ein Stiefkind unserer Regierung. Vortrag gehalten im Leibitzer landwirthschaftlichen Casino am 7. Januar 1893*, Kežmarok: Sauter, 1893.

¹¹⁸ Viz Zipsens Erwachen. In: *Karpathen Post: Volksdeutschen Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 1).

*probouzí potlačovaný pocit v plné síle a Němci se dovolávají ochrany své osobitosti a jazyka.*¹¹⁹

Přestože vůči maďarizaci dříve nijak výrazně negativně nevystupovali¹²⁰, během začátku listopadu se začínají objevovat zmínky jistých nepříliš pozitivních aspektů maďarizace, které jsou zpětně racionalizovány jako nevýhody v současné situaci. Některé hospodářské reformy na konci 19. století zasáhly citelně mnohé spišsko-německé obyvatele a přiměly je k migraci z ekonomických důvodů. Tento aspekt posléze oslabil skupinu v období, kdy se cítila v ohrožení a měla potřebu se bránit českému vlivu. Stejně tak odejmutí možnosti německého vyučování bez jakékoliv náhrady údajně způsobilo nepřipravenost německého obyvatelstva na probíhající změny. Na druhou stranu ovšem prohlašovali, že maďarizace probíhala s jejich souhlasem. Nebyla chápána německými obyvateli jako znevýhodnění ze strany uherské vlády, což poněkud narušuje teze o tvrdých podmínkách během maďarizace. Přestože údajně nebyli ve školách obzvláště v posledním desetiletí vzdělávání v německém jazyce, mohli jej poměrně běžně užívat. Uvědomovali si, že přestože hovořili odlišným jazykem, osvícený uherský parlament kladl především důraz na jejich loajalitu a vzdělanost.¹²¹ Ve výsledku to sice znamenalo zformování požadavků na změnu, ale v rámci vznikajícího Maďarska, ne v nově zformovaném Československu. Dle své argumentace v spišsko-německém tisku a na základě vyhodnocení pramenů okresní provenience nechtěli v žádném případě upozadovat ani místní slovanské obyvatelstvo.¹²² Usilovali o prosazení jazykových práv nejen pro sebe, ale taktéž pro ně.

3.2 Myšlenkové koncepce listopadu 1918

Vzhledem ke vzniku nové republiky se spišští Němci na konci října 1918 snažili najít záštitu, resp. myšlenkový program, který by reprezentoval rovněž jejich zájmy. V listopadu se nabízelo několik možných koncepcí, neboť 1. listopadu 1918, byla zřízena Jakobem Bleyerem *Volksrat der ungarländischen Deutschen* (Lidová rada uherských Němců)¹²³, přičemž mezi body prohlášení bylo možné najít např. snahu za každou cenu udržet územní integritu

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Případná kritika se spíše dotýkala nejrůznějších hospodářských reforem obzvláště v 2. polovině 19. století. Viz BUCHALLA, Johann, *Die Zips ein Stiefkind unserer Regierung. Vortrag gehalten im Leibitzer landwirthschaftlichen Casino am 7. Januar 1893*, Kežmarok: Sauter, 1893.

¹²¹ Srov. KOVÁČ, Dušan, *Německá menšina...* c. d., s. 52.

¹²² Slováky, Poláky, případně Rusíny.

¹²³ Srov. KOVÁČ, Dušan, *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*, Bratislava 1991. Jednalo se o období vznikajících národních rad (Nationalräte) v Uhersku.

Uherska, získat garanci podobných práv pro uherské Němce stejně jako pro ostatní nemad'arské národy v nově vzniklém maďarském státě.¹²⁴ Dále v článku publikovaném v *Karpaten Postu* spišští Němci deklarovali, že netouží po německé autonomii jen pro sebe, ale že chtějí „žít s uherským politickým národem a dále v jednotě a po otcích zděděné věrnosti.“¹²⁵ Důležitý bod v této identifikaci rovněž symbolizovala zmiňovaná lojalita, která vážala právě spišské Němce k dřívějšímu státnímu útvaru. Svě ustavení následně ohlásili *Uherské národní radě* (*Ungarischer Nationalrat*) a uherské vládě, resp. Michaelu Károlyimu a zároveň vyslovili vůli vyjednávat o předložených požadavcích. Kromě hlavního představitele Jakoba Bleyera se pod dané vyjádření podepsali i dva zástupci spišských Němců, Kornel Seltenreich a dr. Arthur Weber.

K této organizaci se posléze, i na základě dříve vyslovené podpory Bleyerovu hnutí, připojili spišští Němci.¹²⁶ Ostatně Jacob Bleyer se vymezoval proti poslanci Brandschovi. Sice mezi body¹²⁷, o které oba usilovali, byla snaha o obnovení německých elementárních škol, pečovat o uplatnění mateřské řeči a usilovat o založení německo-maďarského kulturního spolku, což spišským Němcům mohlo imponovat v rámci posilování německé kultury v tomto regionu. Dalším bodem byl požadavek politické participace na všech politických úrovních v Uhersku. Zásadní však bylo, že by tito představitelé spišsko-německého obyvatelstva mohli hovořit v politické sféře jak na lokální, tak na zemské úrovni německy. Kromě toho také naznačoval potřebu hospodářského organizování uherských Němců, čímž měl přispívat k hospodářskému a politickému soutěžení národností. Rozdíl ovšem spočíval v tom, jak jej oba aktéři plánovali naplňovat. Následně Bleyer prezentoval rozdíly mezi svojí koncepcí a body Rudolfa Brandsche, jež se lišily např. v tom, že Bleyer kladl důraz na zachování věrnosti uherskému politickému národu, zatímco Brandsch deklaroval věrnost spíše své rodné zemi¹²⁸, v čemž se zrcadlil rozdíl mezi územním a politickým pojetím věrnosti. Zatímco Bleyer si stále tyto země představoval pod nadvládou Uher, Brandsch se uchyloval ke koncepcím Spiše jako východně položeného Švýcarska. Poslední bod spočíval ve střetávání dvou myšlenkových proudů.

¹²⁴ Více k tomu již v předchozí kapitole.

¹²⁵ Errichtung eines Volksrates der ungarländischen Deutschen. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 2).

¹²⁶ Snažili se přitáhnout na svou stranu i příznivce poslance Brandsche, ke kterému inklinovali protestanti avšak zpočátku spíše jen z jižního Uherska. Viz *Deutschungarn, rasche Organisation!* In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 14. 11. 1918 [online]. (s. 2).

¹²⁷ Die Wünsche der Deutschungarn, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 2).

¹²⁸ tj. Uhersku.

Bleyer tíhnul k zachování dřívějšího stavu a setrvání pod patronátem Uherska, Brandsch byl inspirován velkoněmeckými myšlenkami a usiloval spíše o sebeurčení Němců v Uhersku. Zastánci Bleyerova pojetí hovořili o tom, že práva jejich lidu jsou jim svatá – ovšem záleží na tom, kdo byl v rámci této představy do daného lidu zahrnut. Zdá se však¹²⁹, že se jednalo o poměrně široké spektrum obyvatelstva, ve kterém byly údajně zastoupeny všechny společenské vrstvy.

Národní rady postupně vznikaly na základě tohoto vzoru i na lokálních úrovních, kdy se např. ve stejný den jako *Lidová rada uherských Němců* utvořila kežmarská národní rada jako místní pobočka, která reprezentovala zájmy daného obyvatelstva prostřednictvím 23 představitelů, později dokonce 70.¹³⁰ Tato organizace fungovala jako prostředník mezi zastupitelskými orgány a mezi samotnými občany, neboť pravidelně dvakrát denně prezentovala během inspekce v radničním sále nejrůznější stížnosti nebo přání plynoucí ze strany veřejnosti, která činnost této instituce podporovala.¹³¹

Především se však vymezovala jako výraz nesouhlasu s Národním výborem československým¹³² podobně jako zformované národní gardy, do kterých byly přijímány jen *spolehlivé charaktery*. Kromě této protestní činnosti rada kontrolovala přerozdělování některých důležitých surovin v rámci lokální společnosti a představovala institucionalizovaný projev nesouhlasu vůči novému uspořádání a vyjádření loajality a identitní příslušnosti k Uhersku. Tímto gestem demonstrovali, že požadují „*vytvoření dříve fungujících německých škol, rozsáhlé zohlednění německého jazyka ve správě a v soudnictví, volbu správních úředníků z vlastních řad.*“¹³³

Spišsko-německé obyvatelstvo se vymezovalo vůči zvěstem, že by přívrženci Bleyerova hnutí měli pocházet povětšinou z kruhů poměrně ortodoxně založených náboženských skupin. Aktéři této skupiny se spíše pokoušeli o nekonfesijní a nepolitický pohled na problematiku a

¹²⁹ Késmárker Nationalrat, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 4).

¹³⁰ Tamtéž. O účast na prvním shromáždění byl veliký zájem, údajně se dostavilo více než 200 lidí.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Národní výbor československý se zformoval ke konci první světové války a jeho předsedou byl Karel Kramář. Jeho členové 28. října 1918 vyhlásili vznik československého státu a vydali i první zákon. V listopadu se po kooptaci dalších zástupců přeměnil na Revoluční národní shromáždění.

¹³³ Vereinsabend und Ausschußsitzung des Zipser Vereins in Budapest. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 11. 1918 [online]. (s. 2) Panovala zde rovněž obava, že vliv spišsko-německého obyvatelstva bude marginalizován ze strany Slováků, snažili však naznačit, že v žádném případě nevystupují proti místním Slovákům.

zdůrazňovali, že vyjádření jejich loajality vůči Uhersku se zrcadlí v uznání *uherského národního státu*.¹³⁴ Brandsch však podle nich měl oproti druhé skupině mnohem lepší rétorické a přesvědčovací schopnosti, kromě toho také zvládl mistrně působit díky svým agitátorům.¹³⁵

Prostřednictvím těchto dvou hnutí je možné vysledovat snahy získat si do svého tábora nejen obyvatelstvo ze Spiše, ale i z jiných částí Slovenska. V mnohých letácích ze zmiňovaného období se objevují výzvy k šíření těchto idejí a informování německého obyvatelstva v této oblasti.¹³⁶ To, že se hypoteticky jednalo o snahu oslovit co největší počet německého obyvatelstva žijícího na Slovensku, může poukazovat na tendence k většímu provázání dané skupiny. Problémem je, že to nelze jednoznačně prohlásit, neboť tehdy daná Bleyerova skupina usilovalo o získání příznivců v celém prostoru Uherska.

3.3. Osudové hody kostkou¹³⁷

Vývojové tendence mezi lety 1918 a druhou polovinou 20. let

„Dnes, v čase osudové změny spišského německva, prosíme všechny jeho stejně smýšlející příslušníky o podporu. My sami chceme stejně jako doposud nasaditi všechny naše síly a dovednosti pro jejich blaho a zájmy.“¹³⁸

V dřívějších podkapitolách nastíněné požadavky a argumentace ze strany spišsko-německého obyvatelstva lze interpretovat v tehdejší historicko-diskursivní rovině hypoteticky jako

¹³⁴ SELTENREICH, Kornel, Die Deutschungarn, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 5. 12. 1918 [online]. (s. 2). Srov. KOVÁČ, Dušan, *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*, Bratislava 1991.

¹³⁵ 9. 12. 1918 došlo k připojení Bleyerova hnutí k Brandschovu. Tehdy spišští Němci prohlašovali, že mezi koncepcemi se nenachází takový rozdíl, spíše zvolili vyčkávací strategii s odkazem na následný vývoj. Viz *Deutscher Volksrat für Ungarn oder Deutschungarischer Volksrat*. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 12. 12. 1918 [online]. (s. 1) Podle z jiných článků je však patrné, že se představitelé spišských Němců nemohli s Brandschovým hnutím ani po sjednocení ztotožnit, neboť naráželi na nesympatické postoje některých členů. Viz *Warum die Zipser Deutschen zu Bleyer halten sollen*. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 12. 12. 1918 [online]. (s. 1)

¹³⁶ Viz např. SA v Levoči, bez sign., Fond: Spišská župa (SŽ), Inv.č. 2978, oddělení: různé písemnosti, karton č. 2919, f. 31.

¹³⁷ Titul je částečně inspirován článkem z prvního čísla novin *Karpaten Post* z ledna 1919. *An unsere Leser!* In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 2. 1. 1919 [online]. (s. 1).

¹³⁸ Tamtéž.

vyjádření dějinně zakotvené loajality. V těchto argumentacích je často odkazováno na dlouhou historickou kontinuitu spišsko-německé loajality vůči Uhersku představující jakýsi závazek a vděčnost ze strany spišsko-německého obyvatelstva. Ta se vážala až k dobám německé kolonizace a osídlování oblasti Spíše, což může být jedním z možných vysvětlení argumentační linky. „*Naši otcové setrvali pevně a věrně na straně Uherska, a sdíleli s ním všechny radosti i strasti.*“¹³⁹

Kvůli snaze uchránit území před připojením k Československu se apelovalo na to, „*aby veškeré obyvatelstvo naší vlasti bylo sjednoceno do jednoho tábora ku práci za krásnější a lepší budoucnost.*“¹⁴⁰ Tato výzva se nevztahovala pouze na obyvatelstvo, které žilo na území dřívějšího Uherska, ale snažila se rovněž oslovit i vystěhovalce s tím, že právě v tomto čase se naskytá vhodná příležitost k návratu do vlasti.¹⁴¹

Po vzniku Československa, 28. 10. 1918, a neúspěšnosti snah o zachování poměrů nebo alespoň připojení k nově vzniklému maďarskému státu se činnost hlavních aktérů zaměřila převážně na prosazování a hájení zájmů německého obyvatelstva. Na začátku léta 1919 ovšem došlo k situačnímu zvratu, kdy byla vyhlášena Slovenská republika rad. Reakce na republiku rad v oblasti východního Slovenska ze strany spišsko-německého obyvatelstva ale nebyla tak příznivá jako v případě dřívějších snah o setrvání v Uhersku. Především zaznívaly kverulantské ohlasy, že nadějný počátek turistické sezóny ve Vysokých Tatrách byl takto radikálně narušen přítomností vojsk.¹⁴² „*Kdo by se odvážil za takových podmínek přijet do tatranských lázní?*“¹⁴³ Tatry po začátku sezóny zůstaly poněkud zpustošené a bez turistů. Jediné oživení představovaly skupiny uprchlíků směřujících z gemerské župy. Když v regionu bylo přítomné československé vojsko, představitelé listu *Karpathen Post* vyzývali místní německé obyvatelstvo k dodržování daných nařízeních, aby nedocházelo ke zbytečným postihům.¹⁴⁴

¹³⁹ SA v Levoči, bez sign., Fond: Spišská župa (SŽ), Inv.č. 2978, oddělení: různé písemnosti, karton č. 2919, f. 18.

¹⁴⁰ Der Munizipalausschuß des Komitates Szepes, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 11. 1918 [online]. (s. 3)

¹⁴¹ SA v Levoči, bez sign., Fond: Spišská župa (SŽ), Inv. č. 2978, oddělení: různé písemnosti, karton č. 2919, f. 11.

¹⁴² Aus den Kurorten, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 6. 1919 [online]. (s. 2).

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Militärdiktatur, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 6. 1919 [online]. (s. 3).

Otázka loajalít na Spiši byla poměrně problematičká. Ještě v dopise od lesního Fornoše a poštovního přednosta v Hniezdne Dionise Varašika ze září roku 1919 se objevují stížnosti na to, že bylo sice přejato do služeb státu původní uherské úřednictvo, které mělo následně složit slib věrnosti novému státu, ale dosud tento krok neučinilo. „*Úřednictvo, vrch. služný, okresní soudce a notářové úřadují stále maďarsky, a působí tak rozvrat úřední agendy, neboť lidu bylo oznámeno četnictvem, aby maďarských přípisů neuposlechlo.*“¹⁴⁵ Úřednictvo, které zůstalo na svých postech ještě z doby předpřevratové a *plavalo ve starých vodách*¹⁴⁶, tedy narušovalo slovenské snahy na kulturní a politické úrovni. Nejenže daní úředníci úřadovali v maďarštině, ale zároveň jim v dopise bylo vytykáno, že se veřejně netají skepsí k další existenci Československé republiky a někteří vyšší úředníci dokonce odmítají přijímat sliby zaměstnanců, protože nepovažují „*českosl. republiku za kompetentní o věci rozhodovati.*“¹⁴⁷

Adaptace na maďarizaci byla poměrně výrazná. Pro mnohé Němce tedy nebylo problémem promlouvat k publiku jak v němčině, tak v maďarštině, což lze demonstrovat na shromáždění lidu a místního zastupitelstva v Gelnici, kdy promluvil zastupující starosta dr. Karl Wolf nejprve v maďarštině společně s dalším řečníkem, posléze v němčině a následně bylo prohovořeno ještě jiným řečníkem ve slovenštině.¹⁴⁸

Zprávy týkající se protistátní agitace, které si vyžádal tehdejší ministr s plnou mocí pro správu Slovenska Vavro Šrobár, naznačují, že německá měšťanská vrstva se poměrně dobře ztotožnila s *maďarskou státní idejí*, dokonce více než samotní Maďaři, takže byla schopna se vzdát i své národnosti.¹⁴⁹ Poukazovalo se na to, že spíšští Němci zůstávali loajální Maďarsku a „*že jsou vůči československé republice nejen neloajální, leč kde jen můžou, podkopávají půdu konsolidace.*“¹⁵⁰ Často bylo zdůrazňováno, že agitátoři ze strany spišsko-německého obyvatelstva využívali k získávání přívrženců pro svou myšlenku zmínek o stávající špatné zásobovací situaci, některých nepřilíš efektivních krocích československé vlády či poukazování na nezaměstnanost. Starosta Kežmaroku, města s vysokým počtem německého

¹⁴⁵ SA v Levoči, Sign: 774/1919, Fond: Spišská župa (SŽ), inv. č. 2892, oddělení: ŽÚ, karton: 2809, f. 2

¹⁴⁶ Státní archiv v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, karton:2324, f. 80.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸Volks- und Repräsentantenversammlung in Gölniczbánya. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*,7. 11. 1918 [online]. (s. 4).

¹⁴⁹ SA v Levoči, Sign. 2071/1920, Fond: Spišská župa (SŽ), inv. č. 2893, oddělení: prezidiální, karton č.: 2814, f. 681.

¹⁵⁰ Tamtéž.

obyvatelstva, si kupř. stěžoval na vystěhovalectví a válečné ztráty, jež způsobily poměrně citelný pokles počtu tamějšího obyvatelstva.¹⁵¹

Československá myšlenka si spišsko-německé obyvatelstvo nezískala často i proto, že vzhledem k dřívějším poměrům v Uhersku ztratilo některá svá výsadní postavení a mnohé výhody, což jej demotivovalo k jakýmkoliv projevům loajality československému státu. Hojně tedy bylo zobrazováno v pozici rafinovaných intrikářů, kteří se snažili nalákat spišské slovenské obyvatelstvo na svou stranu.¹⁵² Právě tento aspekt byl vyzdvihován prostřednictvím volební koalice křesťansko-sociální strany a ľudové strany, kdy „*zbožný slovenský lid pod vlivem svých kněží raději hlasoval pro křesťanskou-sociální, jako na československé strany si pozdě vzpomněl, že svými hlasy takovým stranám napomáhal, které se Slováky nemají nic společného.*“¹⁵³

Spišští Němci se také poměrně často při hájení svých stanovisek argumentačně opírali o Slováky a o slovenské faráře. Ti byli sice považováni slovenskou správou za panslavisty, přestože se však podle listu *Karpaten Post* spíše snažili zachovávat věrnost Uhersku. „*Kdyby nás to táhlo do Čech, tak už bychom se tam před lety přesunuli, jsme milionáři a požíváme vážnosti a úcty, zatímco zde se i ten nejnižší úředník považuje se za oprávněného a pohlíží na nás shůry. Avšak milujeme tuto zem a chceme zde žít, ale chceme si uchovati naši mateřštinu a nenechat si vnutiti maďarštinu. Jsme věrní občané Uher a jimi také navždy zůstaneme [...].*“¹⁵⁴

Jedinou jejich aspirací Slováků bylo zrovnoprávnění slovenštiny s maďarštinou. Rozdíly ovšem panovaly jak mezi starší, tak mezi mladší generací. K setrvání v uherském státě se klonila převážně starší generace, zatímco generace mladší, která často studovala např. v Praze, poměrně radostně vítala vznik Československa.¹⁵⁵ Nadto se objevují v článku zmínky o tom, že případné vytvoření Československa může přispět akorát k radikalizování mládeže

¹⁵¹ SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, oddělení: ŽÚ, inv.č. 2895, karton č.:2324, f. 91.

¹⁵²Přitom v některých smíšených obcích jako např. v Podolinci před rokem 1918 existoval utrakvistický slovensko-německý hospodářský spolek, který v pozdějších letech přestal fungovat, nebo katolický kruh, kde se společně střetávali příslušníci obou národností.

¹⁵³ SA v Levoči, Sign. 2071/1920, Fond: Spišská župa (SŽ), inv. č. 2893, oddělení: prezidiální, karton č.: 2814, f. 682. Němci podle zprávy posléze nehájili údajně slovenské zájmy a tak podváděli své voliče.

¹⁵⁴ Die tschechische Aspirationen und Liptó, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 5)

¹⁵⁵ Was wünschen die Slowaken? In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 5)

ve všech krajích a vést prý k tomu, že se přikloní k Čechům. Ačkoliv Čechy respektovali, v jednom státě s nimi žít nechtěli.

Často zde zazníval motiv rozhodujícího okamžiku, který nebude možno na delší čas zvrátit. Proto se v dané chvíli očekávalo od jednotlivce, že udělá vše, co je v jeho vlastních silách a pomůže zvrátit nastíněný dějinný vývoj, což se zračí v metafoře jazýčku na vahách. Ten rozhoduje o tom, jak se bude situace vyvíjet v následujících desetiletích. Neměl tedy podléhat slabosti jako velice zákeřnému vnitřnímu nepříteli, váhat či jen tak se defetisticky podrobit nadvládě vnějších nepřátel, tj. Čechů nebo Poláků. Vždyť důležité bylo vyslovení oddanosti dané autoritě ze strany tamního obyvatelstva. A pokud Československo v jejich očích zůstávalo nelegitimní, bylo třeba se zachovat metaforicky jako *uzavřené opevnění města* – nepovolit a nepodrobit se.¹⁵⁶

V případě neúspěchu dosavadní koncepce, že by Spiš zůstala součástí Uherska, byla v listopadu 1918 nastíněna možnost krajního způsobu řešení, tj. možnosti vyhlášení samostatné Spišské republiky, kterou v Karpaten Postu předestřel Tibor Kéler.¹⁵⁷ Tato představa dostávala ve sledu událostí na podzim roku 1918 zřetelnější obrysy než kdykoliv dříve, přičemž jedním z hlavních argumentačních bodů, na který se zastánci této koncepce odvolávali, bylo *právo národů na sebeurčení*.¹⁵⁸ Kromě toho zde byly přítomny i ekonomické důvody, které Spiš nadále připoutávaly spíše k Maďarsku, a vize vybudování územně menšího, ale jinak poměrně prosperujícího státu, přičemž jedním z důležitých příjmů by představoval turismus.¹⁵⁹

Po převratu byla Spiš odkázána především na import, zatímco export oproti dřívějším časům stagnoval. Nastaly rovněž komplikace s dovozem materiálu, což způsobilo navýšení cen. Mnoho továren muselo propustit své zaměstnance, protože zhotovené výrobky nenacházely odbytiště. Velké části spišského obyvatelstva tato skutečnost poněkud zkomplikovala životní

¹⁵⁶ Kopf hoch. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 14. 11. 1918 [online]. (s. 1) „Hradby a brány kdysi pomáhaly chránit města, ale nejsilnější obranou byla pevná rozhodnost našich občanů.“

¹⁵⁷ Tibor Kéler byl poslancem říšského sněmu zvolený za kežmarský volební obvod. Viz *Republik Scepusia*. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 14. 11. 1918 [online]. (s. 1-2)

¹⁵⁸ Tamtéž. Tento termín byl v jejich případě formulován poněkud vágně jako právo určit si, v rámci jakého státního celku chtěli v budoucnu žít. V této koncepci se spíše zrcadlila usilovná snaha nebýt součástí nově vznikajícího československého státu.

¹⁵⁹ Po roce 1918 Spiš zažívá úpadek zájmu ze strany maďarské klientely.

situaci. Německým a maďarským obyvatelům Spiše bylo mj. vytýkáno¹⁶⁰, že profitují z této situace a snaží se vytvářet štvavou kampaň proti Československu s poukazem na to, že poměry na Spiši jasně ukazují nedomyšlenost koncepce československého státu a závislost této oblasti na bývalém Uhersku.¹⁶¹ Oblast Spiše, především co se týče bývalých průmyslových a obchodních center, zažívala po roce 1918 hospodářský úpadek.

Spišští Němci si uvědomovali svou pozici a skutečnost, že pouze ve spojení s Maďary lze alespoň docílit nějakých, byť jen částečných ústupků. Proto se snažili apelovat na méně početné maďarskojazyčné obyvatelstvo na Spiši, aby se rovněž při sčítání lidu v roce 1919 přihlásilo k německé národnosti, analogicky s dřívějšími poměry v Uhersku, kdy Němci vyjadřovali vzdáním se své národnosti loajalitu státu. Spišské německé straně bylo často ve dvacátých letech vytýkáno, že si hledí zájmu a prospěchu německého lidu, a činnost této strany byla popisovaná občas jako výraz „*tichého odboje Zipserů*“.¹⁶² Dokonce ji při volbách do Národního shromáždění bylo zabráněno, aby podala kandidátní listinu, a tato skutečnost se následně stala předmětem dalšího vyšetřování během roku 1924.¹⁶³ V některých situačních zprávách si autoři občas postesklí nad tím, že se na Spiši nachází také neslovanští obyvatelé, kteří se loajálně hlásí k československému státu a vyjadřují mu podporu, nebylo jich však mnoho.¹⁶⁴ Otázkou volby také mohla být nejistota, která často způsobovala, že se někteří obyvatelé nejprve přiklonili na jednu stranu a posléze na druhou, což sloužilo okresní správě i jako indikátor spokojenosti.¹⁶⁵

Velkou podporu mezi tamějším německým obyvatelstvem měl list Karpaten-Post, který byl propagátorem snahy o setrvání v uherském státě. Okolnost, že tento časopis nebyl zakázán, byla údajně podle župana spišské župy zapříčiněna tím, že „*jen[...] liberální shovívavost, následkem které [...] očekával, že politika tohoto časopisu se zlepšením našich veřejných*

¹⁶⁰ Ve slovenském tisku či orgány politické správy na Slovensku.

¹⁶¹ Někdy se objevovaly takové kuriózní explanace, jako že si tamější obyvatelstvo zvyklo na zahálčivý způsob života během války, takže potom nadále spoléhalo na podporu v nezaměstnanosti. Viz SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, Karton:2324, f. 94.

¹⁶² SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, karton:2324, f. 75. Jednalo se o situační zprávu měšťanosty města Spišská Nová Ves.

¹⁶³ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 8/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2. Ovšem státní notář uvádí, že této okolnosti není informován.

¹⁶⁴ SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, karton:2324, f. 80. Zpráva hlavního služného v Gelnici explicitně tvrdila, že velká část německého a maďarského obyvatelstva byla státně nespolehlivá, viz tamtéž, f. 85.

¹⁶⁵ SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, karton:2324, f. 90. V roce 1921 žilo podle údajů ze sčítání obyvatelstva uveřejněných v časopise *Karpathenland* 2449 obyvatel německé národnosti. Viz ECKERT, Kurt, Die deutschen Siedlungen in der Slowakei, In: *Karpathenland*, Liberec 1928.

*poměrů změni a že jeho německé čtenářstvo nahlédne, že v československém demokratickém státě mají spišští Němci o mnoho lepší zajištění své německé kulturní snahy, než měli pod maďarským režimem.*¹⁶⁶

Přestože spišští Němci neustále vyjadřovali svou loajalitu vůči Uhersku, zároveň se ujišťovali především nejrůznějšími deklaracemi o své přínosnosti Uhersku a vlastní důležitosti, neboť i po vzniku Československa potřebovali ujištění a podporu ze strany Maďarska a chtěli, aby jim Maďarsko napomohlo v hájení jejich zájmů. V připomínání a mytologizaci historického příběhu spišských Němců a jejich tradic se odráží obava o jejich vlastní existenci, když se např. zaměřují na vyjmenovávání zaniklých německých osad nebo ztrátu německého charakteru některých obcí.

Jednotlivá pojetí identity se lišila, neboť někteří spišští Němci jako např. Friedrich Lám byli toho názoru, že „*Spišané se už dávno odspišili.*“¹⁶⁷ Po rakousko-uherském vyrovnání, kdy se ocitla spišská autonomie v troskách, se autority působící na Spiši, které do tohoto regionu v minulosti přišly, začaly opět navracet do domovského Německa. Spišští Němci se začali pomadřarštovat, ovšem autor poukazuje na to, že nepřebírali jen dobré, ale i některé špatné vlastnosti a politické intrikaření, což odporovalo jejich původnímu charakteru a které si zošklivili samotní Uhři. Rovněž kritizoval spišské Němce zato, že si hrají na uherskou šlechtu a snaží se být něco více.¹⁶⁸ Nebyli podle něj už pravými patrioty, ale spíše se chovali poněkud afektovaně. Následně ještě vše převedl na rasovou rovinu, kdy tvrdil, že je vědecky dokázáno, že mulati by obvykle měli zdědit horší vlastnosti z obou ras. V roce 1918, když nastal čas změny, chtěli se spišští Němci se podle Láma zbavit této nově nabyté masky a vrátit se zpět ke svým tradicím, tj. mělo se podle autora jednat o tzv. *Potěmkinovy Maďary*.

A právě ztělesněním těchto téměř zapomenutých tradic bylo kromě jiného i levočské reálné gymnázium a kežmarské lyceum, které v dobách své největší slávy byly proslulé v celém Uhersku a patřily k vůbec nejlepším školám v Zalitavsku. Důležitost existence těchto škol vyjadřuje i promluva jednoho z bývalých studentů kežmarského lycea. „*[...] avšak Spišané by*

¹⁶⁶ SA v Levoči, Sign. 2071/1920, Fond: Spišská župa (SŽ), Inv.č. 2893, oddělení: prezidiální, karton č.: 2814, f. 682, pozn. autorem škrtnutá poznámka.

¹⁶⁷ LÁM, Friedrich, Was uns nottut. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 11. 1918 [online]. (s. 1).

¹⁶⁸ Doslova v originálním znění, „*Nobel sein, das ist fein.*“ Tamtéž.

*měli zůstat přece Němci – musíme mít v Uhersku místo, kde bychom se mohli naučit německy.*¹⁶⁹

V každém případě bylo školství důležitou institucí, která spoluutvářela povědomí a identitu spišských Němců. Proto někteří místní Němci považovali za katastrofu, že tyto školy byly maďarizovány, a spišsko-německá identita dle jejich názoru tak přišla o některé své charakteristické prvky.¹⁷⁰ Z tohoto důvodu Lám plédoval pro založení *Spišsko-německého kulturního spolku* (*Zipser Deutschen Kulturverein*). Kvitováno bylo i povolení výuky v jiném než maďarském jazyce vydané ministrem vyučování. Hlavní slovo ovšem náleželo udržovateli školy, zda na dané škole bude znovu zavedena němčina či slovenština. V každém případě se zde objevil problém, neboť v případě zavedení německého jazyka chyběly tamějším školám příslušné učebnice. Proto se v některých úředních zprávách upozorňovalo na jev, že dříve se německé obyvatelstvo zasazovalo spíše za maďarizaci svých německých škol, nyní se naopak snaží posadit podle národnostního poměru vedle slovenských škol také své německé školy nebo alespoň německé třídy.¹⁷¹ V této změně přístupu se může zrcadlit reorientace hlavních představitelů spišsko-německého obyvatelstva na hájení zájmů svých příslušníků.¹⁷²

Německé obyvatelstvo sice opět dostalo možnost obnovit vyučování v německém jazyce na některých školách, problém ovšem spočíval ve ztrátě dřívějšího politického vlivu, se kterým se německá spišská inteligence poměrně těžce vyrovnávala. Přesto však disponovala poměrně bohatými finančními prostředky, na které hojně poukazovaly některé slovenské spolky ještě ve třetí dekádě s tím, že samy těžko mohou prosazovat svou činnost v těchto oblastech, neboť trpí nedostatkem financí pro budování *národnostního povědomí*.¹⁷³

Určité zpochybnění dějinného narativu souvisí s maďarizací německých škol od druhé poloviny 19. století. Otázkou je, do jaké míry byla vynucená a do jaké míry byla pro změnu relativně pozitivně akceptována ve společnosti. V podolinské římsko-katolické obecné škole se vyučovalo v němčině až do roku 1906, v německé evangelické škole v Rakúsech dokonce

¹⁶⁹ Tamtéž. Vyučovali se tam jak maďarsky, tak německy.

¹⁷⁰ Zároveň však i jiné nabylo.

¹⁷¹ SA v Levoči, Sign.: 2071/1920, Fond: Spišská župa (SŽ), Inv.č. 2893, oddělení: prezidiální, karton č.: 2814, f. 682

¹⁷² Tj. kulturních, ekonomických, jazykových

¹⁷³ Státní archiv v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, Karton:2324, f. 93.

až do roku 1907¹⁷⁴, kdy škola přestala být německá a výuka posléze pokračovala v maďarštině. Po převratu byla maďarština vytěsněna pro změnu slovenským jazykem, takže škola měla po dvou slovenských a německých třídách. Jiné školy na Spiši ovšem byly maďarizovány o několik let dříve, jako např. ve Smolníku, který byl obcí s většinovým německým obyvatelstvem.¹⁷⁵ Přestože však na obou smolnických obecných školách, jak na evangelické, tak na římsko-katolické, byla zavedena maďarština, stále zde, podle údajů v dotazníku, byla ponechána němčina jako druhý vyučovací jazyk.

Analogicky se pokračovalo i v sepisování německo-jazyčných pozvánek a programu jednání výborů spišské župy. V roce 1924 se dokonce stalo předmětem jednání, aby na plakátech pro divadelní představení ve spišské župě stály na prvním místě nápisy ve slovenštině a teprve na dalších v německém a maďarském jazyce.¹⁷⁶ Státní notář v Levoči argumentoval tím, že je především důležité, že na daných plakátech jsou uvedeny nápisy jak v řeči německé, tak v řeči maďarské. Zdůraznil, že všechny společnosti tyto nápisy uvádějí dobrovolně bez toho, aby k tomu byly vyzvány úřady.¹⁷⁷ Některé plakáty se podle okresního náčelníka objevovaly pouze v němčině nebo maďarštině.¹⁷⁸

Signifikantním prvkem, který lze vysledovat mezi spišskými Němci i během následujícího období, byla solidarita a podpora v rámci dané společnosti napříč jednotlivými politickými skupinami.¹⁷⁹ Jednalo se o jakýsi pocit či vědomí sounáležitosti, což bylo např. patrné z programového zacílení *Spolku spišsko-německých vysokoškolských studentů*, který vznikl v roce 1918 v Budapešti. Nebyl orientován pouze na hmotnou podporu studentů, ale rovněž jim měl poskytnout podporu morální pocházející z daného společenství. Objevovala se zde lokální orientace, protože spolek sice přijímal vysokoškolské studenty, avšak primárně byl zaměřen na studenty pocházející ze Spíše či Budapešti, ale byl otevřený i sympatizantům spolku z jiných oblastí Uherska. Důležitý byl v každém případě zájem o daný region a nezáleželo na pohlaví člena. Spolek pořádal nejrůznější akce a přednášky, kde si každý

¹⁷⁴ Zároveň je v dotazníku uvedeno, že škola v podstatě nikdy nepřestala být nikdy německá, resp. německého charakteru. V roce 1926 ji dokonce navštěvovalo pouze německy mluvící studentstvo. Viz SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 68.

¹⁷⁵ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 69.

¹⁷⁶ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 8/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2. Jednalo se o příslušníka československé národnosti.

¹⁷⁷ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 8/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Jednalo se o různé formy solidarity, tj. jak ekonomickou, tak sociální.

zainteresovaný člen mohl přijít na své. Zároveň se tak utvářelo či utužovalo kolektivní vědomí dané skupiny. Dokonce i pokladní spolku se neměl věnovat pouze samotnému účetnictví, ale rovněž přispívat podpoře mladých a zastávat roli *poradce a otcovského přítele*.¹⁸⁰

Přítomnost prvků lokálního patriotismu, tedy vědomí příslušnosti k dané skupině či území, byla patrná i u příslušníků, kteří nutně neobývali oblast Spíše, a dokonce se nacházeli v jiných oblastech Evropy. Názorným příkladem může být kupř. setkání členů *Spolku spišsko-německých vysokoškolských studentů* v roce 1924, kdy se členové spolku mnohdy studující v Praze nebo v Brně sjeli do spišského Kežmaroku.¹⁸¹ Dalším případem může být např. smrt bývalého významného představitele města Spišská Bělá Johanna Budowszkyho, jenž zemřel v obci Sárberok¹⁸² a jeho slavnostní pohřeb se konal právě ve Spišské Bělé.¹⁸³ Mnoho tzv. Spišanů, přestože již nežili na Spiši, si tak stále ponechali prvky svého lokálního patriotismu.

3.3.1 Role tradičních autorit po převratu

K nepřátelským postojům vůči československému státu přispívala např. percepce odlišné charakteristiky obyvatel dané lokální identitou¹⁸⁴, která se částečně definičně vymezovala i vůči bývalému Uhersku.¹⁸⁵ Přes všechny stinné stránky z dřívějšího období bylo Uhersko alespoň zpočátku vnímáno jako nejpříjemnější budoucí perspektiva pro spišské Němce. Do případné snahy o konstituování tohoto státního útvaru se měli zapojit a zároveň tuto myšlenku

¹⁸⁰ Vereinsabend und Ausschlußsitzung des Zipser Vereins in Budapest. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 11. 1918 [online]. (s. 2)

¹⁸¹ Heimatabend der Zipser Deutschen Hochschuliler in Kesmark. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 14. 1. 1924 [online]. (s. 3). Spišští studenti v Brně si dokonce založili vlastní spolek, který čítal 16 aktivních členů. Obdobně tomu bylo i v Praze, kde místní spolek měl zhruba 11 aktivních členů.

¹⁸² Pravděpodobně se jedná o územní část současného města Tatabánya v Maďarsku.

¹⁸³ Todesfall, In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 11. 1918 [online]. (s. 4).

¹⁸⁴ Daná lokální identita vymezovala i odlišné vlastnosti daného obyvatelstva. Např. co se týče charakteristiky pojmu „Spišáci“, tak se v něm často snoubila „německá zdatnost a uherská láska k vlasti“. Viz GRÉB, Julius, Die Zipser Deutschen einst und jetzt. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 14. 11. 1918 [online]. (s. 2).

¹⁸⁵ Zároveň je však patrné, že spišští Němci rovněž recipovali kromě lokální identity ještě uherskou – případně uhersko-německou identitu. Viz např. Deutschungarn, rasche Organisation! In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 14. 11. 1918 [online]. (s. 2). Simultánně se zde objevují společné prvky, ale rovněž si aktéři uvědomovali svou specifičnost v rámci celku. Vymezovali se také vůči požadavkům ze strany saských Němců, přičemž naznačovali, že jsou Uhři a ne Němci. Viz Vereinsabend und Ausschlußsitzung des Zipser Vereins in Budapest. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 21. 11. 1918 [online]. (s. 2)

propagovat i spíš Němci žijící v zahraničí, s tím, že by podpořili existenci státu, do kterého by se mohli opětovně vrátit. Tato podpora byla poměrně nezbytná, protože se místní Němci potýkali se špatným financováním, kdy naráželi na to, že nemají dostatečné prostředky na vytištění dostatečného množství letáků. Snažili se tedy informovat a působit prostřednictvím lokálních autorit mravů, např. tamějších učitelů nebo farářů, kteří měli danou věc dále *osvíceně* propagovat mezi obyvatelstvem a organizovat ho.

Církevní hodnostáři hráli důležitou roli při oslovení obyvatelstva i v následujícím období, což lze názorně demonstrovat na iniciativě rožňavského biskupa, jenž na začátku první poloviny 20. let napsal zprávu farářům působícím v biskupově rodném městě Smolníku, aby německé obyvatelstvo protestovalo proti krokům státu ve věci postátnování německých škol v tomto městě. Farář se skutečně ujal úkolu a začal sbírat podpisy pro svou petici, jež následně odeslal do Bratislavy na ministerstvo k dalšímu vyřízení. Následně bylo místní německé obyvatelstvo dotazováno, proč připojilo podpis k této petiční akci, přičemž jak se ukazuje, autorita těchto postav, jako záruka zájmů tamějších Němců, skutečně na zdejší obyvatelstvo působila, neboť nejčastěji bylo uváděno, že „*že učinili jistě dobře, pokud podepsali neboť, to co si přeje pan biskup a pan farář, musí být dobře.*“¹⁸⁶

3.3.2 Pronikání německého vlivu z českého prostředí

Zatímco na tamější německé obyvatelstvo působily lokální tváře společenského a kulturního života, hlášení o aktivitě některých organizací centrální úrovně vyznívají spíše negativně, např. prosba o finanční podporu pro *Verein für Deutschtum im Ausland* si podle zprávy Okresního úřadu v Levoči z roku 1923 nezískala větší ohlas.¹⁸⁷ Ve stejné době lze ovšem vysledovat snahy o pronikání celostátně působících německých spolků, což se promítá ve skutečnosti, že na Slovensko a mj. i do oblasti Spíše byli vysíláni členové spolku Wandervogel. V Krompachách byl např. v létě 1923 přistižen jeden z členů, Paul Thonhofer, pražský student, jak vyučuje německé děti. Proto příslušný okresní náčelník zakázal pokračování v této činnosti, následně tedy členové spolku mohli vyučovat pouze tělocvik, což bylo považované za méně závažné než školení v němčině a výuka německých písní.

¹⁸⁶ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 78/1923, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

¹⁸⁷ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 431/1923, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

Setrvávající identifikaci spíše s maďarským prostředím lze vysledovat kupř. na pozoruhodném incidentu mezi identifikací s německým prostorem, kulturou a přetrvávajícími prvky loajality k maďarskému státu. Ten se odehrál při návštěvě skupiny asi 8 *Wandervogelů* v Gelnici. Místní německý pěvecký sbor chtěl zapět i maďarskou píseň, avšak „*Gelničany jim bylo naznačeno, že to je nedůstojné německého spolku a v přítomnosti německých hostů (...) nevhodné.*“¹⁸⁸ Materiální zázemí členům spolku *Wandervogel* poskytovaly mj. i místní pobočky *Deutsches Kulturverein*, jež se nacházely v každém větším městě na Spiši.¹⁸⁹ Když se v daném období objevily zmínky o iredentistické činnosti německého obyvatelstva, spíše se jednalo o podporu maďarské iredenty. Jedním z evidovaných případů mohou být schůzky *Dobsinai Landsmannschaft*.¹⁹⁰ Z uvedeného důvodu často nebyla národnostním menšinám dovolována shromáždění, na kterých chtěli jednat o stanovení kulturních a školských požadavků.¹⁹¹ Státní notář v Levoči se ohrazoval tím, že menšinám jsou shromažďování povolována, avšak musí je dopředu ohlásit.

3.3.3 Proměny identit. Změny přístupu k československému státu

V nejrůznějších prohlášeních z období 1918 až 1925 je přítomen jakýsi kolektivní subjekt „*my*“, který dosahuje nejrůznějších nuancí. Německé obyvatelstvo na Spiši konstruovalo subjekt skrze své promluvy v plurálu a zároveň se snažilo, jak již bylo zmíněno, přitáhnout na svou stranu nejen Němce, ale rovněž Maďary a Slováky, tedy zformovat lokální spišskou identitu směřující až k loajalitě a identitě uherské. „*Tato země je naše země.(...) Oblasti, osídlené námi Slováky, Maďary a Němci, jsou jistým způsobem navzájem propleteny, že nikdo nezmohl nastavit mezi námi jazykové hranice.*“¹⁹² V některých zprávách se hovoří o nekonfliktním soužití, totiž že německé, maďarské a slovenské obyvatelstvo „*žije v nejlepším souladu. Není pravda, že by bylo od nich pronásledované.*“¹⁹³

¹⁸⁸ Tamtéž. Otázkou však je, kdo byli těmi Gelničany.

¹⁸⁹ Tzv. *Ortsgruppe*. Činnost spolku byla založena na sbírkách a příspěvcích od nejrůznějších subjektů. Členem mohl být německé národnosti bez ohledu na pohlaví a povolání. Viz tamtéž.

¹⁹⁰ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 453/1923, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2. Úřady a především vláda se snažily usilovně tuto iredentistickou činnost vysledovat a vyžadovaly pravidelná hlášení pro potvrzení provozování iredentistické činnosti ze strany německého a maďarského obyvatelstva. Okresní náčelník ovšem prohlašoval, že neví nic o bezdůvodném iredentistickém osočování ze strany vlády.

¹⁹¹ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 8/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

¹⁹² SA v Levoči, bez sign., Fond: Spišská župa (SŽ), Inv.č. 2978, oddělení: různé písemnosti, karton č. 2919, f. 31, přičemž *unser* je psáno tučně.

¹⁹³ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 8/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2. Tuto informaci potvrdzoval i státní notář v Levoči, že mezi těmito národnostmi nedochází k žádnému hašteření.

Na druhou stranu někteří vyšší představitelé okresní správy si uvědomovali, že loajalita vyjadřovaná spišskými Němci bývalému Uhersku může být díky své ambivalenci vnímána i pozitivně. Přispívala tehdy státotvorně k jeho existenci a na základě této analogie někteří předpokládali, že by bylo možné je případně získat na stranu československé myšlenky. Jedním ze zastánců této úvahy byl kupř. vrchní služný v Kežmaroku, který se domníval, že nespokojenost projevovala především skupina politicky vlivného německého měšťanstva ve větších městech, zatímco na vesnicích německé obyvatelstvo nepřátelsky příliš nevystupovalo.¹⁹⁴ Proto podle vrchního služného bylo potřeba zamezit intenzivnějšímu pronikání těchto myšlenek, aby negativně neaktivizovaly německé venkovské obyvatelstvo. V pozdějších dobách se představitelé německé menšiny účastnili některých státních oslav. Ředitel německého státního gymnázia se v roce 1924 dokonce účastnil posmrtné oslavy amerického prezidenta Woodrowa Wilsona.¹⁹⁵

*„O mocenském rozpínání německva se v našem okrese nemůže hovořit. Před převratem a během převratu vyskytly se ojedinělé třenice, ve kterých vystupovali Němci proti Slovákům jako vládnoucí živel, nyní však panuje všude, i ve smíšených obcích, úplná shoda, Němci se nechtějí rozpínat a uznávají svrchovanost Slováků.“*¹⁹⁶ Jak je v uvedeném citátu naznačeno, lze pozorovat mezi roky 1918 a 1922 určité rysy buď náhlých, či pozvolných změn, částečnou konsolidaci poměrů a nepřiliš explicitní vystupování proti československému státu, alespoň tedy v rámci kežmarského okresu. Ve dvacátých letech se v některých menších obcích už částečně politizovalo německé obyvatelstvo, které se dříve o politické záležitosti příliš nezajímalo, a počalo utvářet nové spolky.¹⁹⁷ Německé obyvatelstvo se tedy údajně chovalo na počátku dvacátých let poměrně liknavě, ale přesto plně nevyjadřovalo *porozumění pro československou vzájemnost*.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Viz SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, Karton:2324, f. 93. Přitom dané spišsko-německé obyvatelstvo nemuselo být ve většině. Často tedy zprávy z větších měst předestírají dichotomii mezi chudými Slováky na jedné straně a bohatým, vlivným německým obyvatelstvem straně druhé, které mělo ve svých rukou všechny klíčové posty. Po převratu naopak je z těchto pozic vytěsňují Slováci.

¹⁹⁵ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 8/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tak tomu bylo např. v Podolinci, kde vzniklo nové německé kasino. Viz SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, Karton:2324, f. 95.

¹⁹⁸ Viz SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, Karton:2324, f. 97.

3.4 Proměny mezi polovinou 20. let a r. 1938

Druhá polovina dvacátých let se nesla ve znamení bilancování toho, co spišsko-německému obyvatelstvu, potažmo německému obyvatelstvu na celém Slovensku, přinesl vznik Československé republiky. Možná častěji než kdy dříve se v tištěných komentářích objevoval pocit ukřivdění a nenaplněných cílů. Jak se projevovalo toto směřování v konkrétních případech a jakých podob nabývalo? Lze vysledovat pronikání celorepublikově působících organizací i do spišského regionu a strategie, které využívaly v boji o své příznivce?

V roce 1925 došlo k obnovení pěveckého spolku a byla rovněž uspořádána sbírka na podporu *Deutsches Kulturverband*, i když místní pobočka tohoto spolku byla založena již v roce 1919. Je patrné, že do kulturního života německé menšiny začínaly již v tomto období pronikat vlivy z centrální úrovně usilující o zapojení spišských Němců do širší základny pokrývající všechny Němce v Československu.¹⁹⁹ Spolek postupně čím dál více expandoval do spišského kulturního života a právě v pojednávaném období v Popradu založil i svou župní správu.²⁰⁰ Přispěl mj. i k rozvoji literární tvorby na Spiši a zasloužil se o vydání několika děl spišsko-německých literátů.²⁰¹ Prostřednictvím zapojení do kulturních aktivit a spolkového života se tamější Němci měli stát součástí většího celku.

Koncentrace na dění v celém Československu a širší zacílení se objevovalo i v proměně charakteru tištěných médií. Do listu *Karpaten Post* začaly hojněji pronikat zprávy z jiných oblastí Československa. Zajímavé rovněž je, že přinášely informace o aktivitách „našeho“ spišsko-německého poslance Andora Nitsche a rovněž o tom, jak političtí představitelé hájili zájmy tamějšího německého obyvatelstva.²⁰² Podobné zpravodajství následovalo i v případě změn na lokální úrovni, které mělo informativní a zároveň explanační

¹⁹⁹ Der Liederabend des Igloer Gesangvereines. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 1-2)

²⁰⁰ KOVÁČ, Dušan, *Die karpatendeutsche Identität im Kräftefeld der mitteleuropäischen Politik 1918-1945*, In: WAKOUNIG, Marija, ed., MUELLER, Wolfgang, ed. a PORTMANN, Michael, ed. *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa: Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*. Wien 2010. s. 256.

²⁰¹ 10 Jahre deutsche Kulturarbeit in der Zips. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 4. 5. 1929 [online]. (s. 1)

²⁰² Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 1)

charakter pro místní příslušníky německé menšiny.²⁰³ V centru zájmu se ocitaly i jiné německé menšiny a konstantně i zpravodajství o rodácích ze Spiše.

V polovině 20. let se v novinách *Karpaten Post* objevila v článku zmínka patrně o úředním překladateli, který měl být zatím v Kežmaroku ponechán pro období, dokud ještě měl být potřeba. Tendence avšak směřovala k zrušení této funkce v následujícím roce, přestože se úředník Eugen Kubovcsik snažil tomuto kroku zabránit.²⁰⁴ Přitom ve městě žilo 2449 Němců, což představovalo zhruba o 100 obyvatel méně než příslušníků slovenské národnosti.²⁰⁵

Krompašská německá menšina se v této době potýkala s problémem vzniku místního německého vzdělávacího výboru (*Ortsbildungsausschuss*). Podle výsledků nového sčítání lidu bylo v Krompachách zakázáno jeho utvoření, neboť podle stanovených pravidel se na základě vyrozumění z gelnického okresního úřadu v dané obci nenacházelo v daném období přes 2000 příslušníků německého obyvatelstva. Spišští Němci se však odvolávali se na to, že neznají přesné znění zákona, který by tento krok upravoval a zabraňoval ustanovení jejich výboru. Z tohoto důvodu se v prosinci 1924 odvolali a v danou chvíli čekali na vyrozumění.²⁰⁶ Pokud tedy podle zákona neměli nárok na založení daného výboru, tak by také měla být jejich žádost na subvenci, o kterou požádali ministerstvo školství a národní osvěty, vyřízena záporně. Pocit ukřivděnosti lze vysledovat také v projevu Andora Nitsche v listu *Karpaten Post*, kde hovořil o tom, že při získávání živnostenského povolení mnohdy záleželo na tom, jaké politické či národnostní příslušnosti byl daný žadatel.²⁰⁷

Řešil se i jeden z klíčových problémů kriticky nízké participace pro společnou věc ze strany spišského němectva. Starší generace už se pomalu vytrácela z politického a kulturního života,²⁰⁸ k tomu ještě Spiš postihla špatná hospodářská bilance. Od počátku zimy se oblast pokoušela vypořádat se špatným odbytem a peněžní tísní. Přesto všechno ale jistou nadějí představoval relativně vydařený spišský ples – pravděpodobně to byla jedna z mála událostí,

²⁰³ Die Erneuerung der Abgabenstatute in der Stadt Kesmark. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 4)

²⁰⁴ Städtische Generalversammlung. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 1)

²⁰⁵ Viz ECKERT, Kurt, Die deutschen Siedlungen in der Slowakei, In: *Karpathenland*, 1. ročník, 1928. (s. 14).

²⁰⁶ Tätigkeitsverbot des gesetzlich gegründeten deutschen Ortsbildungsausschusses. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 2)

²⁰⁷ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 3)

²⁰⁸ Zur Jahreswende. In: *Karpaten Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 1)

kteřou si lidé v té době dopřáli, když na nic jiného neměli peníze. Kromě toho německé obyvatelstvo hovořilo poněkud zarmouceně o *těžkém osudu kežmarského lycea*, které jak již bylo zmíněno v průběhu této kapitoly, bylo vzdělanostní chloubou celé Spíše a představovalo pýchu místního německého obyvatelstva. Opět zde zaznívá pocit křivdy a ohrožení, který byl v tiskovinách reflektován ve větší míře než doposud.²⁰⁹ Kežmarské lyceum bylo vykreslováno jako *náš velký poklad* a nepříznivé dění budilo v rámci zdejšího spišsko-německého obyvatelstva velké znepokojení. Co se kritické participace týče, odkazoval se diskurs často na dlouhotrvající kulturní kontinuitu, např. prostřednictvím zmínek o výročích, ať už svateb nebo spolků. V jednom kratičkém komentáři se najednou objevuje zlatá svatba jednoho páru jako demonstrace spišské identity.²¹⁰

Když se v roce 1924 konal spišský ples, hlavní úkol organizátorů spočíval ve snaze přilákat na tuto událost pokud možno všechny obyvatele Spíše, kteří se cítí se jako *Spišáci*. Byli poměrně spokojeni s tím, že v roce 1925 se přednesené aspirace opět o krok přiblížily tomuto cíli, přičemž vyjmenovávali názvy obcí, z nichž se sjeli Němci, tj. od Tatranské Javoriny až po Gelnici. Důležitá je především zmínka o tom, že dokonce dorazili i Němci z Košic, Prešova nebo Bratislavy (o Hauerlandu zde však není ani slovo). Otázkou ale zůstává zastoupení. Na tento ples přece jen dorazily spíše elity německého obyvatelstva, tzn. vyšší třída a horní vrstva střední třídy, profesoři, doktoři, velkostatkáři apod., ale např. živnostníci a malopodnikatelé se téměř vůbec neobjevili, v nejhojnějším počtu prý dorazili střední rolníci a malorolníci, a to tak hojně, že pravděpodobně neměl obdoby a nevyrovnala se mu žádná z předchozích kežmarských událostí.²¹¹ Židovské obyvatelstvo např. nebylo vůbec přítomno.

Dalším zajímavým aspektem je, že na plese prezentovala mladá generace zcela bez předchozího vyzvání lidové tance, což bylo vyjádřením *cenné práce mládežnických spolků* a *Wandervogelu*. Zajímavé je, že tyto tance vykazovaly poměrně velkou podobnost s německými, maďarskými či jinými tanci, což demonstruje prolínání kultur ve spišském prostoru a možné inspirační zdroje. Do popředí se také dostávaly znovuuvedené kroje, jejichž prezentaci uspořádal umělecký malíř Köbегhy²¹² – Winkler. Důležitým postřehem bylo, že

²⁰⁹ Zipser Ball. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 10. 1. 1925 [online]. (s. 2)

²¹⁰ Goldene Hochzeit. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 6. 6. 1925 [online]. (s. 1)

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Jinde psáno maďarsky jako Köszeghy.

staré německé kroje vykazovaly více německých rysů než kroje mládeže. Jejich mužský oděv byl laděn trochu v maďarském duchu, zatímco ženský byl ovlivněn spíše slovenskými rysy.²¹³ Dalším z projevů lokálního patriotismu bylo hraní spišské hymny.

Kromě spekulování nad tím, kdo by na plese měl být či nikoli, u akcí podobného druhu zaznívalo i překvapivé konstatování, že se na události objevil i někdo, do koho by to člověk v životě neřekl. V prosinci 1925 bylo uspořádáno vánoční představení soukromých žáků. Jeden článek posléze reflektoval překvapení, co se na německém představení může objevit za lidi. „*Musíme však konstatovat, že lidé, kteří se k nám počítali, pochybili. Pročpak se to přihodilo?*“²¹⁴ V této formulaci se objevuje vymezení vůči ostatnímu obyvatelstvu a rozlišení mezi *my* a *oni*.²¹⁵

V lednu 1925 byl finančně pokutován Ludwig Hoyer kvůli školní docházce své dcery na základě obvinění ředitele tamní slovenské školy, přestože jeho dcera nikdy inkriminovanou školu nenavštěvovala, ani v dané obci nebydlela. Podle uvedeného líčení se pravděpodobně jednalo o precedens, neboť celá stať končí otázkou: „*Bude moci ředitel školy i nadále vydávat taková udání a bude okresní úřad na jejich základě takových udání též nadále trestat?*“²¹⁶ Německé obyvatelstvo to v tisku reflektovalo v kontextu doby jako příkoří ze strany československé společnosti. Andor Nitsch ve své již zmiňované řeči v roce 1928 uváděl, že pro německé školy jsou nutné investice, neboť německé školství na Slovensku připomínalo *starou strhanou herku*. Jeho slova poukazovala na záměry předposlední uherské vlády, která chtěla údajně opět poněmčít státní elementární a střední školy.²¹⁷ Hovořil o tom, že na Slovensku bylo mnoho obcí, ve kterých sice žili obyvatelé německé národnosti, ale nenacházely se v nich německé školy. Stěžoval si na to, že v Uhersku vládní představitelé vycházeli německému obyvatelstvu na Slovensku po stránce vytváření institucí a z hlediska

²¹³ Spišští Němci si často přivlastňovali prvky jiných kultur a přetvořili si je v rámci své vlastní kultury dle svého uvážení. Mezi písně v němčině a dialektu kladli přísné dělítka. Viz MANNOVÁ, Elena, Kategorisierungen der deutschsprachigen Einwohner auf dem Gebiet der Slowakei im 19. und 20. Jahrhundert. In: ITÁRI, Z.; SEEWANN, G., *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa. Festschrift für Gerhard Seewann zum 65. Geburtstag = Ünnepi kötet Gerhard Seewann 65. születésnapjára*. Pécs: Pécs Univ. 2009. s. 69.

²¹⁴ Weihnachtsvorstellung der Privatschüler. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 2)

²¹⁵ V každém případě se hovoří o německém obyvatelstvu, otázka je, jestli je mezi ně započítáváno i maďarské.

²¹⁶ Zurückziehung eines Straferlasses seitens des Bezirksamtes. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 2)

²¹⁷ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 3)

kulturního života mnohem více vstříc než v současné době. Středobod kritiky ale spočíval v tom, že na německé školy pravidelně docházely inspekce, které povětšinou neovládaly ani německý jazyk. Jak tedy mohly správně provádět kontrolu? Důležité je podotknout, že svým příspěvkem se Nitsch nedotýkal pouze zájmů spišsko-německého obyvatelstva, ale obecně německého obyvatelstva na Slovensku.

Ve společnosti byly stále přítomné leitmotivy afinity k Uhersku, které se táhly jako červená nit od roku 1918. Poznámky z Notářského úřadu v Levoči svědčily o tom, že představitelé tamější evangelické církve byli konstantně maďarsky politicky smýšlející, tendovali ke křesťansko-sociální straně a že zdejší obec byla z většiny tvořena německým a maďarským obyvatelstvem.²¹⁸ Ve Spišském Podhradí bylo dokonce asi 98 procent věřících německé národnosti a pouhá 2% národnosti slovenské.²¹⁹ Ve Dvorcích, kde působily evangelické filiální sbory, se německé obyvatelstvo klonilo k německé straně.²²⁰ Často zaznívalo ve zprávách pro Referát ministerstva školství, že německá menšina inklinovala spíše k evangelickému vyznání, což ovšem automaticky neimplikuje, že by evangeličtí věřící byli tvořeni pouze německým obyvatelstvem nebo že by každý příslušník německé národnosti měl být automaticky evangelíkem.

Propagovány byly rovněž oslavy ve Velké Lomnici, kde bylo hlavním heslem, aby se dostavil každý dobrý a opravdový Spišák. Jinak se také oslavovalo 40leté jubileum mužského pěveckého sboru, což kladlo důraz na tradice a dlouhou kontinuitu kultury, tedy že je skutečně být na co hrdý. Velké oslavy podobného charakteru sloužily jako stmelovací prvek spišsko-německé komunity. Cílem bylo také překonat a vyrušit některé druhy animozit a spíše posílit společné prvky²²¹ – např. dichotomii venkov-město apod. Do popředí byla kladena impozantnost a demonstrativnost ve veřejném prostoru. Snahou bylo docílit maximální participace, i když to mnohdy nebylo možné zcela naplnit.²²² Dané akce povětšinou oslovily pouze určitý okruh publika, např. děti. A právě v onom nedosažení vytyčených met se zrcadlí ona reflexe kriticky nízké participace na společenském životě.

²¹⁸ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 142/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2. Na Spiši bylo německé obyvatelstvo převážně evangelické, ovšem v Hauerlandu spíše římsko-katolické konfese.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Tamtéž. Patrně *Spišské německé straně*.

²²¹ Zipser Sängerfest. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 6. 6. 1925 [online]. (s. 1)

²²² Kindervorstellung. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 6. 6. 1926 [online]. (s. 1)

3.4.1 Ekonomická situace na Spiši

Představitelé spišsko-německého obyvatelstva se snažili o povzbuzení i na ekonomické rovině, jednalo se o konání nejrůznějších výročních trhů, které měly propagovat místní řemesla, jejichž úpadek byl zaznamenán po roce 1918. Nová generace, která byla odchována na obchodních školách a představovala novou ekonomickou inteligenci, se mohla pokusit navrátit Spiši její postavení a přilákat sem poptávku ze zahraničí. V souvislosti s rozvojem řemesel a místního průmyslu se řešila možnost expozice v popradském muzeu, kde by byl na 10 let prostor, kde by spišsko-němečtí výrobci mohli představovat to nejlepší ze své tvorby.²²³ V této době se rovněž objevují v spišsko-německém tisku výrazněji formy jakéhosi lokálního hospodářského nacionalismu, který měl přesvědčit Spišáky, že by měli podpořit tamní německý průmysl a živnost, např. heslem „*Spišáci, pijte jenom spišské pivo.*“²²⁴

Spišští Němci byli vyzýváni k participaci na hospodářském životě. O tom, že zájem byl zájem o ekonomickou situaci v této době dosti důležitý, svědčila budova bývalého hotelu v Kežmaroku, která byla vnímána jako příkladný symbol pomíjivosti a zrcadlo neutěšené hospodářské situace, kterou se místní Němci snažili svým přičiněním vylepšit. Dříve v něm sídlilo i divadlo a reduta. Nyní na základě tohoto objektu demonstrovali lhostejnost k dřívějšímu kulturnímu životu, nedostatek aktivní participace ve veřejném prostoru, postrádání určitého aspektu kolektivní paměti, který pro ostatní ztratil svou symbolickou hodnotu, kritiku politické situace v živnostnictví, řemeslech či průmyslu a kritiku městského zastupitelstva²²⁵. Před delším časem byly vyhotoveny plány na přestavbu, kde by vedle hotelu vznikly nové prostory pro divadlo a kino, které by splňovaly náročné požadavky, a místo by se stalo skutečně střediskem kulturního života. Ale nikdo si na to téměř nepamatuje – texty plné deziluze a nostalgie, které občas prozáří nějaká impozantní událost, která ukáže, že společenský život ještě není v troskách. Tato nostalgie byla ještě znásobena úmrtím bývalého starosty Kežmaroku Wrchovského, který se snažil zahrnout tyto plány do své agendy.

²²³ Gewerbeförderung II. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 6. 2. 1926 [online]. (s. 1)

²²⁴ *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 3. 1. 1925 [online]. (s. 2)

²²⁵ Der Kesmarker Hotelbau. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 5. 3. 1927 [online]. (s. 1)

Právě toto období bylo vykreslováno jako doba, kdy se ještě vše neřídilo podle šablonovitého jednání jako v polovině 20. let. Naproti tomu byla postavena současná situace, kdy se město snažilo za každou cenu prodat část svého majetku, aby občané nebyli zatíženi tak vysokými poplatky. Co se týče ekonomického zaměření, spíšší Němci se snažili propagovat turistiku jako jeden z hlavních příjmů do kežmarského městského rozpočtu, ale nepovedlo se tuto koncepci prosadit. Z tohoto pohledu se ukazuje důležitost bývalého hotelu, který by mohl pojmut velké množství cizinců, kteří by se mohli nadchnout pro produkty spišsko-německého živnostenstva, což jasně ukazovali na příkladu Popradu. Tam simultánně probíhala diskuze nad tím, že je nutné rozšířit již nedostačující ubytovací prostory pro turisty.

Hospodářská iniciativa slavila alespoň na poli cestovního ruchu úspěch. Byl to jeden z klíčových zdrojů příjmů při jinak poměrně kritické hospodářské situaci na Spiši.²²⁶ Vzhledem k tomu, že oblast Vysokých Tater a Spiše za posledních několik let hlásila nárůst návštěvníků, v *Karpathen Postu* zaznívalo, že by bylo optimální lépe promyslet strategii, aby si ubytovací zařízení dovedně předávala cizince, které už např. pro nedostatečnou kapacitu nemohla přijmout a prostřednictvím nejrůznějších reklamních metod upozorňovaly na širší spektrum ubytovacích prostor. Na začátku 20. let začal vycházet i časopis spolku *Karpathenverein* s názvem *Turistik, Alpinistik, Wintersport*, který propagoval místní přírodní či kulturní zajímavosti apod., a byl určen jak pro čtenáře v Československu, tak i v zahraničí. Z uvedených informací vyplývá, že předpovědi a obavy z neznámého na konci roku 1918 se nakonec v tak hrůzostrašné míře nenaplnily, dokonce sem několik let po převratu opět začali proudit i návštěvníci z Maďarska.²²⁷ Avšak ti brzy přestali přijíždět, neboť nedošlo k naplnění jejich požadavků.²²⁸

Aby spíšší Němci plně využili hospodářský potenciál, který s sebou přinášel příliv ubytovaných, chtěli protáhnout jak zimní, tak letní sezónu. Nadto se chtěli pokusit oslovit i jiné návštěvníky než jen bohaté a nemocné, již do těchto míst převážně přijížděli. Zatímco počet těchto dvou skupin se zvyšoval, ostatních spíše ubýval, protože na ně Vysoké Tatry

²²⁶ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 1)

²²⁷ Zur Förderung unseres Fremdenverkehrs. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 14. 10. 1927 [online]. (s. 1) Cestovní ruch byl tak udržen především díky hospodářské strategii *Karpathenvereinu*. V roce 1922 dokonce začal spolek pořádat i prohlídky Tater pro cizince, aby si je oblíbili a v budoucnu opět přijeli. O dva roky později k nim přibyly i tzv. *dotazovny*, fungující jako turistická informační střediska.

²²⁸ Především se jednalo o požadavky týkající se zvýšení komfortu ubytování apod.

působily jako přeplněná turistická oblast s poněkud vysokými cenami. Proto byla snaha přetáhnout tyto potenciální kverulanty spíše do spišských vsí a měst, které příliš neprofitovaly z cestovního ruchu. Dříve tato oblast přitahovala obyvatele Uherska, kteří mířili buď do lázní, nebo si toužili trochu vyhodit z kopýtka. V současné době se ale proměnila skladba návštěvníků těchto oblastí, často se jednalo o sudetské nebo říšské Němce²²⁹, případně ještě rezidua uherských středních vrstev, která do těchto oblastí ráda směřovala, a československé střední třídy.

3.4.2 Festivity a spolkový život

Co se oslav prezidenta republiky týče, jsou zprávy z jejich průběhu báječným indikátorem nálad ve společnosti. Byl v nich stále chtě nechtě přítomen německý element v rámci nejrůznějších proslovů, písní apod.²³⁰ Dokonce ještě v roce 1935, jako v předchozích letech, se ve zprávě o průběhu oslav prezidenta republiky hovoří o tom, že „*veřejný klid a pořádek porušen nebyl*.“²³¹ Někteří místní občané však vyvěsili poněkud špinavé či *vyrudlé* prapory, což bylo pokládáno za vyjádření neúcty. Když na danou skutečnost byli následně upozorněni, chovali se údajně k policii *drze*.²³² Předmětem kontroly byly právě především zástavy a náležitá výzdoba domu.

Na Spiši se začaly v druhé polovině 20. let organizovat tajné německé spolky. Jejich členové měli údajně zpívat velkoněmecké písně před obrazem Bismarcka. Četnictvo proto bylo vyzváno, aby monitorovalo činnost těchto spolků, jako byl např. *Turnverein*, neboť zde bylo přítomno podezření, že se za tělocvičnou aktivitou skrývají politické aj. cíle.²³³ Pátrání po podobné činnosti ale zůstalo v levočském okrese bez výsledku. Jediné, co bylo zaznamenáno, byla činnost Jozefa Oštádala, profesora německé reálky, který přestože byl národnosti české, znamenal velkou oporu pro místní německý společenský a kulturní život. Všechno se zajímal i o činnost německých tělovýchovných spolků a dokonce nabízel při jednom

²²⁹ Tamtéž. Zaslaly i propagační materiály do cestovních kanceláří v Německu.

²³⁰ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 157/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

²³¹ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 312/1937, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 40.

²³² Tamtéž.

²³³ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 243/1924, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2.

květnovém koncertu lístky „*Sp. Sportklub*“, které si zájemci mohli koupit za dvě koruny. Na výletech s žáky si často zpívali německé písně, ovšem otázkou bylo, jestli se nejednalo o písně velkoněmecké. Ze strany okresního úřadu byl brán jako rozvraceč a narušitel snah o mírové spolužití národností v Levoči, takže bylo žádáno, aby se vrátil zase na zpět na Moravu, odkud přišel.²³⁴

3.4.3. Otázka loajality a solidarity spišských Němců. Proměny identifikace

V článku z dubna 1927²³⁵ se spišští Němci ohrazovali vůči označení z iredenty, které se objevilo v listu Slováč podle na konci článku a pobouřilo všechny tamní představitele. Ve zmiňované dubnové stati nastiňovali svou loajalitu státu, pěstování kulturního a společenského života, ale odmítali různorodé výtky, že by pouze politikařili. Dokonce vyzvedávali politickou činnost Andora Nitsche v Národním shromáždění a tvrdili, že „*my, Němci na Slovensku, jsme se postavili po Trianonské smlouvě na půdu daných poměrů, ihned jsme se dle ústavy účastnili na životě tohoto státu, plnili naše povinnosti státních občanů na každém území bezesbytku, platili daně, zajistili vojáky, podíleli se na veřejném, hospodářském a politickém životě.*“ Jedná se o vyjádření loajality státu, nebo spíše vymezení se vůči obviněním ze strany československých státních představitelů z iredentistické činnosti a snaha dokázat jim, že se mýlí.

Jak je však z počátku této kapitoly patrné, s loajalitou spišsko-německého obyvatelstva k československému státu to bylo zpočátku poměrně komplikované. Jak si ale vysvětlit dané tvrzení o státní loajalitě? Hypoteticky se mohlo jednat o vyjádření spišsko-německého obyvatelstva, které se snaží jednat loajálně vůči státu, ve kterém žije, bez ohledu na to, o jaký stát se jedná – vše závisí na tom, jak daný stát dokáže garantovat jistoty svému obyvatelstvu. Na druhou stranu se může jednat o vyjádření, které se jeví jako určitý neklid ze strany tamějších německých představitelů a celkové skepse, jež je patrná zhruba od druhé poloviny 20. let na stránkách *Karpathen Postu*. Hojně se zde také objevovala nostalgie a odvolávání se na funkčnost některých aspektů v minulosti v kontrastu s nefunkčností v současnosti. „*Pro vybavení malého průmyslu stroji (...) musí být na Slovensku vykonáno více, a sice v podobě,*

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Wäget die Worte. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 02. 04. 1927 [online]. (s. 1)

jak tomu svého času dělala uherská vláda.“²³⁶ Andor Nitsch tedy demonstroval skutečnost, že v minulosti z uherské strany přicházely nejrůznější dotace pro horské oblasti, aby mohly rozvíjet svůj skrovný průmysl. Po vzniku Československa přísun těchto financí ustal, a jak autor podotýkal, tento stav byl např. pro většinu soukeníků z oblasti kolem obce Ľubice likvidační. Představitelé spišských Němců se tedy postavili do role poradců, kteří paternalisticky čerpali svou empirii z uherské minulosti a radili novému státu, který byl podle nich tak trochu ještě v plenkách, co je pro něj dobré a jak by měl postupovat. Tento přístup se projevoval např. v tvrzení, že „ (...) *přece tyto [okresní jednoty živnostenských společenstev] jsou zčásti příliš mladé a nedisponují toliko zkušenostmi (...)*“²³⁷

Dalším zajímavým aspektem je, že se zde objevuje i jiný kolektivní subjekt, se kterým jsme se dosud příliš nesetkali - „*my, Němci na Slovensku* – který zračí alespoň určitou míru vědomí o ostatních jazykových ostrovech roztroušených po slovenském území. A autor článku pokračuje v následující pasáži slovy: „*známe všechny německé ostrovy na Slovensku: bratislavské Němce, havířské oblasti*“²³⁸, *Spišáky, známe lesnaté oblasti Podkarpatské Rusi, známe všechna hnutí a všechny osoby (není nás zas tolik), a proto tvrdíme: že se nenachází zde ani jediný iredentista a že na Slovensku není žádná iredenta.*“²³⁹ Krom toho připojili i výtku, v duchu celého článku, že se snaží být věrní a loajální, ale nedostává se jim za to žádné ocenění či slov chvály ze strany státu. Prezentovali své kulturní oslavy a rovněž i svou hospodářskou iniciativu jako konstruktivní kritiku a přínos pro československý stát.

Náznamy této kritiky a narážek na československou státní moc při prezentaci svého názoru se objevovaly i na místech, kde by je člověk příliš neočekával, např. ve velikonočním úvodníku. Ježíš byl podle autora stati paradoxně po dobrém životě plném moudrosti odsouzen a ukřižován. Krom toho si neodpustí aktualizaci s tím, že něco podobného se děje stále. „*Běda tomu, kdo dnes plný moudrosti a dobra, ale vede podle mocnářů a vládců životní práci plnou*

²³⁶ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 3)

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Häuergemeinde, čímž je myšlen pravděpodobně Hauerland.

²³⁹ Tamtéž. Doklady o iredentistických akcích se ale v pramenech objevují, viz výše příklad *Dobschinai Landsmannschaft*. Pátrání po jiných iredentistických či jiných podvrtných akcích však zůstávalo mnohdy bez výsledku, např. v případě *Deutsche Ehrenlegion*, která byla nadefinována jako *monarchisticko-všenněmecky smýšlející*. Viz SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 706/1925, Inv.č.: 326, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 6. V pozdějších letech, tj. v roce 1934, bylo v *Neue Preßburger Zeitung* uváděno, že za špionážní činnost bylo zadrženo 184 občanů německé národnosti – ovšem není zde uvedeno, kolik z nich přesně pocházelo ze Slovenska. Viz *Staatsverteidigungsgesetz angenommen. Neue Preßburger Zeitung*, 1. 5. 1936, (s. 1)

*podvratného učení.*²⁴⁰ Soudci a lidé, kteří by měli během rozsudku tleskat, se podle něj najdou stále. Daný jedinec ovšem není společností ukřižován, ale umlčen. „*Člověk může být mrtvým, přestože žije.*“²⁴¹ Možná interpretace těchto slov by znamenala neúspěšné snahy o naplňování aktivit a životních cílů spišsko-německého obyvatelstva, nebo vyjádření pocitu, že je mu v uskutečňování plného aktivního společenského života zabraňováno. „*A podaří se tak dnešním vládcům si tímto způsobem zajistit svou moc?*“ (...) „*Spravedlivá idea si proklestí svou cestu i dnes!*“²⁴² Moc spravedlivé myšlenky demonstruje i na příkladu semínka. „*Posekej semínko a polož na něj velký kámen – zakrátko se objeví zelený výhonek* (...)“. „Následně tento výhonek vyroste a svými větvemi obmotá kámen a zcela ho překryje, což demonstruje myšlenku oprávněných idejí.“

Zároveň lze opětovně vysledovat solidaritní prvky s lokálním společenstvím spišských Němců, které byly poprvé zmiňovány v předcházející podkapitole. Když postihl obec Švedlár ničivý požár, obyvatelstvo Spíše bylo prostřednictvím listu *Karpathen Post* informováno o neštěstí a možnosti přispět, aby „*nevýslovnou bídu jejich bratří a sester zmírnili.*“²⁴³

3.4.4 10. výročí vzniku Československa ve znamení kritiky fungování státu

Když se ještě jednou vrátím ke kritice Andora Nitsche, která byla uveřejněna v listu *Karpathen Post*, Nitsch v ní narážel na vysoké výdaje na zbrojení, přičemž rýpavě poznamenal, že by mělo být hlavním zájmem ministra zahraničí udržovat mírové svazky s ostatními státy, aby byly tyto výdaje minimalizovány a směřovalo se k všeobecnému odzbrojování.²⁴⁴ „*(...) rozdíl mezi rokem 1914 a 1928 je jen ten, že jednotlivé státy jsou až po zuby ozbrojeny, jiné zase odzbrojeny a zničeny.*“²⁴⁵

Předmětem hojných sporů se stávala pozemková reforma, která způsobila to, že mnohé pozemky zůstaly ležet nějakou dobu ladem a nebyly plně zužitkovány. Další stížnost se

²⁴⁰ Ostern. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 7. 4. 1928 [online]. (s. 1)

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ DER BRANDSCHADEN-HILFAUSSCHUSS SCHWEDLAR, Aufruf und Bitte. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 1. 10. 1927 [online]. (s. 1)

²⁴⁴ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 1)

²⁴⁵ Tamtéž.

vázala k nedostatečnému zastoupení odborníků v Zemské kulturní radě, ve které nemělo zástupce jak německé, tak uherské obyvatelstvo. Andor Nitsch tedy požadoval, aby se vysocí státní činitelé začali zaobírat přednesenými kulturními a hospodářskými požadavky Němců na Slovensku a aby je nezametli pod koberec. Podle nich totiž deset let trvající republika s sebou nepřinesla přílišné přínosy. Zajímavé je podotknout, že zde zmiňuje celé německé obyvatelstvo na Slovensku, a ne pouze spišské Němce.

Stavěl se rovněž proti postátnování lázeňských zařízení s tím, že to nabourává tržní prostředí a namítal, že o investicích rozhodují lidé na ministerstvu veřejných prací²⁴⁶, již nemají takový náhled a nerozumí investičním záležitostem natolik jako lidé z oboru.²⁴⁷ Prezentoval stát jako špatného hospodáře. Zdůrazňoval rovněž, že pokud jsou kladeny na privátní lázně vysoké nároky, odpovídající zátěž by měla spočívat rovněž na lázních státních. Je důležité podotknout, že tento článek vyšel den před 10. výročí vzniku československého státu a byla mu věnována celá titulní strana. Představitelé spišsko-německého obyvatelstva v těchto dnech řešili primárně jiné otázky než oslavy vzniku Československa.

Přesto se však na různých místech lokální úrovně, např. v Gelnici, sešlo 28. 10. 1928 místní jak německé, tak i slovenské obyvatelstvo u příležitosti přednáškového večera s německými a slovenskými příspěvky, aby demonstrovalo dobré sousedské vztahy.²⁴⁸ Některé oslavy postupně nabývaly poměrně ohromných rozměrů, kupř. v roce 1930 se v Mníšku nad Hnilcom konaly oslavy 700 let od příchodu prvních německých kolonistů.²⁴⁹ Celé události se údajně zúčastnilo více než 6000 hostů ze všech možných koutů Spiše.²⁵⁰ Slavnostní průvod procházel kolem odekorovaných domů, světil se prapor místního pěveckého sboru a byla uspořádána rovněž slavnostní hostina – jednalo se v podstatě o opulentní manifestaci spišské německé kultury.

²⁴⁶ Navíc to podle něj bylo úplně zbytečné ministerstvo a takový luxus si tak malý stát jednoduše nemohl dovolit.

²⁴⁷ Podle něj by tyto záležitosti měly spadat spíše do kompetence ministerstva obchodu, každopádně soukromé lázně neměly být pokládány za konkurenty a za něco, co je třeba držet zkrátka.

²⁴⁸ Der 28. Oktober. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 1)

²⁴⁹ V titulu názvu je obsaženo slovo *Gründler*, odkazující na tzv. *chalupníky*, chovající dobytek. Viz ACKERMANN AUS BÖHMEN. *Die Sudeten- und Karpathendeutschen*. Leipzig: Eichblatt-Verlag, 1934. 56 s.

²⁵⁰ Das 700-jährige Einwanderungsfest der Gründler in Einsiedel. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums*, 5. 7. 1930 [online]. (s. 1)

3.4.5 Karpatoněmecké strana a činnost organizace Deutscher Kulturverband. Vlivy z česko-německého prostředí

Pronikání Karmasinovy Karpatoněmecké strany na Spiš bylo velice problematické. Přestože činnost *Deutscher Kulturverbandu* byla v tomto regionu velice rozmanitá a tyto kulturní akce přilákaly relativně mnoho návštěvníků, snaha získat příznivce pro myšlenku karpatoněmecké identity nabízené v politickém sjednocení Němců na Slovensku spišsko-německému obyvatelstvu příliš neimponovala, podobně jako vznik jiných německých stran²⁵¹. „(...)S ohledem na to, že zdejší německá menšina patří spišské německé straně, není možno počítat se založením německé křesťanskosociální strany.“²⁵² Kvůli šíření nacistické agitace mezi evangelickým duchovenstvem začala být monitorována aktivita evangelického faráře ve Spišském Podhradí. V této době také na Spiš přijížděly malé skupiny sudetských Němců, které se mezi tamějším německým obyvatelstvem snažily najít předplatitele pro německé časopisy publikované v Liberci, což ze strany slovenské správy bylo vnímáno jako implicitní agitace provozovaná ze strany SdP.²⁵³

Stále více bylo upozorňováno v nejrůznějších oběžnících na sledování nejrůznějších oslav, zdali se jich rovněž neúčastnili emigranti z německo-jazyčného prostoru a nesnažili se agitovat mezi spišsko-německým obyvatelstvem. Zvláštní důraz byl kladen na symboliku a na zpívání písní a *provolávání závadných hesel*.²⁵⁴ Četníci tedy měli všechny účastníky zkontrolovat nejlépe ještě na shromaždišti, dokud setrvali na jednom místě. Zvláštní opatrnost byla kladena na akce, které byly pořádány SdP. „Vzhledem ke zkušenostem z poslední doby je třeba učinit náležitá opatření, aby projevy aktivistických stran německých byly zabezpečeny proti případným rušivým pokusům strany SdP.“²⁵⁵ Ještě v roce 1937 se objevuje hlášení od velitele četnické stanice v Levoči, že „nebyly získány žádné konkrétní

²⁵¹ Jednalo se v této době např. o novou německou křesťanskosociální stranu, kdy se německá část strany rozhodla po rozepřích s maďarskou částí Křesťanskosociální strany vytvořit vlastní stranu. Viz SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 572/1937, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 41.

²⁵² Tamtéž. Jedná se o zprávu od okresního náčelníka pro prezidium Krajského úřadu.

²⁵³ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 609/1937, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 41.

²⁵⁴ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 620/1937, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 41.

²⁵⁵ Tamtéž.

poznatky, ježto strana Sudetendeutsche Partei, resp. Karpathendeutsche Partei veřejný projev dosud nekonala.“²⁵⁶

V každém případě projevy sympatie především ze strany mladší generace je možno zaznamenat již na základě hlášení z první poloviny 30. let. V roce 1934 se vyšetřovaly projevy *hackenkreuzlerského hnutí* na levočském německém gymnáziu, přičemž do celé záležitosti bylo zapojeno i ministerstvo školství a národní osvěty. Kvůli domovním prohlídkám byly dokonce povolány v případě potřeby četníci jiného okresu. Jak je patrné již z výpovědí, příšedší školní inspektor František Malota měl údajně v úmyslu uzavřít školu v každém případě, otázkou však zůstávalo, kam se přesunou žáci gymnázia. Sympatie s nacionálněsocialistickou ideologií byla přítomna nejen u profesorů, ale také u místních studentů. Jeden z nich, Emricha Fuchse, údajně vlastnil zápisník s hákovými kříži a krabici se stejným motivem. Ovšem před domovní prohlídkou stihl všechny podezřelé materiály zneškodnit.²⁵⁷ Mnozí z žáků, kteří se těmito sympatiemi provinili a následně přestoupili na jiné střední školy, měli být i nadále vyšetřováni, jestli tato podezření byla oprávněná, či nikoliv.²⁵⁸

Ve stejnou dobu bylo vydáno nařízení na přemístění Rudolfa Kleknera, který působil jako cvičitel ve spolku Pfadfinder²⁵⁹, který rovněž založil a byl znám jako horlivý zastánce Hitlera. V pozici tzv. agitátorů spíše fungovali Němci přicházející z českých zemí, kteří sem byli posíláni prostřednictvím spolku *Deutsches Kulturverband*.²⁶⁰ Ve výše zmíněném hnutí mj. figuroval i dr. Jindřich Prokert, jenž měl uspořádat místní německý evangelický archív. Jak poznamenal prof. Ernst Fest při své výpovědi, někteří Němci pocházející patrně z českých zemí zmiňovali ve svých projevech, že za podobnou aktivitu by již v Čechách byli ve vazbě. „Dobře, že jsem nyní v Levoči,“ prohlásil údajně prof. Brixel.²⁶¹

²⁵⁶ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 625/1937, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 41.

²⁵⁷ SA v Levoči, pobočka Levoča, Sign. 729/1937, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 41.

²⁵⁸ Následně byly prošetřovány případy asi 30 podezřelých, přičemž u některých se členství a sympatie s hitlerismem prokázaly, v jiných případech ne. Viz tamtéž.

²⁵⁹ Jednalo se o skautskou organizaci.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž. Výpověď pochází z roku 1934. „*Členy Pfadfindervereinu byli výhradně žáci, alespoň zde v Levoči.*“ Kromě 6 tzv. levočských *Sippe* existovalo pět dalších v okolí.

Důležitou roli v této aféře sehrál Pfadfinderverein, jehož pobočka vznikla v Levoči v roce 1932. V něm byli organizováni podle podané zprávy především studenti místního německého reálného gymnázia.²⁶² Přestože jeho stanovy odeslané Krajiniskému úřadu nebyly schváleny, spolek vesele započal svou činnost. Poměrně jasný byl i zdroj inspirace, neboť u zakladatele spolku Rudolfa Kleknera byla nalezena příručka *Reichsbefehl des deutschen Pfadfinderbundes, Ostern 1931*. „*Hlásíme se ke všem Němcům, kteří ještě chtějí býti Němci a k jednotě všech Němců v uzavřené sídelní oblasti ve vlastní německé říši.*“²⁶³ Spolek byl postaven ideji *všeněmectví* a *čisté rasy*, takže logicky byla vyloučena možnost členství Židů a ostatních neněmeckých národností. Proto byly na půdě gymnázia poměrně časté potyčky či rvačky se studenty židovského vyznání. Dívky však byly do spolku přijímány. Síť spolku byla poměrně provázaná i s činiteli působícími na jiných evangelických školách, např. ve Dvorcích nebo v Levoči.

V květnu 1933 se na Spiši konalo *Zipserjugendtreffen*, které pořádal *Deutscher Kulturverein* a údajně se této události účastnila téměř veškerá mládež na Spiši, přičemž na této slavnosti zazněly i iredentistické písně.²⁶⁴ Dále se mezi festivity na Spiši objevovaly i slavnosti slunovratu, jež rovněž pořádal *Deutscher Kulturverein*, na jehož strukturu byl spolek částečně navázán. Vedoucím župní jednotky v Bratislavě byl tehdy Franz Karmasin, jenž byl předsedou nejrůznějších poboček či spolků a příležitostně působil jako učitel na volné noze. Jinak představitelé spolku *Pfadfinderů* podnikali výpravy i do jiných německých oblastí Slovenska²⁶⁵, např. další pobočku plánovali zřídit v Hauerlandu. Kromě toho udržovali kontakty se zemským předsedou Verein für das Deutschtum im Ausland, Leonardem Durachem.²⁶⁶ Jeden z členů, jenž se doznal, Pavel Slopek, podle své výpovědi úmyslně strčil do profesora Bödeho, aby tak snížil jeho autoritu před žáky.

Z toho plyne závěr, že *Deutscher Kulturverband* pomáhal v udržování aktivní participace na slavnostních událostech, proto byl také podporován ze strany listu *Karpathen Post*, protože v polovině 20. let se společenská a politická participace začínala lehce ocitát v krizi. Stará

²⁶² Někteří se dokonce na chodbách zdravili zvoláním „Heil Hitler“ Na lavicích byly nakreslené či vyryté hákové (*lomené*) kříže. Někteří žáci je kreslili i na tabule. Podle svědectví jednoho spolužáka žák Eugen Schmiedler jednou prohlásil, že kdyby osobně spatřil Hitlera, skočil by mu okolo krku a políbil ho. Viz tamtéž.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Např. údajně cestou přes Handlovou do Gödöle na skautský ples, kde navazovali kontakty s *Danziger Hitlerjugend*. Viz tamtéž. Spolek se totiž tvářil jako skautská organizace, která dbá o mravní a duševní čistotu svých členů.

²⁶⁶ Tamtéž.

generace se pomalu stahovala z veřejného dění. Rubem mince však zůstává, že prostřednictvím této organizace na Spiš pronikaly i jiné spolky, kterým *Deutscher Kulturverband* otevíral cestu a těžil ze jmenované kulturní tradice. Snažil se prostřednictvím kulturního a společenského života získat sympatie spišsko-německého obyvatelstva. Podobné akce podnikal i *Verein für Deutschtum im Ausland*, jehož aktivity byly recipovány jako provokační a vyvolávající konflikty mezi tamějším německým a slovenským obyvatelstvem.²⁶⁷

Složitější to ovšem bylo v případě získávání voličů pro Karpatoněmeckou stranu, jež pravidelně narážela na stále relativně silnou pozici spišskoněmecké strany. Skutečnost, že Karpatoněmecká strana a podobné organizace se sjednocujícími ambicemi zde úspěch příliš neslavily²⁶⁸, může být dáno tím, že spišský region díky své po mnoho let pěstované kultuře, vzdělávání, společenskému životu apod. disponoval vlastními elitami a nepotřeboval je importovat z českých zemí. Svou roli zde také hrála blízkost s uherským prostorem, s nímž byla tato oblast jak hospodářsky, tak kulturně spjata.

²⁶⁷ Od některých tamějších obyvatel dostával spolek pravidelné zprávy o situaci na Spiši, které uveřejňoval ve svém časopise *V. D. A. Blatt*. Miloschewitz, který byl této aktivity zapleten celou záležitostí odůvodňoval tím, že se pouze snažil získat finanční podporu pro spišsko-německé studenty.

²⁶⁸ Viz k celkovým výsledkům voleb kapitulu 4.

4. Hauerland

Oblast nazývaná Hauerland se rozkládá v okolí dnešního města Kremnica a v blízkosti Nitranského Pravna ve středním Slovensku. Proslavila se především těžební činnost a ražbou mincí. Podobně jako na Spiši i zde místní kremničtí občané získali městská privilegia, konkrétně v roce 1328 od Karla Roberta.²⁶⁹ Název *Hauerland* ovšem pochází až z 30. let 20. století a byl odvozen ze sufixů místních obcí – *hau*, což odkazuje na mýcení lesů.²⁷⁰ Jednalo se podobně jako v případě Spiši o poněkud nehostinný terén položený poměrně vysoko v horách. Mapování zdejšího německého obyvatelstva je znesnadňováno tím, že v této oblasti nevycházela německá periodika.²⁷¹

4.1 Nová konstelace v roce 1918

Během období počátků československého státu se Hauerland potýkal s poměrně vysokou nezaměstnaností, omezeným provozem jednotlivých dolů a limitovaným počtem sezonních prací. Někteří z dělníků ji raději dlouhodobě řešili odchodem do zahraničí.²⁷² Svůj provoz omezovala i kremnická mincovna a místní hutě. V článku listu *Karpathen Post* se hovoří o tom, jak byla kdysi ohnivá nestvůra zardoušena Herkulem v podobě nového správce.²⁷³ Toto přirovnání mělo poukázat na skutečnost, že nově dosazení správci často neměli hluboké zkušenosti s hospodařením podniků, resp. hutí, a ty následně krachovaly. Jediné, co v Kremnici zůstalo, byl pach po síře jako připomínka starých časů.

²⁶⁹ROZMAN, Ladislav, Kremnica. 1.vyd. Martin: Osveta, 1978. s. 5.

²⁷⁰SCHVARC, M.: Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku 1935 – 1938. In: Historický časopis 1/2004, s. 87.

²⁷¹ Oblasti nejbližší je patrně *Nyitrai lapok : szabadelvü politikai hetilap*. Nitra: József Weiss, který vycházel v Nitře, ovšem cílil spíše na německojazyčné židovské obyvatelstvo v tomto městě. Dále pak *Anzeiger des Bergbaurevierrates für die Slowakei*. Ružomberok: Bergbaurevierrat für die Slowakei, (Ružomberok Slovenská kníhtlačiareň), 1924-1934. V pozdějších letech vycházel jako *Anzeiger des Bergbaurevierrates für die Slowakei und Karpathorussland*. Bratislava: Bergbaurevierrat für die Slowakei und Podk. Rus, 1934-1937. Viz KIPSOVÁ, Mária, ed. *Bibliografía slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919-1938*. Martin: Matica slovenská, 1968.

²⁷² SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karta č. 3, číslo kmenové: 13.

²⁷³ Ein Denkmal aus alten Zeiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 5. 4. 1924 [online]. (s. 3) List neustále kritizoval místní politiku.

V této době se ale Hauerland v tisku a nejrůznějších publikacích příliš neobjevoval, neboť v centru dějinných okamžiků se ocitla spíše Bratislava a spišský region. Jak lze ale vysledovat z pramenů, až do poloviny 20. let se hauerlanské německé obyvatelstvo chovalo ke státu poměrně loajálně a soužití bylo relativně bezproblémové.²⁷⁴ Německé obyvatelstvo se pravidelně účastnilo nejrůznějších kulturních akcí, kupř. oslav Bedřicha Smetany v dubnu 1924. Podobně tomu bylo i naopak. Zatímco vedení hasičského spolku bylo německé, velká část proslovů na jeho oslavách byla přednesena ve slovenštině.

Podobně jako na Spiši zdejší německé obyvatelstvo bylo v období těsně popřevratovém navázáno na maďarskou kulturu, i když ne v takové míře. Jako jeden z příkladů může sloužit dokumentace notářského úřadu, jež byla vedena v maďarštině, ovšem na rozdíl od Bratislavy se ve vedení spisů v maďarštině v následujících letech nepokračovalo.²⁷⁵ V každém případě německá kultura v Hauerlandu byla považována za mnohem vyspělejší než kultura slovenská.²⁷⁶

Celá oblast byla poněkud odtržena od okolního prostředí, což vystihuje otázka, jež byla nastolena v roce 1924 a týkala se výstavby nové infrastruktury z okresních finančních prostředků.²⁷⁷ Ta měla propojit Kremnici se západně položenými horskými oblastmi, aby byly lépe provázány. Německé obyvatelstvo by tak mohlo vzájemně lépe komunikovat a střetávat se ve veřejném prostoru. Právě špatné nebo úplně chybějící silniční spojení bylo tehdy vnímáno jako nejpalčivější problém. Sociální a podobné instituce nebylo potřeba zřizovat, vzhledem k tomu, že jejich dosavadní fungování postačovalo pro celý okres. Na situaci v infrastruktuře se ukazuje, že okolní obce nedisponovaly velkými finančními rezervami, protože nemohly ani opravit silnice, které byly nesjízdné pro povozy. Především to limitovalo potenciální návštěvnost kremnických trhů ze strany obyvatel Svatokřížské kotliny. Vybudování komunikace by nenapomohlo jen lepší dostupnosti města v době trhů, ale také by zmenšilo nezaměstnanost v okrese. Na programu jednání okresního úřadu v této době bylo

²⁷⁴ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karton č. 3, číslo kmenové: 13.

²⁷⁵ Obvodní notářské úřady z obvodu okresního úřadu v Kremnici, Obvodní notářský úřad Janova Lehota, 1881-1944, Karton č. 3, Inv. č. 98,99,100,101-105.

²⁷⁶ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karton č. 3, číslo kmenové: 13. Jedná se o situační zprávu okresního náčelníka.

²⁷⁷ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karton č. 3, číslo kmenové: 1.

mj. zestátňování některých škol a případné žádosti plynoucí ze strany místního německého obyvatelstva na zřízení německých paralelek na slovenských školách.

Společenský život v této oblasti nebyl tak bohatý jako ve zbývajících dvou regionech, tj. v Bratislavě a na Spiši, což ovšem není znakem toho, že by zcela neexistoval. Již v roce 1924 zde mj. působil i *Karpatenverein*,²⁷⁸ který společně s *Klubem československých turistů* pořádal lyžařské závody a do dvacátých let zde působil *Kasino*.

4. 1. 1 Uchování německého rázu. Školství a německá menšina ve 20. letech

Předmětem debat se v polovině 20. let stala situace ve školství. Spišsko-německý poslanec Andor Nitsch kupř. v roce 1928 kritizoval, že se v Nitranském Pravně nenachází žádná měšťanská škola, přestože se v této oblasti nachází poměrně početná německá menšina.²⁷⁹ Podle dotazníků rozeslaných německým školám v roce 1926 se zde skutečně německá škola nevyskytovala. Budovy německých škol se nacházely např. v Kl'ačně nebo ve Vrícku, ale v Nitranském Pravně ne.²⁸⁰ Kremnica představovala pomyslný středobod německého ostrova, ve kterém se ale nenacházela žádná německá střední škola. Nedá se z toho ovšem soudit, že daná oblast byla na naprosto nedostatečné úrovni z hlediska německé vzdělanosti a školství. Nicméně římskokatolická německá škola v Janově Lehotě²⁸¹ fungovala v této oblasti již od roku 1750, v Kopernici²⁸² dokonce od počátku 18. století.

Některé obce byly téměř pouze německé jako např. Horní Turček, kde existovala jedna německá škola, kterou navštěvovalo v roce 1926 zhruba přes 100 žáků německé národnosti a pouze tři žáci národnosti slovenské. Podobný nepoměr panoval i u jiných německých škol v této oblasti. Taktéž v Dolním Turčeku či Horní Štubně se nacházel relativně malý podíl

²⁷⁸ Jednalo se rovněž o turistický spolek, který mj. vydával i vlastní časopis *Turistik, Alpinismus und Wintersport*.

²⁷⁹ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschiums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 4)

²⁸⁰ Viz i SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6. Ovšem v Solce několik kilometrů od Nitranské Pravna německá škola existovala, neboť v ní žilo pouze 6 Slováků. Založena byla v roce 1911 a původně se v ní vyučovalo v maďarštině.

²⁸¹ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 100.

²⁸² SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 99.

neněmeckého obyvatelstva.²⁸³ Podle sčítání lidu v roce 1921 v obci žilo 900 Němců a 16 obyvatel jiné národnosti. Mezi lety 1893 – 1900 začaly na školy doléhat důsledky maďarizačního procesu a německý vyučovací jazyk byl vystřídán maďarštinou.²⁸⁴ V některých obcích došlo k pomadžarštině škol dokonce i později, např. v Handlové až v roce 1908. Na jiných školách zůstala němčina jako druhý vyučovací jazyk jako v případě německé školy v Kopernici.²⁸⁵

Právě v těchto hauerlandských školách se vyučovalo v maďarštině až do října 1918, eventuálně 1919. Posléze na zdejších německých školách probíhala výuka již v němčině. Najdou se i případy škol, kde se začalo vyučovat v německém jazyce ještě těsně před převratem. Jedná se kupř. o školu v Kunešově, kde se s výukou v němčině započalo již v září. Posléze byla tato škola během 20. let postupně rozšiřována až na 6 německých tříd. Přestože byla uskutečněna tato změna, podobně jako v případě bratislavského německého gymnázia škola nedostala nové vyučovací prostory a výuka se konala ve stávajících podmínkách.²⁸⁶ Zajímavou skutečností je, že přestože Handlová byla většinově německou obcí, byla v ní ještě v polovině 20. let organizována pouze slovenská školka, německá se v této obci nenacházela.²⁸⁷ Eventuální vysvětlení může souviset s politickou agendou školského inspektorátu, jenž se snažil o záchranu slovenského obyvatelstva.

Během roku 1924 jsou poměry v kremnickém okrese líčeny jako velice uspokojivé vzhledem k tomu, že podle situační zprávy nedocházelo k žádným projevům nesnášenlivosti. Dokonce se zde uvádí, že německá a maďarská menšina jevila snahy spolupracovat s československou společností.²⁸⁸ Zpráva rovněž zmiňuje, že v dané době ještě nebyly zaznamenány žádné zahraniční vlivy na tamější obyvatelstvo. Právě zahraniční vlivy sem začaly pronikat intenzivněji až během druhé poloviny 20. let. Přesto se několik afér menšího charakteru objevilo na stránkách tiskovin.

²⁸³ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 75. V některých hauerlandských obcích žilo pouze německé obyvatelstvo, např. Hadviga. Viz SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 90.

²⁸⁴ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 66.

²⁸⁵ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 99.

²⁸⁶ K rozšíření došlo i na jiných školách, kupř. v Kopernici v roce 1924. Viz SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 99.

²⁸⁷ V Handlové se podle výsledků sčítání obyvatelstva v roce 1921 nacházelo 5284 obyvatel německé národnosti. Viz ECKERT, Kurt, Die deutschen Siedlungen in der Slowakei, In: *Karpathenland*, 1. ročník, 1928. (s. 14).

²⁸⁸ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karton č. 3, číslo kmenové: 13.

Podle novin Deutsche Zeitung se křesťansko-sociální strana pokoušela dosáhnout toho, aby správní orgány působící v Kremnici úřadovaly v německém jazyku²⁸⁹, což mj. kvitovali i členové německé národnosti v městském zastupitelstvu. Jako další požadavek nastínila založení nových německých škol.²⁹⁰ Dokonce nebylo přijato rozhodnutí o sloučení Kremnice se slovenskou obcí Veterník, protože Kremnica by bývala přišla o část svého německého charakteru. Eventuální rozdmýchávání sporů přicházelo údajně z tábora křesťanskosociální strany²⁹¹, avšak její vliv byl poměrně omezený. Představitelé strany se domnívali, že by mohli do svého tábora získat většinu německého obyvatelstva, což se jí příliš nedařilo. Na poli společenském se dařilo ony třetí plochy odbourávat. Jinak bylo národnostní soužití z hlediska okresního náčelníka charakterizováno jako poměrně uspokojivé a relativně bezproblémové. *„Taktéž je stále na postupu společenský styk jiných národností /jmenovitě Němců/ se společností československou, a sice bez rozdílů politických stran. Občasné pokusy podvrtných živlů vyvolat nepřátelské projevy se nesetkávají s významným souhlasem.“*²⁹²

4. 1. 2 Hledání nových pedagogů. Pronikání českých Němců do oblastí Hauerlandu

Již od druhé poloviny dvacátých let se oblast Hauerlandu potýkala s nedostatkem kvalifikovaných profesorských sil, které by na místních německých školách vyučovaly v německém jazyce. Tato skutečnost mohla být způsobena také tím, že někteří z vyučujících disponovali pouze maďarskými nostrifikačními zkouškami a neovládali německý jazyk.²⁹³ Proto do těchto oblastí začaly přicházet učitelské síly z českých zemí, jejichž působení bylo recipováno okresním úřadem v Turčianském Sv. Martině jako nabourávání dosud poměrně poklidného soužití jak slovenského, tak německého obyvatelstva v oblasti Hauerlandu.²⁹⁴

²⁸⁹ Což podporovala rovněž komunistická strana. Viz tamtéž.

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Zajímavé je, že křesťanskosociální stranu zpočátku podporovala ľudová strana. Jednalo se o zprávu zpracovanou okresním náčelníkem. Viz tamtéž.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Menšinám bylo umožněno na základě širšího legislativního rámce, tj. československé ústavní listiny z 29. února 1920, hlavy šesté, §131 a jazykového zákona č.122/1920 Sb. z. a. n. ze stejného data, vyučovat na školách ve svém jazyce. Od roku 1926 pak na základě vládního nařízení ze dne 3. února 1926. Viz PETRÁŠ, René, *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 437 s., popř. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1926.

²⁹⁴ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 99.

V roce 1931 bylo zpozorováno ze strany tohoto úřadu zintenzivnění organizační aktivity spolku *Deutscher Kulturverband*. Se strukturou tohoto spolku bylo provázáno působení některých německých učitelů přišedších z českých zemí, o kterých se ve zprávě hovořilo, že jsou „přívrženci velkoněmecké myšlenky, (...) kteří za tuto myšlenku pracují při každé příležitosti.“²⁹⁵ Z důvodu pronikání těchto velkoněmeckých myšlenek mezi hauerlandské německé obyvatelstvo apeloval Referát ministerstva školství a národní osvěty v Bratislavě na to, aby na místa učitelů působících na německých lidových školách byly dosazovány pouze „síly, pokud možno spolehlivé a československé myšlenky nakloněné.“²⁹⁶ Vztah mezi československou společností a německou menšinou byl v tomto spise vykreslován s jistou mírou nostalgie s tím, že „získání německého obyvatelstva bylo už na dobré cestě a pokračovalo úspěšně.“²⁹⁷ Proto okresní náčelník vznášel prosbu, aby primárně do těchto obcí, kde se německé obyvatelstvo chovalo k československému státu poměrně loajálně, byly dosazovány tyto spolehlivé učitelé síly.

V podobném duchu líčí poměrně idylické vztahy zpráva školského inspektorátu, kde je uvedeno, že „donedávna bylo obyvatelstvo těchto obcí smýšlení naprosto loajálního. Při volbách v roce 1925 volilo velkou většinou strany státotvorné, československé. Při volbách v roce 1929 byla patrná už silná agitace politických agentů z českých zemí a od té doby může se datovat i větší činnost politická v tomto kraji mezi německými učiteli.“²⁹⁸ Jak je patrné, tamější německé obyvatelstvo ještě ve druhé polovině dvacátých let zastávalo relativně pozitivní postoj k československému státu. Proto je příchod německých sil z českých zemí v kontrastu s touto skutečností vykreslován jako narušitelský a rozvratný živel, který nastolil konec mírumilovného soužití hauerlandských obyvatel.

Z tohoto vyplývá, že příliv velkoněmeckých myšlenek do oblasti Hauerlandu byl usnadněn tím, že se v oblasti nenacházelo mnoho kvalifikovaných učitelů sil a bylo proto nutné je vyhledat jinde. Na rozdíl například od spišského regionu, který disponoval poměrně velkým počtem kvalifikovaných vyučujících. „V tomto školním roce [tzn. 1931] bylo třeba pro naprostý nedostatek německých žadatelů ze Slovenska ustavovat německých žadatelů i ze zemí českých.“²⁹⁹ Aby bylo zamezeno pronikání těchto myšlenek mezi tamější německé

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 100.

²⁹⁸ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 101.

²⁹⁹ Tamtéž.

obyvatelstvo, bylo stanoveno ze strany Referátu ministerstva školství v Bratislavě, že ředitelé škol mají své podřízené ustanovené na výpomoc pravidelně prověřovat. V případě, že by podezření bylo prokázáno jako oprávněné, měl být daný vyučující přeložen na jiné místo. Otázkou však zůstává, do jaké míry byly dané školy omezeny nutností ponechat si daného učitele a jak snadno si daná škola byla schopna obstarat nové vyučující. Při výběru vyučujících se dávala přednost především ženám, od kterých se pravděpodobně očekávalo, že pro podobné zahraniční vlivy neprojeví takové zaujetí.³⁰⁰ Novou možnou pracovní sílu také poskytovali žadatelé z Vídně. Ti byli československými státními příslušníky a absolvovali studium na československých ústavech.

Této hypotéze nasvědčuje rovněž zmínka objevující se ve zprávě okresního úřadu v Prievidze, v níž je uvedeno, „že od té doby, co do sousedních obcí, obce Něm. Pravno přišli němečtí učitelé z Moravy a Čech, rozmáhá se nacionální německé hnutí. Hnutí se od té doby zmohlo natolik, že se odvážili svolat na 29. a 28. dubna krajinský sjezd. Obyvatelstvo se dosud národnostně neexponovalo, ale lze už pozorovat následky agitace (...)“³⁰¹ Zajímavé je, že se zde jako jeden z úspěšných agitátorů objevuje Anton Wesserle, hodnocený dříve jako duševně narušený jedinec, kterého nikdo nebral vážně.

Lze se setkat s některými incidenty již z konce 20. let. V roce 1928 se František Walda, tajemník *Deutsche Geschäftsstelle* v Bratislavě, jenž původně pocházel z Komárna, dožadoval pro sebe a jednoho z místních provokatérů, Antonína Wesserla,³⁰² jízdenky na vlak do obce *Krikeheu*.³⁰³ Argumentovali, že Vlasák je přednosta stanice a jistě musí tuto obec znát, když v kraji žije přes 20 procent německého obyvatelstva a v samotné Handlové zhruba 56 procent.³⁰⁴ Walda pobýval krátce u Wesserleho, který se sám pokoušel neúspěšně žádat o jízdenku do *Krikeheu*, ale neuspěl, vložil se tedy do věci Walda sám. Proto se vydali do Prievidze bez lístku a následně si ho museli koupit ve vlaku s doplatkem. Jak Wesserle, tak Walda se nechtěli ve vlaku legitimovat a podle svědků se na provokaci domlouvali již krátce předtím na nádraží.³⁰⁵

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 74.

³⁰² Pocházel z Nitranského Pravna, viz SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 63.

³⁰³ Jednalo se o Krickerhau, tedy Handlovou.

³⁰⁴ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 65.

³⁰⁵ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 63.

Samotný Wesserle byl považován za problémovou osobu, která v danou dobu neměla žádné zaměstnání, podle podezření byla podporována *Deutscher Kulturverbandem* a zároveň se snažila o to, „aby mládež z Něm. Pravna³⁰⁶ byla dávana na školy do zněmčelých území, Čech a Slezska.“³⁰⁷ Býval proto reflektován jako člověk, jehož slova rozumní lidé brali poněkud s rezervou, považovali ho za *duševně chorého* a občas se s ním ocitali v konfliktních situacích. Pod onou inkriminovanou chorobou a nemocí, o které se ve spisech neustále hovoří, se skrývaly velkoněmecké myšlenky. „*Šovinismus jest jeho chorobou.*“³⁰⁸ Právě tyto myšlenky byly metaforicky charakterizovány jako nakažlivá nemoc, ke které daný jedinec přijde do styku v infikovaném prostředí. Wesserle totiž často cestoval do českých zemí a navazoval kontakty s tamějšími Němci. Proto bylo upozorňováno na to, že svůj vliv může maximálně vykonávat na občany, kteří s ním dosud nebyli v kontaktu, protože místní obyvatelstvo v Nitranckém Pravně v něm údajně spatřovalo zmiňovaného pomateného blázna.³⁰⁹

4. 1. 3 Role organizace Deutscher Kulturverband v aktivizaci německého obyvatelstva. Festivity

Deutscher Kulturverband se staral o co největší aktivizaci tamější menšiny prostřednictvím pořádání nejrůznějších slavností a kulturních událostí. Na konci dubna roku 1928 se v Nitranckém Pravně konala slavnost, které se účastnili i cvičenci z Bratislavy a také jeden německý římskokatolický farář. Materiální zázemí přitom poskytl místní spolek *Jünglingverein*. Během slavností byla demonstrována zakořeněnost, odolnost a kontinuita osídlení místního německého obyvatelstva. To si uchovalo svůj jazyk, přestože se potýkalo s vlivy ze slovenského a maďarského prostředí. Uvedená slavnost přilákala nejenom návštěvníky z Nitranckého Pravna, ale rovněž z dalších obcí Hauerlandu, kupř. z Kremnice nebo Handlové. Místní učitelé jako tradiční autority na slavnosti dorazili společně se svými žáky. Podobně jako v oblasti Hauerlandu, i zde se na slavnostech prezentovaly klasické znaky spjaté s místní německou kulturou. Kapely z Kremnice a z Handlové zde vyhrávaly německé písně a mezi účastníky se objevili i jezdcí na koních oblečení v lokálních krojích.³¹⁰

³⁰⁶ Jedná se o Nitrancké Pravno, německý název Deutsch-Proben.

³⁰⁷ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 66.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 68.

³¹⁰ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 70.

Lze zde tedy vysledovat poměrně výrazné působení *Deutscher Kulturverband* na prezentaci německých tradic a konání nejrůznějších festivit. Místní pobočka v Nitranském Pravně si vytkla za cíl *přispívat ke vzdělání místního lidu* a pořádat nejrůznější kulturní akce. Krom hostiny se návštěvníci na uvedených oslavách mohli zúčastnit i divadelního představení, jehož provedení bylo v režii učitelů z okolí Nitranského Pravna, kteří do této oblasti přicházeli převážně ze severních Čech. Ve zprávě okresního náčelníka v Prievidze se mj. uvádí, že „učitelům pocházejícím ze zdejšího okolí, kteří jsou německé národnosti, se tento výstup učitelů pocházejících z Čech a Moravy nelíbil.“³¹¹ V tomto krátkém komentáři se objevuje určitý nesoulad mezi oběma skupinami učitelů, které v této době v některých případech procházely konfliktními situacemi. Na slavnostech se ale prozatím veřejně nenosily žádné německé odznaky, pouze se na slavobráně objevily papírové stuhy v německých barvách. Vzhledem k tomu, že nedošlo k přednášení žádných politických prohlášení či projevů, nabývaly oslavy podle zmiňované zprávy spíše charakter náboženské než nacionální festivity. Přesto lze ale některé projevy velkoněmeckých myšlenek v průběhu slavností vysledovat.

Brzy po průběhu slavností se začaly množit nejrozmanitější stížnosti ze strany zdejšího německého obyvatelstva, které požadovalo, aby byly jeho požadavky projednávány. Simultánně se začalo odvolávat i požívání svých práv.³¹² Začaly se objevovat zmínky o konání nejrůznějších přednášek pro místní učitelstvo a vychovatelky, na kterých participovali Němci pocházející z českých zemí.³¹³ Učitelstvo mělo být patrně poučeno o tom, jak zaktivizovat německé obyvatelstvo v oblasti Hauerlandu. Podle článku, který se objevil ve *Večeru*, byli místní agitátoři obviňováni z toho, že se snaží získat na svou stranu i slovenské obyvatelstvo ve smíšených obcích a kupovat si místní děti nejrůznějšími pozornostmi a dárky.³¹⁴ Tvrzení vyvracela např. zpráva od okresního náčelníka v Prievidze, ve které bylo nastíněno, že *Deutscher Kulturverband* podporoval studium německých studentů v českých zemích, ale okresní náčelník si nebyl vědom toho, že by spolek stejným způsobem materiálně zabezpečoval i slovensky či česky hovořící studenty.³¹⁵ Nadto spolek vynakládal i finanční prostředky na podporu tamějších německých škol.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 74.

³¹³ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 76.

³¹⁴ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 94. Jednalo se o článek z listu *Večer*, jenž byl publikován 19. 1. 1931, č. 15.

³¹⁵ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 95.

Oslavy narozenin prezidenta, výročí vzniku republiky atp. probíhala většinou bez jakýchkoliv výtržností, ovšem na počátku 30. let se zde začaly objevovat problematické momenty. Co se např. Pribinových oslav konajících se v Nitře týče, deputace z Kremnice nakonec nebyla v roce 1933 do Nitry vyslána. Bylo to především způsobeno tím, že starostové německých obcí neovládali dostatečně slovenštinu, „*aby si ze slavnostních projevů něco zapamatovali*“³¹⁶ a malé obce neměly finanční prostředky na pokrytí cestovních výdajů delegace. Vyjádření působí, jako by německá delegace nedokázala dešifrovat významnost těchto slov. V některých obcích kremnického okresu se zpočátku nekonaly oslavy vzniku československého státu. Na začátku 30. let se oslavy narozenin prezidenta republiky konaly dokonce na všech školách v okresu.³¹⁷ Jejich ráz byl až ostentativně československý doprovázený programem spolku Sokol či Orel, takže fungovaly jako demonstrace kultury slovenského obyvatelstva v této oblasti. Dá se ovšem narazit i na konfliktní momenty při konání oslav, např. v roce 1933 odmítl farář v obci Krahule konat mši jako ve slavnostní den a neustále trval na tom, že musí být uspořádána jako obyčejně. V podstatě tím neuznával den vzniku československé republiky jako svátek a takřkajíc tím vyjadřoval, že se neztotožňuje s tímto státním útvarem. Podle obvodního notáře tím demonstroval despekt k notářskému ústavu.³¹⁸

4. 1. 4. Stát versus Deutscher Kulturverband: zápas o školy

Odlišně bývalo prezentováno střetávání zájmů jak ze strany pobočky *Deutscher Kulturverbandu*, tak ze strany školského inspektorátu v Turčianském Sv. Martinu. Zatímco v prvním případě bylo místní německé obyvatelstvo prezentováno jako symbol vytrvalého lpění na německém jazyku a kontinuitě tradice, v případě druhém bylo nastolováno, že se v okrese nachází mnoho patrně smíšených manželství.³¹⁹ Na tuto skutečnost podle školského inspektorátu poukazyval hojný výskyt obyvatel německé národnosti, kteří měli příjmení

³¹⁶ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 116/1933., Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³¹⁷ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 317/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³¹⁸ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 1327/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³¹⁹ Viz případ Františka Weikerta, který pojal za choť manželku národnosti slovenské. SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 79/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 44.

slovenského původu. Demonstrovala podle něj zmírající slovenské povědomí, které bylo potřeba v daný okamžik opět přivést k životu a zachránit. Německý element zde byl chápán jako ohrožení a poněkud destruktivní prvek pro zachování slovenské menšiny. „*Pro záchranu byly zřízeny ve Skleném a Horní Štubni slovenské pobočky, které chtějí změnit v samostatné menšinové školy a k tomu přibrat ještě Vrícko a Dolní Turček s Horním Turčekem, zjišťují určitý odpor a houževnatost, ačkoliv se mi nejedná o poslovenčení Němců, ale o záchranu slovenských dětí a zmírajícího živlu.*“³²⁰

Celou záležitost ilustroval na obci Brištie, kde se dle jeho zprávy prohlásili za Slováky a požadovali slovenskou školu, ale v roce 1931 již byla situace zcela odlišná. V obci Vriecko se v této době projednávala novostavba německé lidové školy. Proto byl ze strany školského inspektorátu navrhován podobný krok jako výše, aby přestali být přijímáni Němci z českých zemí a byli přijímáni buď Češi hovořící německy, či uvědomělí Slováci. Aby dokonale ovládali německý jazyk, měli být posíláni na školení do Německa a po svém návratu vystřídat vybrané vyučující. Ve zprávě se objevuje vypjatá, ovšem poněkud nešťastná, snaha zamezit rozmachu německého školství v oblasti Hauerlandu a provokacím ze strany představitelů *Deutscher Kulturverbandu* tím, že se školský inspektorát pokoušel na nejrůznějších místech utvořit slovenské školy a dosáhnout marginalizaci německého školství.³²¹ „*Těž okolnost, že se domáhají, skutečně neoprávněně německé školy v Klášteře pod Znievom musí nás nutit k obraně proti přepjatým aspiracím.*“³²²

4. 1. 5 Pronikání vlivu Karpatoněmecké strany a německých spolků

Na začátku 30. let vznikla hospodářská kancelář Karpatoněmecké strany v Nitranském Pravně (*Wirtschaftskanzlei*) a jejím vedením byl pověřen Ing. Anton Ernst Oldofredi, jenž pocházel z českých zemí.³²³ V materiálech *Karpathendeutsche Erzieherschaft*, organizace německých učitelů působících na Slovensku, je uvedeno, že zde působil od léta 1931 a snažil se svou činností zaktivizovat místní německé obyvatelstvo. Jeho působení je líčeno téměř jako civilizační mise, při které se potýkal s nelehkými překážkami. Na tamější německé obyvatelstvo dolehla hospodářská krize a poprvé se potýkalo s tím, že nenašlo práci ani mimo

³²⁰ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 102.

³²¹ SNA, Fond: Krajinský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 102.

³²² Tamtéž.

³²³ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 5, f. 7.

území Hauerlandu. Řešilo proto spíše existenční problémy spojené se zajišťováním základní obživy, a proto v této době neprojevovalo příliš pochopení pro kulturní a politické záležitosti. „*Ostatně horníci a stavební dělníci jako bojovníci s třídním vědomím byli skrz na skrz rudí, rolníci přebíhají rádi do slovanského tábora, neboť jim je tam přislíbena práce a chléb a ten, kdo se považoval za vzdělaného a počítal se k nim, hovořil ve společnosti raději maďarsky a stále ve svém srdci doufal ve znovusjednocení s tím, ach tak vznešeným a velkým Uherskem.*“³²⁴ Z uvedeného citátu je jasně patrné, že zaujetí pro německé smýšlení se v této době v Hauerlandu takřka neobjevovalo. Na daného úředníka čekalo ještě hodně práce, kterou musel vykonat.

Pro začátek zde byly zřízeny nové *raiffeisenky*, resp. úvěrní družstva, a družstevní záložny, které měly umožnit kýžené ozdravení úvěrních poměrů v oblasti Hauerlandu. Jako další bod na programu byla větší zaměstnanost německého obyvatelstva jazykového ostrova, především pro *karpatoněmecké dělníky pracující na poli.*³²⁵ „*Po mnohé námaze se povedlo přinejmenším zčásti nalézt náhradu za ztracená říšskoněmecká a rakouská pracovní místa v sudetoněmeckém hospodářství.*“³²⁶ Ona participace na řešení problému a snaha o poskytnutí jistot obyvatelstvu tamější německé menšině imponovala, protože vyjadřovala zájem ze strany politických činitelů Karpatoněmecké strany. Ta se na oplátku snažila nabízet účinná řešení, která by demonstrovala neschopnost lokální správy či její nezájem na řešení problému. Zároveň docházelo k utužování organizační struktury, která zahrnovala i mládežnické spolky, jež organizovaly volnočasové aktivity apod. Jako demonstrace úspěchu byl prezentován např. vznik nové německé školy v obci Brištie, jež byla většinově německá, ale dosud se v ní nenacházela žádná německá škola.³²⁷ Nadto představitelé strany poukazovali na to, že vybudování nové školy zabránilo tomu, aby zdejší německá komunita zanikla, a dostala se z tak z existenční krize. Případné krachy závodů byly vysvětlovány jako *neuznání ze strany státu*, případně jako nepodání pomocné ruky. „*Upevnění politické organizace bylo s úspěchem poháněno vpřed díky nesčetným sbírkám, zasedáním a skrze činnost propagandy.*“³²⁸ O situaci německých obyvatel projevovaly zájem rovněž komunistická

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Tamtéž. Důležité je, že se zde objevuje adjektivum *karpatoněmecký*, odkazující k vyšší konstruované entitě.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž.

strana a sociálně demokratická strana, což se ukazuje na tom, že řečníci stran promlouvali k obyvatelstvu jak ve slovenštině, tak v němčině.³²⁹

Z této zprávy tedy vyplývá, že se Karpatoněmecká strana na volby v roce 1935³³⁰ pečlivě připravila a prohlašovala, že se jí podařilo, alespoň v této oblasti, *vybojovat jednotu karpatského němectva*.³³¹ Oldofredi sice oblast posléze opustil, ale byla zde demonstrována jeho záslužná činnost pro celou oblast Hauerlandu a schopnost vybudovat pevnou organizační strukturu Karpatoněmecké strany v této oblasti. Do určitých oblastí pronikali Němci z českých zemí již během druhé poloviny 20. let, neboť v jednom z dotazníků pro německé školy se hovoří o tom, že v Nitranském Pravně byl vedoucím ochotnického divadelního souboru *sudetoněmecký učitel*.³³² Občasné ochotnické divadlo působilo i v jiných obcích Hauerlandu.

4. 1. 6 Proměny identit ve 30. letech

U některých obyvatel lze ještě v roce 1933 vysledovat sympatie k maďarskému státu. Vojtěch Felix, farář působící v Krahuli, brojil proti zřízení slovenské školy a žáky, kteří tuto školu navštěvovali, odmítal vyzpovídat. Zároveň se snažil vyvolávat rozbroje mezi žáky německé školy a školy slovenské. Jiní obyvatelé již v této době vyvěšovali plakáty vydané Deutscher Kulturverbandem, jako např. Ján Wollner, který jej vyvěsil u vchodu do lidové školy v Krahuli. Právě tato skutečnost poukazuje na jev, který se objevuje právě zhruba v roce 1933, kdy místní německé obyvatelstvo začalo vykazovat větší míru aktivizace organizační činnosti. Na nejrůznějších spolkových schůzích začaly zaznívat politické projevy a především

³²⁹ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karton č. 3, číslo kmenové: 13. Rovněž se ukazuje, že komunistická strana pravidelně v Hauerlandu rozšiřovala německé komunistické letáky, často byly roztroušené na různých místech v německých obcích. Obsah se týkal často zásobování, drahoty a chudoby. Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 95/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26, fascikl: 95/33-1255.

³³⁰ Ve volbách získala Karpatoněmecká strana na celém Slovensku zhruba 1,7%, resp. 27 561 hlasů, což nepředstavovalo ani polovinu hlasů Němců žijících na Slovensku. Přesto byl tento výsledek stranou prezentován jako úspěch, protože předčil očekávaných 15 000 hlasů. Viz SCHVARC, M.: Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku 1935 – 1938. In: *Historický časopis 1/2004*, s. 95.

³³¹ Tamtéž.

³³² SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 93.

mládež začala být vychovávána v *duchu protistátním*.³³³ Krom toho bylo vykazováno, že německé obyvatelstvo, např. v Janově Lehotě poslouchá německý rozhlas.³³⁴

V každém případě bylo velice obtížné identifikovat, zda dané spolkové schůze vykazovaly protistátní činnost či ne, vzhledem k tomu, že se na tyto schůze dostaly vždy jen spolehlivé osoby. Nejvíce zmiňovaných schůzí se podle zprávy okresního četnického velitele konalo v Kremnici, Piargách, Kunešově a Krahuli. Podobně jako na Spiši, i zde se objevila úředně neschválená činnost skautské organizace s názvem *Deutsche Pfadfinderschaft*, ve které byla organizovaná mládež od 12 let věku. Dříve než vedoucí tohoto spolku, učitel Konstantin Schertl z Piarg, stihl činnost rozvinout, byl ovšem udán tamnímu úřadu. Podobně jako na Spiši se i v tomto případě jednalo o schůze spolků, kde se nekonala očekávaná kulturní činnost, ovšem pod touto nálepkou zde členové řečnili mnohdy v *protistátním duchu*.³³⁵ Problém také spočíval v tom, že založení spolku ani nehlásil. Obdobně jako v jiných německých oblastech Slovenska se právě na schůzích vyslovovaly nejrůznější spekulace, které se posléze šířily mezi německým obyvatelstvem.

Jak je patrné ze zmíněného případu, zdejší německé spolky navíc nedisponovaly vlastními prostorami a schůze všech těchto spolků podobného charakteru, např. *Deutscher Kulturverbandu*, se konaly v místnosti obecního domu v Piargách, což poukazuje na jejich vzájemnou provázanost.³³⁶ V nich se neorganizovalo pouze německé obyvatelstvo z Piarg, ale rovněž i z okolí. Na to, že zde byly šířeny nacionálněsocialistické myšlenky, poukazují svědecké výpovědi. V nich je zachyceno, že místní mládež obvykle v blízkosti obecního domu vykřikovala *Heil Hitler*. Zajímavou skutečností bylo mj. i to, že kantor Schertl rovněž přiznal, že slyšel někoho provolávat tato hesla, nevěděl ovšem, kdo je jejich původcem. Veřejně se ovšem nikdo s odznakem hákového kříže v této době ještě neprezentoval. Německé obyvatelstvo buď tyto odznaky zatím nenosilo, nebo je mohlo na veřejnosti otáčet, aby nebyly viditelné.³³⁷ Přitom Franz Karmasin se snažil v Janově Lehotě roku 1933 přesvědčit tamní

³³³ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 298/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³³⁴ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 519/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³³⁵ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 298/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³³⁶ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 519/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³³⁷ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 79/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

německé obyvatelstvo, aby se neostýchalo dát na veřejnosti jasně svou národnost a podporu nacionálněsocialistických myšlenek.³³⁸ V této době se aktivizovala rovněž německá křesťanskosociální strana, která se snažila cílit jak na příslušníky německé národnosti, tak slovenské.³³⁹ Nové členy se snažila naverbovat na stranické schůzi konané v Lúčkách. Někteří členové se snažili dokonce obcházet místní domy, a získávat tak nové členy.

4. 1. 7 Komunikace s jinými jazykovými ostrovy

Na základě programu slavností v roce 1929 lze poukázat na jistý kontakt mezi spišským regionem a oblastí Hauerlandu, neboť jedním z bodů oslav byl mj. výstup pěveckého sboru *Sdružení spišských německých učitelů*.³⁴⁰ Nadto, jak bylo demonstrováno v předchozí kapitole, sem docházely v rámci svých návštěv či výprav nejrůznější skupiny německého obyvatelstva. Zájem o danou oblast se projevoval dokonce i v Moravské Ostravě, kde probíhala sbírka na údajně vyhladovělé děti v okolí Nitranského Pravna. Vybraná částka ale do této oblasti podle zpráv okresního náčelníka v Prievidze neputovala a pravděpodobně byla určena pouze na činnost *Deutscher Kulturverband*, aby spolek mohl nadále podporovat studium německé mládeže v českých zemích.³⁴¹ Podle jiných zpráv finance plynuly do organizace *Landesverband für deutsche Jugendfürsorge* sídlící v Bratislavě, která měla připravovat stravovací akci pro německé děti.³⁴²

Situací v této oblasti se dokonce zabýval již v roce 1924 list *Karpathen Post*, což naznačuje jistou komunikační provázanost mezi oběma regiony.³⁴³ Byl jí věnován občasný sloupek s názvem *Aus den Häuergemeinden*. V dubnu 1924 v něm byly kritizovány kroky městské správy v Kremnici a nastiňovány možné návrhy na konstruktivní řešení. „*Smrt městského rady Julia Bakhmanna vzbuzuje zajisté u mnoha starších měšťanů naší Kremnice pěknou*

³³⁸ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 590/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³³⁹ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 989/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³⁴⁰ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 80.

³⁴¹ SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 105.

³⁴² SNA, Fond: Krajský úřad, oddělení: prezidiální, karton č. 260, f. 109.

³⁴³ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 231, oddělení: prezidiální, karton č. 3, číslo kmenové: 13.

vzpomínku.³⁴⁴ V uvedeném citátu lze nalézt pozoruhodný aspekt ve spišsko-německých novinách, tj. že se ve vztahu s městem Kremnica hovoří ve spojitosti s přivlastňovacím adjektivem *naše*. Vzhledem k tomu, že u článku jsou uvedeny pouze iniciály, nelze tedy jasně určit, zda autor pocházel ze Spiše či z Kremnice.

4. 2 „Můj drahoušek přichází z daleka“³⁴⁵

„Můj drahoušek přichází z daleka, oho.

Můj drahoušek přichází z daleka, co to přinese?

Oho, hm, oho, hm hm, oho.“

V posledním roce existence *první republiky* začala mezi německým učitelstvem kulminovat afinita k nacionálnímu hnutí, na což upozorňoval i obvodní notariát v Janově Lehotě. Školní a organizační záležitosti na nejrůznějších konferencích začaly vytlačovat záležitosti politické. Krom toho bylo upozorňováno na skutečnost, že „skoro všichni učitelé ob[ecných] škol pocházejí z obsazeného území Sudet.“³⁴⁶ Proto se vzhledem k obsazení Sudet snažil obvodní notář apelovat na vystěhování Němců pocházejících z českého pohraničí a nahradit jejich pozice slovenským německým obyvatelstvem.

Důležitý je akcent kladený na kontrast mezi místními a českými Němci. Němci pocházející z obsazených Sudet byli vykreslováni jako negativní a rozvratně působící faktor, který nabourával jinak poklidné chování tamějšího německého obyvatelstva a šířil *náladu protistátní*. Místní Němci podle zprávy dříve poklidně vycházeli s příslušníky slovenské národnosti. „Nejnověji se [Němci ze Sudet]zdraví už veřejně ‘Heil Hitler’ a když na to byli upozorněni tj. na nepřístojnost toho, odůvodnili to tím, že oni jsou už němečtí státní občané a konají jen svoji povinnost vůči své hlavě státu.“³⁴⁷ Uvedený citát poukazuje na to, že se tito Němci snažili provokovat a veřejně demonstrovat lhostejnost vůči nastoleným pravidlům.

³⁴⁴ Ein Denkmal aus der alten Zeiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschtuums*, 5. 4. 1924 [online]. (s. 3)

³⁴⁵ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 81/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45. Jedná se o píseň, která zazněla na slavnostech v Piargách.

³⁴⁶ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 79/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 44. Šlo o zprávu obvodního notáře.

³⁴⁷ Tamtéž. Za prezentování podobných gest a užívání tohoto pozdravu hrozil postih na základě §3 zákona o organizaci politické správy.

Z těchto důvodů tedy bylo okresní náčelník na konci září 1938 doporučil sledovat činnost inkriminovaných podezřelých učitelů četnictvem.

Dopady jejich aktivit bylo možno spatřovat na některých přestupcích páchaných tamější německou mládeží. V květnu roku 1938 se řešil ve Skleném případ jedenáctiletého Ervina Turcera, který byl organizován v místním oddíle spolku *Turnverein*. Jednalo se o to, že jmenovaný žák před svými spolužáky o jedné z přestávek vykřikoval: „*Konec dobrý, všechno dobré. Ať žije Árijec, ať chcípne Žid*“³⁴⁸ Z výsledků vyšetřování bylo patrné, že mládež velice často osvojila hesla a následně je začala reprodukovat díky působení nejrůznějších autorit, jako např. cvičitelů a učitelů. Nesnášenlivá hesla obvykle zaznívala na rozličných oslavách a slavnostech, které byly iniciovány ze strany německých spolků. V tomto případě se jednalo o oslavu okresního úrovně, která se uskutečnila v září předcházejícího roku v obci Piargy. Další činností byly pořádané přednášky vedené často Němci z českého pohraničí, popř. říšskými Němci.

Co se zmiňovaných slavností v Piargách týče, jednalo se o *turnerské* slavnosti a na základě zprávy okresního náčelníka v Kremnici byl jejich průběh hodnocen jako relativně klidný, že by mohl být dokonce příkladem pro jiné tělovýchovné organizace. Přitom průvod směřující na Dornstein zažehl hned za obcí pochodně. Vzápětí, co dav dorazil na Dornstein, přítomní zapěli *nezávadné turnerské pochodové písně* a se zhasnutými pochodněmi se vrátili do svých domovů. Druhý den byla slavnost provázána s polní mší, kterou vykonal farář Steinhübel ze Skleného, poměrně významná postava figurující v nacionalistickém hnutí.³⁴⁹ Důležitým doplňkem při slavnostech byla přehlídka místních německých krojů vyzdvihující tradice místního německého obyvatelstva a hudební doprovod.³⁵⁰ Slavnosti se konaly v podobném duchu jako např. v předchozí kapitole zmiňované slavnosti ve Spišské Bělé. Leitmotivem oslav byly nejrůznější tělovýchovné přehlídky rozmanitých cviků, mezi kterými převažovaly *cviky branné*.

³⁴⁸ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, bez sign., Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

³⁴⁹ V hlášení bylo zmiňováno, že působí více jako turner než jako farář, neboť během odpoledního programu vedl pořádaný pochod. Tato skutečnost poukazuje na funkční provázanost těchto dvou postů.

³⁵⁰ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 81/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

„*Odpolední slavnost byla slabě navštívena. Obyvatelstvo o tento podnik velký zájem neprojevovalo. Zejména z okolních německých obcí byla slabá návštěva. Přítomen byl též poslanec SdP Inž. Karmazin.*“ Jak plyne z úvodní citace, místní německé obyvatelstvo neprojevovalo o danou událost takový zájem, a to i přesto, že se jí účastnila tak důležitá politická figura jako Franz Karmasin.³⁵¹ Shromáždili se zde z převážné části návštěvníci ze Skleného, Handlové a Nitranského Pravna, ale kupř. z Kremnice se na slavnostech podle pozorování vedoucího notáře nikdo nedostavil. Téměř všichni cvičenci pocházeli z okolí Handlové a Nitranského Pravna. Údajně se mělo dokonce jednat o jednu z prvních přehlídek tohoto druhu na Slovensku, což se možná odráželo i ve výsledcích závodníků a závodnic. „*Výsledky závodníků byly tak špatné, že kupř. závodník sokolský by ani zdaleka nesměl být k závodu připuštěn a přece byl by lepší než nejlepší turner v tomto závodě.*“³⁵² V citované pasáži se ukazuje snaha poměřovat obě uskupení a vyzdvihovat československou tělesnou zdatnost. Toto zhodnocení poněkud naráželo na tvrzení faráře Steinhübela, který *ve svazku turnerském* spatřoval budoucí směřování a možnost zachování hauerlandského jazykového ostrova. V této činnosti pomáhal v okrese Kremnica působící spolek *Deutscher Turnverein* v Piargách a v Kunešově.

4.2.1 Ekonomické pozadí

Jako řešení potíží jedinců zasažených důsledky hospodářské krize byly propagovány půjčky práce.³⁵³ Velice chudé obyvatelstvo se ale nechtělo zavazovat půjčkami v nejisté hospodářské situaci. Ekonomická situace v roce 1938 měla být zlepšena cílenou podporou průmyslu, cestovního ruchu a hornictví. Městu chyběla tehdy okresní národohospodářská komise, která by dohlížela na rozvoj těchto odvětví.³⁵⁴ Nejvíce se ovšem začalo uvažovat o turistické propagaci středního Slovenska. Dalším bodem, který stál v zorném úhlu národohospodářské komise, byly snahy o odbourávání trvalé nezaměstnanosti a možné prostředky na její zmírňování. Od 20. let obyvatelé naléhavě pociťovali potřebu zlepšení dopravní dostupnosti a vybudování lepších komunikací. Především bylo upozorňováno na pracovní poměry horníků, kteří počali vznášet své požadavky. Ke konci roku 1937 se několik horníků přiotrávilo v důlní

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Tamtéž.

³⁵³ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 493/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26.

³⁵⁴ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 78/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 44.

šachtě. Proto zaznívaly hlasy snažící se o zvýšení mzdy hornictva vzhledem k nebezpečím plynoucím z rizikovosti povolání, artikulovaných často ze strany samotných dělníků.³⁵⁵

V druhé polovině 30. let manuálně pracující dělníci odcházeli z této oblasti na práce do Německa, což vzbudilo pozornost místních úřadů. Často se jednalo o členy Karpatoněmecké strany, přičemž někteří z nich byli ve stranickém životě velice agilní.³⁵⁶ Někteří jedinci byli podezřelí z toho, že jsou v Německu organizováni v nacistických organizacích. Příčinou odchodů z Hauerlandu mj. mohly být nízké mzdy, které se dělníci snažili již v roce 1936 navýšit prostřednictvím plánovaných stávek a protestů.³⁵⁷ Dalším důvodem mohla být poměrně vysoká nezaměstnanost, která byla závažným problémem již v dřívějších letech. K poslednímu prosinci roku 1933 okres registroval zhruba 2084 nezaměstnaných.³⁵⁸ Během sezóny se situace vždy trochu vylepšila, ale na podzim a v zimě byla situace vždy citelně horší, tj. 2632 nezaměstnaných v únoru 1933.³⁵⁹

Ze strany Krajského sekretariátu odborového sdružení bylo apelováno na to, aby se podniky snažily celou situaci co nejrychleji vyřešit, neboť by mohla být využita jako programový bod některých politických stran apod.³⁶⁰ O stavu ekonomické situace hovořil i odborový tajemník „*Poslední dny byli dělníci přinuceni opustit práci jen pro nízké mzdy. (...) Toto je důkaz toho, že skutečně na pile jsou mzdy nedostačující a vzhledem na to, že ceny životních potřeb zdražily, je potřebné, aby tomu přiměřeně byly i mzdy zvýšeny (...)*“³⁶¹ Navíc zboží na trhu bylo předraženo nebo na trh vůbec nebylo dopraveno.

³⁵⁵ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, bez sign., Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45, f. 162.

³⁵⁶ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign. 81/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

³⁵⁷ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign. 88/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

³⁵⁸ Během roku 1933 byla nezaměstnanost vyšší než v roce 1931, viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign. 571/1931, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv. č. 238, oddělení: prezidiální, karton č.: 21.

³⁵⁹ Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 163/1933, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 240, oddělení: prezidiální, karton č.: 26. Vzhledem k tomu, že politický okres Kremnica čítal podle sčítání lidu z roku 1930 zhruba 29 534 obyvatel, jednalo se o zhruba 9% míru nezaměstnanosti. Viz *Štatistický lexikon obcí v Krajine Slovenskej: úradný soznam miest podľa zákona zo 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar.* Praha: Orbis, 1936.

³⁶⁰ Ani situace v prievdzském okrese nebyla o mnoho lepší, v Handlové či Německém Pravně byla mzda průměrně o 5% menší než centru okresu. Navíc kromě těchto obcí postihlo na sklonku roku 1936 všechny obce snížení základní hodinové mzdy o 10%. Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 88/1938., Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

³⁶¹ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign. 88/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45, f. 162.

Nová kolektivní smlouva byla tedy posléze schválena v roce 1937 německou odborovou organizací *Deutsche Arbeitergewerkschaft*, sídlící v Jablonci nad Nisou, která zastupovala německé dělnictvo na území celého československého státu. Tato kolektivní smlouva ovšem nebyla uznán, neboť organizace neměla svou sekci v dané oblasti. Posléze tedy vytvořila sekretariát v Horní Štubni. O rok později se v Kremnici objevily mezi dělnictvem další protesty, protože v *Kremnické stavební společnosti* dostávali němečtí a slovenští dělníci menší mzdu než dělníci české národnosti. Ti byli údajně kvalifikovanější a zvládali práci, ve které se zbývající pracovníci příliš neorientovali, což způsobovalo další konfliktní potenciál ve společnosti. Proto bylo požadováno další zvýšení mezd.

V listopadu se samospráva zaobírala otázkou, kde ubytovat vojenské jednotky a jaké budovy upotřebit na uskladnění materiálu. V Janově Lehotě se proto řešilo, zda má místní hostinský propůjčit místnost, kterou využíval *Deutscher Kulturverband* pro nejrůznější společenské a kulturní události, neboť by to mohlo působit jako „*kladění překážek německé kultuře*.“³⁶² Tento spolek zde hrál důležitou roli a pokoušel se stmelovat místní německé obyvatelstvo. Členové místních organizací, podobně jako Herman Gärtner, správce na německé lidové škole v Kremnici, vždy jezdili na německé slavnosti do Německa³⁶³, případně do Prahy pro nejrůznější instrukce, které se vázaly k výkonu jejich úřadu. Manželka zmiňovaného Hermana Gärtnera navíc byla v kontaktu s Franzem Karmasinem. Během roku 1937 byl přerazen na Spiš, kde měl dále působit osvětově prostřednictvím *Deutscher Kulturverbandu*.

4.2.2 Užívání německého jazyka a obranné mechanismy ze strany československé samosprávy ve druhé polovině 30. let

Podobně jako na Spiši se i v Hauerlandu, ovšem spíše až v druhé polovině 30. let, objevovaly stížnosti na laxnost místního obvodního notáře. Ten nepožíval dostatečné důvěry ze strany místního německého obyvatelstva, neboť nehovořil dobře německy. Dají se zde vysledovat podobné tendence jako v otázce školství, kdy ze slovenské strany byla snaha prosazovat

³⁶² SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 73/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 44.

³⁶³ V tomto případě se jednalo o říšskoněmecké slavnosti ve Stuttgartu.

slovenský jazyk na úkor jazyka německého.³⁶⁴ Do kancelářské služby byli v této době přijímáni lidé, kteří navzdory početnému německému obyvatelstvu neovládali německý jazyk.

Tato situace působila poněkud paradoxně ve srovnání s polovinou let dvacátých. Tehdy byli odmítáni spolehliví příslušníci buď české, nebo slovenské národnosti, kteří nedokázali úřadovat v německém jazyce, protože se nemohli plně věnovat agendě spjaté s německým obyvatelstvem.³⁶⁵ Obvodní notářství v Kremnici se odvolávalo na skutečnost, že přestože kancelářské síly ne vždy ovládaly německý jazyk, v případě, že některý z německých občanů potřeboval vyřídit nějakou záležitost v němčině, vždy se našel zaměstnanec, jenž vše vyřídil.³⁶⁶ Co se vedení zápisnic v jiném než státním jazyce týče, někteří z notářů se odvolávali na to, že by zápis „*ani neodpovídal pravému obrazu projednávání samotného*“³⁶⁷ a že je lepší danou záležitost přetlumočit. Daná skutečnost působí dojmem, že se úředníci snažili zamezit pronikání němčiny, jako by tento jazyk měl působit jako dezinterpretativní prvek projednávaných záležitostí.

Co se týče vydávání úředních materiálů, některé německé obce, jako např. Janova Lehota, se potýkaly s tím, že neměly k dispozici dvojjazyčné dokumenty ve slovensko-německé úpravě. Na danou skutečnost poukazoval výnos prezidia Krajského úřadu na základě nových vládních směrnic o menšinové politice, který se snažil zaručit, aby notáři v obcích s německým obyvatelstvem ovládali německý jazyk, aby mohli dostatečně vyhovět tamějším Němcům a také aby tyto obce dostatečně informovaly v obou jazycích o krocích obecního, resp. městského zastupitelstva. V Kopernici byl stav relativně bezproblémový, neboť vedoucí notář ovládal německý jazyk. Občas se stávalo, že notářství zaměstnalo příslušníka české či slovenské národnosti podmíněně s tím, že musel navštěvovat jazykové kurzy a daný jazyk, tj. němčinu, se doučit.³⁶⁸

³⁶⁴ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 79/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 44.

³⁶⁵ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 32/1924, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č 231, oddělení: prezidiální, karton č.:4

³⁶⁶ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 197/1938., Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign. 197/1938., Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

4.2.3 Angažovanost hauerlandského německého obyvatelstva v Karpatoněmecké straně

Činnost v Karpatoněmecké straně a státní spolehlivost se často nutně nemusela vylučovat, což ilustruje mj. případ Jána Mathesa z Kremnice. Ten dokonce maturoval na kremnickém gymnáziu v jazyce slovenském, přestože byl národnosti německé. Jeho příbuzenstvo bylo organizováno v této straně, ale pouze jako řadové členstvo, veřejně se však příliš neprojevovalo a na stranické činnosti aktivně neparticipovalo. „*Je národnosti německé a po dobu studia žil vždy národnostně snášlivě.*“³⁶⁹ Podobně tomu bylo v jiných případech např. i u Karly Lehmannové, která působila jako učitelka na římskokatolické lidové škole v Kopernici, ovšem ke státu se chovala loajálně.

V mnoha případech bylo možno vysledovat rozdíl i v rámci jedné rodiny. Zatímco matka byla státně spolehlivá, syn byl poměrně horlivým sympatizantem Henleinovy strany.³⁷⁰ Jiní zase vyjadřovali nechuť k výkonu vojenské služby, jako např. Pavel Schneider z Janové Lehoty a byli souzeni divizním soudem.³⁷¹ Nedá se ovšem říci, že by všichni Němci žijící v Hauerlandu byli příznivci Karpatoněmecké strany, neboť někteří se hlásili k republikánské či německé demokratické straně, jako např. rodina Hynka Neuschla. Někteří o politiku vůbec neprojevovali zájem. Zároveň se ovšem nedá prohlásit, že by všichni hauerlandští Němci byli pouze pasivními členy. Jedním z případů aktivního členství byl zástupce státních dolů a elektráren v Kremnici Ing. Arthur Prokopovský, který sice veřejně politicky nevystupoval, dokonce se stýkal převážně s úředníky české a slovenské národnosti, ale byl tajně organizován v Karpatoněmecké straně a v květnu 1938 spáchal neznámý trestní delikt. Svě děti vychovával v německém duchu, neboť je posílal do německých škol a v domácnosti se hovořilo v německém jazyce.

Na základě tohoto šetření státní spolehlivosti vyplývá, že převážná část německého obyvatelstva, která byla angažována v Karpatoněmecké straně, v první polovině roku 1938 nebyla ve straně příliš aktivní a dokonce bývali ze strany okresní správy považováni za

³⁶⁹ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Sign: 79/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 44. Jedná se o dokumenty ze šetření politické spolehlivosti z roku 1938.

³⁷⁰ Tamtéž, případ Josefy Schwarzové a dvacetiletého syna, Petra Schwarzze.

³⁷¹ Tamtéž. Jedná se o poměrně rozsáhlou složku obsahující posudky státní spolehlivosti, v kterých se tento trend objevuje téměř u všech případů příslušníků německé národnosti. Proto zde byly vybrány jen ilustrativní příklady.

politicky relativně *spolehlivé* a *mravně zachovalé*. Vyloženě otevřené protistátní postoje se v této době projevovaly spíše v jednotlivých případech než plošně.³⁷²

Na narušování poklidného soužití německého, slovenského obyvatelstva ze strany Němců pocházejících z českých zemí či na výtržnosti jimi páchané poukazuje případ Němce Rudolfa Bergera, který byl původem z Opavy a který pobuřoval v Kunešově. Během jedné úřady nepovolené schůze³⁷³ začal provolávat *Heil Hitler* a *Heil Henlein*. Následně na konci svého výstupu vysvětloval důležitost činnosti *Deutscher Kulturverbandu*, příjezdu Henleina do Kremnice a podpory německých škol. Celou událost pořádala SdP, přesto Rudolf Berger nebyl pověřen k tomu, aby zde promluvil a zároveň mnozí účastníci, přestože nakonec odmítli vypovídat, byli znechuceni jeho výroky. KdP se snažila vehementně agitovat ve veřejném prostoru a tyto projevy se neustále množily, např. o obecních volbách v červnu 1938 bylo možné najít v Kremnici v okolí ústřední volební komise rozházené papíry, na nichž byl namalovaný hákový kříž a nápisy *Heil Hitler*.

V únoru 1938 se v Kremnici a v Janově Lehotě jednalo o konání oslav v Kremnici, kterých se měl účastnit i Konrád Henlein. Oslavy měly probíhat v uzavřených prostorách bez průvodu v krojích a vstup na ně měl být umožněn pouze pozvaným osobám, mezi kterými se neměla objevit mládež do 18 let věku. Podobné schůze plánoval Henlein uspořádat v dalších městech v Hauerlandu, např. ve Skleném. „*Obyvatelstvo v Janově Lehotě a v Nové Lehotě očekává příchod Henleina a spol., jako náčelníka strany více ze zvědavosti než z toužebného očekávání slíbených výhod, proto lze očekávat, že průběh schůze bude klidný (...)*“³⁷⁴

4.2.4 Vyhlášení autonomie Slovenska jako zlomový bod

Ovšem po vyhlášení samostatnosti Slovenska se chování hauerlandského německého obyvatelstva proměnilo. V Janově Lehotě, se místní Němci, a to včetně dětí, začali zdravit pozdravem *Heil Hitler*. Představitelé samosprávy a četnictva se v dané nově nastalé situaci cítili poněkud bezradní. A právě tato bezradnost se zračila v některých zprávách. „*(...)* *byla*

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Účastník Anton Prokein naopak tvrdil, že akce byla povolena. Viz SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 1466/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

³⁷⁴ SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, 1466/1938, Fond: Okresní úřad Kremnica, Inv.č. 245, oddělení: prezidiální, karton č.: 45.

*oznámena veřejným rozhlasem občanům německé národnosti úplná volnost v projevu jejich národnostního a kulturního svérázu – prosím na jaký rozsah se tato volnost vztahuje a může být trpěno zmíněné chování obyvatelstva.*³⁷⁵ Jak je uvedeno ve zprávě, měly být tolerovány jakékoliv projevy německého obyvatelstva, pokud nejednaly proti obecním zájmům, nepodněcovaly nenávist proti státu nebo proti obyvatelům slovenské národnosti.

Přístup k německému obyvatelstvu se tedy naprosto proměnil a Němci na Slovensku dostali obrovský prostor v uskutečňování svých záměrů a jednání. Byl vrácen zabavený materiál po Karpatoněmecké straně. Německá mládež začala v nových podmínkách v Janově Lehotě malovat na sloupy elektrického a telefonního vedení, na střechy či na vrata hákové kříže. Na dveřích místního hostince Isidora Fischera se náhle objevila čtvrtka, na které byl nápis *Židé pryč. Národ, který pracuje a nepodvádí! Ad. Hitler.*

³⁷⁵ Tamtéž. Jednalo se o zprávu velitele stanice v Janově Lehotě.

5. Prešpurský jazykový ostrov

Již z německého tisku vycházejícího v Bratislavě je, ve srovnání s oběma výše pojednanými jazykovými ostrovy, patrná větší otevřenost světu a zpravodajství nejen z regionu, ale z celého světa. Nejvíce byly zastoupeny zprávy z Maďarska, Československa a Německa. Pokud srovnáme tento stav například s dříve zmiňovanou Spiší, je zajímavé, že podobný typ zpráv se v tamějším tisku neobjevoval. Pouze v případě, že přímo souvisely s děním na Spiši. Jistá dávka kosmopolitismu se projevovala také ve složení obyvatelstva. Národnostní struktura byla tvořena převážně příslušníky německé, maďarské a slovenské národnosti. Podle výsledků sčítání obyvatelstva v roce 1921 zde žilo přes 27 000 Němců a přibližně 24 000 Maďarů.³⁷⁶ Podobná situace byla i v rámci soudního okresu, kde procentuální podíl německého obyvatelstva překračoval 20%.³⁷⁷ Postavení německého obyvatelstva ve městě se od poloviny 19. století citelně proměnilo. Ještě ve 30. letech se ale jednalo o druhou nejpočetnější národnost ve městě. Do této kapitoly není zahrnuta pouze Bratislava, tj. Prešpurk, ale rovněž okolní obce, ve kterých žilo početné německé obyvatelstvo. Některé z nich byly později přičleněny k Bratislavě, jiné nikoliv.

5. 1 „Bůh, jenž dal růsti železu, nechce žádné otroky“³⁷⁸

„(...) věru obdivujeme udatnost Němců, ale nejsme zde proto, abychom krváceli za Hohenzollerny. Německý básník praví: Bůh, jenž dal růsti železu, nechce žádné otroky. Arciže my také chceme být svobodní, chceme naše právo, chceme svobodnou budoucnost a naše armáda má být opravdovou demokracií. (...) Eljén a nemzeti tanács!“³⁷⁹

³⁷⁶ Viz ECKERT, Kurt, Die deutschen Siedlungen in der Slowakei, In: *Karpathenland*, 1. ročník, 1928. (s. 14). V tabulce v knize *Dějiny Bratislavy* se nachází trochu odlišný údaj pro rok 1921, tj. zhruba 25 000 Němců a téměř 21 000 Maďarů. Srov. LEHOTSKÁ, Darina, ed. a PLEVA, Ján, ed. *Dejiny Bratislavy*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1966. s. 350.

³⁷⁷ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 675/1927, Inv. č.: 272, karton č.: 5a.

³⁷⁸ Jedná se o první dvojverší první strofy básně Vaterlandslied od Arndta, která byla v roce 1921 vyškrtuta z učebních osnov jako *navádějící k národnostní nevráživosti*, viz http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3340_03.htm

³⁷⁹ Ruhe ist die erste Bürgerpflicht. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 29. 10. 1918. (s. 2) Maďarská věta znamená v překladu *Sláva Národní radě*. Ta právě se svým programem byla tehdy bratislavským shromážděním chápána jako nejlepší možná alternativa, jež se v dané chvíli naskýtala. Jak bude řečeno dále, jedná se vyjádření samotných bratislavských Němců.

Přelomový rok 1918 charakterizovala podobně jako ve zbývajících oblastech nejistota. Americký prezident Wilson byl při mírových jednáních vykreslován jako nevyzpytatelná figura, která neustále pod nejrůznějšími záminkami zpříšňovala mírové podmínky.³⁸⁰ Celá atmosféra byla charakterizována jako *duchovní*, zároveň ale skýtala mnohá nebezpečí, neboť „byla plná třaskavin všech druhů.“³⁸¹ Zaznívaly obavy z bolševismu a z toho, že se situace vymkne kontrole a v Uhersku zavládne obdobný chaos jako v Rusku. Především se nedalo příliš odhadovat, jaký bude další vývoj. „Nikdo nemůže dneska říci, jak se utvoří svět a kam se tato vlna žene.“³⁸² Obdobně jako v ostatních regionech se i zde objevují vyjádření loajality Uhersku. Německé noviny *Grenzbote* připomínaly svým čtenářům, že „klid je první občanskou povinností.“³⁸³ Prešpurské obyvatelstvo tedy nemělo podléhat zvěstem šířícím se ve společnosti a být demoralizováno, ale spíše akceptovat roli oprávněně se bránících obyvatel. V této souvislosti list útočil především na židovské tiskoviny vycházející v Budapešti a ve Vídni.

Klid v Prešpurku v těchto dnech příliš nevládl, neboť 31. října se v Bratislavě před primátorským palácem konalo shromáždění z iniciativy radikální, demokratické občanské a sociálnědemokratické strany, které bylo uspořádáno proto, aby příznivci těchto stran v Prešpurku vyjádřili svou podporu Károlyiho vládě. Jednalo se o dav čítající přes 6000 osob všemožných povolání. Přítomni byli dokonce i nejvyšší představitelé města a zástupci horní vrstvy střední třídy. Zaznívaly požadavky na „okamžitý mír, samostatné a nezávislé Maďarsko, demokratická zřízení v celém politickém životě, zachování územní integrity země.“³⁸⁴ Podobně jako na Spiši se tou dobou řešilo, jestli má obyvatelstvo podpořit *Národní radu*³⁸⁵, načež toto stanovisko bylo následně shromážděním přijato. Přesto, že se jednalo o shromáždění, byl i v tomto případě kladen akcent na důstojný průběh a klid, což bylo zdůrazňováno i v článku listu *Grenzbote*.³⁸⁶ V souvislosti s líčením události se zde na jedné straně objevuje pečlivě zorganizovaná demonstrace s racionálním průběhem, která byla pevně v rukou organizátorů, takže policejní složky zde byly úplně zbytečné. Na druhé straně se ale objevovaly iracionální excesy probíhající po skončení shromáždění, které byly především

³⁸⁰ Aeußere und innere Krise. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 30. 10. 1918. (s. 1)

³⁸¹ Ruhe ist die erste Bürgerpflicht. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 29. 10. 1918. (s. 1)

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ Große Volksversammlung in Poszony. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 1. 11. 1918. (s. 1)

³⁸⁵ Byla převážně tvořena maďarským obyvatelstvem či zástupci z různých koutů Uherska

³⁸⁶ Tamtéž.

v rukou vojáků a ženstva.³⁸⁷ Tyto výtržnosti doprovázelo rozbíjení výloh nejrůznějších obchodů v centru města, přičemž za největší škodu bylo považováno zničení rozmanitých těžko dostupných medikamentů. Podobné excesy se však již v dalších dnech neopakovaly.³⁸⁸ Obchody byly ale těmito škodami citelně a dlouhodobě ochromeny.

Důležitý faktor, který zmiňované shromáždění provázel, byl neklid, nejistota, pocit přicházející krize a těžkých časů. „*Zlé časy postihly náš národ, jmenovitě naše město, chtějí nás odtrhnouti od naší matky, uherské vlasti (...) a my jsme se sešli, abychom proti tomu protestovali. Pět let jsme bojovali o naši existenci a naši státní integritu. To chceme vysloviti před celým světem.*“³⁸⁹ Snažili se tedy demonstrovat podobně jako spíšší Němci, že chtějí zůstat součástí Uherska. Spolehliví a schopní muži měli odrazit všechny nepříznivé vnější vlivy, hájit národní zájmy a celou věc, aby bylo zaručeno. Kýžené realizaci mohlo zabránit jedině, kdyby se dostala do *nepovolaných rukou*. Zájmy bratislavských Němců měli skutečně naplňovat Maďaři, ke kterým chovali důvěru, a ne cizinci. Podobně se mělo zamezit i stranickým konfliktům napříč politickým spektrem, aby nedošlo ke tříštění sil.

Ostatně jak nastiňuje úvodní citát této kapitoly, přešpurští Němci, nebo alespoň jejich část, se na shromáždění vyhranili vůči Německu a raději se přiklonili k Uhersku jako garantu stávajících jistot a demokracie. Podobně jako spíšší Němci začali podporovat nově utvořenou *Národní radu*. Vzhledem k tomu, že Národní rada se úspěšně konstitovala, stal se apel na zachování klidu a pořádku ještě důraznější než doposud, neboť bylo potřeba udržet „*s úspěchem naše vítězství*“.³⁹⁰ Každá narušitelská snaha byla německými příznivci *Národní rady* tvrdě odsuzována. Fungování v novém státě prezentovali jako dlouhotrvající usilovná práce za lepší budoucnost. Nadto byli již znechuceni dlouhotrvající válkou a požadovali její ukončení a odzbrojení. Často se v tiskovinách objevoval motiv nového života, který povstane z ruin starého pořádku. V každém případě v centru pozornosti bratislavského německého tisku stály na začátku listopadu spíše události ve Vídni či Budapešti, Praha byla zmiňována pouze okrajově.

³⁸⁷ To poukazuje na stereotypní představy o průběhu demonstrací, kde vyvstává racionální organizace protestů muži a představa o iracionálním ženském prvku. Viz KUČERA, Rudolf, *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. s.

³⁸⁸ Ruhe in unserer Stadt. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 3. 11. 1918. (s. 2)

³⁸⁹ Große Volksversammlung in Poszony. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 1. 11. 1918. (s. 2)

Tamtéž.

³⁹⁰ Tagesneuigkeiten. Zum Volke der Stadt Poszony! In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 2. 11. 1918. (s. 1)

Podzim roku 1918 byl vykreslován jako dějinný okamžik, který podporovatelé *Národní rady* označovali za naději v nastolení světového míru. Mělo se pečovat o naplnění všech jistot uherského obyvatelstva. Pokud někteří Němci důležitost této chvíle nedešifrovali, měla jim být nabídnuta pomoc ze strany příslušníků německé menšiny.³⁹¹ Již 2. listopadu se hovoří o existenci bratislavského výkonného výboru *Národní rady*, který dohlížel na dodržování zásad a nařízení vydaných tímto orgánem. Na dodržování klidu navíc dávala pozor i občanská garda.³⁹² Ta měla za úkol bránit „naše vroucně milované rodné město.“ Podobně jako v případě Spiše se i zde objevují prvky lokálního patriotismu, kdy členové gardy demonstrovali svou ochotu bránit město stejně tak jako citové a identitní vazby k němu. Členové gardy se dokonce přirovnávali k mušketýrům a z města chtěli udělat pevnost. V popisu se také objevuje jistá dichotomie mezi současným stavem, kdy se obyvatelé města musejí v podstatě o všechno postarat sami a budoucím stavem, kdy nový maďarský stát poskytne městu záruky a jistoty.³⁹³ „Chraňme naše drahé rodné město, náš krásný Prešpurk³⁹⁴ proti plenění, ohni a jiným strašlivým činům a Bůh nás ochraňuj před eventuálními zásahy našich pokořitelů.“³⁹⁵

Garantem poklidného ekonomického vývoje se mělo stát dělnictvo v továrnách. *Národní rada* se dočkala podpory i členů městského zastupitelstva, mj. i samotného měšťanosty³⁹⁶, jeho zástupce a křesťanskosociální strany. Nepovažovali se za poražené, spíše *Národní rada* a její podporovatelé nechtěli nést zodpovědnost za vedení zničujících válek v současnosti, ani v pozdějších letech a vyslovovali se pro *agendu ve znamení lidskosti*.³⁹⁷

V tehdejší diskursu zaznívalo, že nově konstituovaný maďarský stát by měl absolvovat zkoušku dospělosti a prokázat dostatečnou zralost pro demokracii. Do této zkoušky měli být povoláni všichni, kteří o danou záležitost jevili zájem a chtěli se blíže seznámit s těmito myšlenkami, i venkovské obyvatelstvo. Ten, kdo se nezapojil, byl klasifikován jako příznivec

³⁹¹ Der Nationalrat. Die Erklärung des Honvédministers. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 3. 11. 1918. (s. 1)

³⁹² Tamtéž. Tvořili ji muži mezi 16 a 35 lety. Die Verteidigung Poszonys. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 5. 11. 1918. (s. 3)

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ V originálu se neustále mluví o *Poszony*, což je maďarské označení pro Bratislavu. Právě toto pojmenování báječně demonstuje relaci mezi městem a německým obyvatelstvem *Poszonyer*. Tamtéž.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ Zastaralý pojem pro starostu.

³⁹⁷ Der Nationalrat. Die Erklärung des Honvédministers. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 3. 11. 1918. (s. 1)

starého režimu, kterému nejde o demokratické zájmy. Onen dějinný okamžik byl tak důležitý, že měl překlenout i třídní konflikty.

Identita bratislavských Němců, rovněž jako Němců na Spiši, byla relativně pevně svázána s městem. Když byla uspořádána akce *Unitas*³⁹⁸, během které se mělo vybrat co nejvíce bot pro studenty bez finančních prostředků, bylo v německém tisku „*apelováno na dobrá srdce Poszonyer*“, tedy obyvatel Prešpurku.³⁹⁹ Na situaci vládnoucí v dnech těsně po převratu je vykreslován kontrast mezi klidnou Bratislavou a jejím okolím, např. Pezinokem, ve kterém se objevovaly nejrůznější revolty. Plenění často židovských obchodů a pogromy spojované se slovenskými sedláky způsobily, že odtud utíkalo židovské obyvatelstvo do Prešpurku.⁴⁰⁰ Z Bratislavy jako města klidu a pořádku byly odeslány vojenské jednotky, aby celou situaci uklidnily. V Malackách dokonce zasahovali při nepokojích čeští vojáci.⁴⁰¹ Aby bylo zabráněno dalším nepokojům mělo se dbát na vyřešení situace spjaté s navracejícími se vojáky z fronty. Tento klid však nebyl vyvolán nutně pouze popudem *Národní rady*, ale podle projevů zástupců města „*pramenil z oduševnělých myšlenek nám všem vlastním, položit základ nového šťastnějšího Uherska*.“⁴⁰²

Zánik Rakouska-Uherska byl chápán jako moment, kterého využili skrytí vnitřní nepřátelé v rozmanitých částech monarchie k tomu, aby „*vníkli do nitra země, neboť brány nebyly stráženy*.“⁴⁰³ Právě tato skutečnost byla podle německého tisku umožněna díky tomu, že obyvatelstvo bylo demoralizované, a proto naprosto nejednotné.⁴⁰⁴ Německý tisk v Bratislavě se na konci října a na začátku listopadu zaměřoval především na zprávy týkající se bývalého Rakousko-Uherska, případně Německa, ale dění v Československu nebylo přílišně tematizováno. Na začátku listopadu bylo dokonce občas zmiňováno v kolonce *Rakousko*. Jedna z prvních krátkých zmínek o československém státě se objevila až 3. listopadu ohledně připojení Slovenska k Československu⁴⁰⁵ a 4. listopadu ohledně uznání státu ze strany

³⁹⁸ Jednalo se o ženský spolek hospodyň. V německém bratislavském tisku byly dokonce ženy vyzývány, aby se organizovaly v tomto spolku.

³⁹⁹ Schuhaktion der Unitas. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 3. 11. 1918. (s. 4)

⁴⁰⁰ Revolten in Bazin. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 4. 11. 1918. (s. 2) O nepokojích mj. pojednává ve své publikaci i Lubomír Lipták. Viz LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v 20. století*. 1. vyd. Bratislava: Vydav. polit. lit., 1968. 365 s. Členská knižnica VPL.

⁴⁰¹ Což ukazuje na míru nepokojů.

⁴⁰² Generalversammlung unseres Munizipalausschusses. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 5. 11. 1918. (s. 3)

⁴⁰³ Der völlige Umsturz. Wiener Brief. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 5. 11. 1918. (s. 1)

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ Der Anschluß der Slowaken an den tschechoslowakischen Staat. In: *Westungarische Grenzboten: politisches Tageblatt*, 3. 11. 1918. (s. 5)

Německa.⁴⁰⁶ Československo společně s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců bylo vykreslováno jako „*ti nejmocnější mezi námi*“.⁴⁰⁷ U československého státu bylo krom jiného vyzdvihováno, že mu připadlo vlastnictví Škodových závodů v Plzni.

Německé bratislavské obyvatelstvo prozatím zaujalo vyčkávací taktiku. Bylo demonstrováno, že vnější vliv, např. *pletichy* z české strany, přiměl bratislavské Němce k tomu, aby zaujali radikálnější pozici a plně vyjádřili svou podporu Uhersku. Kritika směřovala i vůči Rakousku, které dostatečně neocenovalo loajalitu bratislavského německého obyvatelstva a žádným způsobem ji neopětovalo. V některých případech je vykořisťovalo ještě více než samotné Německo a své chyby si údajně Rakousko uvědomilo příliš pozdě. Nové Maďarsko tedy podle nich mělo být lepší variantou pro možnou spolupráci než z jejich pohledu zastaralá koncepce dualismu. Obyvatelstvo a představitelé města jej tedy přijímali s euforií.⁴⁰⁸ Tato situace se na základě županovy zprávy začala uklidňovat až v březnu 1919, kdy došlo k zeslabení intenzity protičeské nenávisti. „*Politická situace ve městě je asi nezměnná, ale veřejnost jakoby se k nám klonila. Ustavičné štvání přestává účinkovat, ale teror trvá nadále.*“⁴⁰⁹ Oproti dříve líčenému stavu tak na venkově již vládl v této době klid.

5. 1. 1 Moment rozhořčení. Postoj k Československu

Bratislavští Němci nespokojeně vystupovali proti krokům nového ministra pro národní menšiny Oskara Jasziho, který měl na starosti záležitosti menšin. Jeho koncepce národnostního rozdělení, do kterého zahrnul pouze národnost *maďarskou*, příp. *uherskou*, *rumunskou* a *saskou*, místní Němce poměrně pobouřila. Protestovali, neboť podle nich se v ní měla objevit ještě národnost *německá*, *slovenská* a *srbská*.⁴¹⁰ Hlavní námitka se vztahovala k tomu, že k jednáním byli přizváni sedmihradští Sasové, tedy i poslanec Brandsch, zatímco ostatní Němci nebyli bráni vůbec v potaz. Proti tomu, aby Brandsch zastupoval veškeré uherské Němce, se postavil univerzitní profesor Bleyer. Redakce listu *Grenzbote* se k tomuto gestu postavila poněkud s pochybami, neboť podle jejich názoru bylo „*Sedmihradsko již více*

⁴⁰⁶ Der tschechoslowakische Staat von Deutschland offiziell anerkannt. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 4. 11. 1918. (s. 2)

⁴⁰⁷ Der völlige Umsturz. Wiener Brief. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 5. 11. 1918. (s. 2)

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská I (1919-1922), prezidiální spisy, fascikl: 967/1919, Inv. č.: 528, karton č.: 2.

⁴¹⁰ Die Nationalitätenfrage. In: *Westungarische Grenzbote: politisches Tageblatt*, 9. 11. 1918. (s. 1)

*než padesát let sjednoceno s Uherskem.*⁴¹¹ Nepostavili se tedy plně na stranu Jakoba Bleyera.

Na druhou stranu ale vyjmenovávali rozdíly mezi uherskými Němci a těmito sedmihradskými Sasy. Jedním z rozdílů, které redakce listu zmiňovala, byla odlišná konfese. Zatímco většina uherského německého obyvatelstva byla katolického vyznání, Němci pocházející ze Sedmihradska byli povětšinou evangelíky. Konfese ale přesto nemusela být nutným ukazatelem toho, zda se daná část uherských Němců přiklonila k Brandschovu hnutí sedmihradských Sasů, což lze demonstrovat na příkladu Spiše. Hlavním důvodem pobouření však stále zůstávalo nadefinování saské národnosti a nejednotnost uherského německva.

Bratislavští Němci poukazovali na konstruovanost koncepce československého národa a československého státu, která byla předložena prezidentu Wilsonovi. Právě součástí tohoto státu se měla stát i Bratislava. Přesto ještě 9. listopadu neztráceli naději, že slovenské obyvatelstvo přijme představu nového maďarského státu.⁴¹²

5. 1. 2 Hospodářská stránka Prešpurku a okolí

V této době se Bratislava nenacházela v optimální ekonomické situaci, jak poukazují články v novinách či zprávy měšťanosty z tohoto období. Město se snažilo vyřešit bytovou nouzi, proto mj. přišli zastupitelé s novou rozvojovou koncepcí města. V poměrně špatném stavu byla i zásobovací situace. Město jednu dobu muselo dokonce přioobjednávat zahraniční mouku, aby vystačila pro všechny obyvatele Bratislavy. Situace byla ztížena i tím, že ve městě zuřila epidemie influenzy.⁴¹³ Zároveň se město v této době muselo vypořádat s relikty nedostavěných budov ještě z doby Uherska, jejichž dostavbu bylo nutné financovat. Vzhledem k vysokým výdajům města se jeho zástupci museli dokonce v roce 1921 odebrat do Prahy žádat peníze od ministra financí.⁴¹⁴

⁴¹¹ Tamtéž.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Jednalo se o španělskou chřipku.

⁴¹⁴ Archív hlavního města Slovenské republiky Bratislavy, Fond: Městský úřad Bratislava, karton č. 2325, fascikl: 627/1921.

Druhá polovina 20. let se v řadě měst v okolí Prešpurku nesla ve znamení dobrých pracovních poměrů a mzdové situace, takže místní dělnictvo neshledávalo žádné důvody ke stávce. V Piešťanech se například naskýtal v této době poměrně široké spektrum pracovních příležitostí, kupř. výpomoc při regulaci toku potoka Dubového⁴¹⁵ či si daní zaměstnanci mohli přivydělávat okopáváním řepy.⁴¹⁶ Nedá se ovšem říci, že by ve všech obcích docházelo k nastolení optimálního stavu v hospodářství, kupř. v Děvíně stávkovalo dělnictvo pracující v kamenolomu kvůli propuštění několika svých kolegů.⁴¹⁷ Ačkoliv tedy byla líčena nálada panující mezi obyvatelstvem jako poměrně klidná a uspokojivá, lidé si stěžovali na poměrně vysoké ceny a daně. V každém případě zaměstnanost i v pozdějších letech, resp. v roce 1938, byla na základě hlášení četnické stanice považována za poměrně uspokojivou, přestože se i zde pravidelně během zimních měsíců jako obecný jev zvyšovala nezaměstnanost.

Předmětem stálých připomínek se stala pozemková reforma a hospodaření Pozemkového úřadu. Jeden z hlavních bodů kritiky spočíval v domněle špatném přerozdělování pozemků, které se mnohdy dostaly do rukou lidí, již zemědělským záležitostem vůbec nerozuměli.⁴¹⁸ Představitelé německých stran pranýřovali také skutečnost, že pozemky např. na Žitném ostrově byly přerozděleny, ale hodnota těchto pozemků financována nebyla. Další výtky se vztahovala k tomu, že z tohoto přerozdělování vyšlo německé obyvatelstvo naprázdno. Nadto bylo upozorňováno na to, že parcelace majetku německých velkostatků způsobila rovněž propuštění mnoha německých zaměstnanců.

5. 1. 3 Německá výuka v Bratislavě

Bratislavští Němci se sice dočkali v druhé polovině 20. let nového německého gymnázia, problémem ovšem bylo, že pro něj nedostali příslušné budovy. Gymnázium tak muselo sdílet budovu společně s maďarským gymnáziem, což podotkl spišsko-německý poslanec Andor

⁴¹⁵ Což bylo vyzdvihováno místními úředníky jako významný příklad boje s nezaměstnaností.

⁴¹⁶ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30, f. 17.

⁴¹⁷ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30, f. 122.

⁴¹⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 889/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

Nitsch ve svém projevu v roce 1928.⁴¹⁹ V roce 1935 se objevují zmínky o sympatiích některých učitelů s Heinleinovou stranou, např. v Prievozu vyučoval na tamní evangelické lidové škole výpomocný učitel Jan Hochschorner, jenž byl organizován v *Deutsche Turngemeinde*, ačkoliv do té doby byl považován za *mravně a politicky zachovalého*. Důležitým faktorem však bylo, že vzhledem ke svému členství ve spolku mohl agitovat mezi německou mládeží v obci.⁴²⁰

Podobně jako na školách na Spiši, tak i zde byla v některých případech kombinovaná výuka jak v němčině, tak v maďarštině. Jednalo se např. o římskokatolickou dívčí lidovou školu u svaté Alžběty, která byla založena v roce 1833.⁴²¹ V chlapecké lidové škole pro změnu výuka probíhala zprvu výhradně v maďarštině.⁴²² Některé školy si uchovaly německý charakter, jako např. německá evangelická škola v Modré, která podle vedení školy nikdy nepřestala být německá.⁴²³

Německé školství v bratislavském okrese mělo pro své působení lepší podmínky než např. v hauerlandském regionu. Zatímco v Hauerlandu v obcích s poměrně početným německým obyvatelstvem chyběly po dlouhou dobu německé školy díky odlišně nastolené okresní školské politice, v Petržalce, kde žilo přes 2000 Němců, se nacházely dokonce dvě německé lidové školy – jedna římskokatolická, druhá evangelická.⁴²⁴ Německé obyvatelstvo mohlo rovněž studovat v jiných oblastech Československa nebo v zahraničí. Pakliže místní německá mládež studovala v Německu, často se stala sympatizanty nacionálně socialistické či henleinovského hnutí.⁴²⁵

Karpatoněmecká strana se během 30. let snažila získávat materiál poukazující na podfinancovanou německého školství na Slovensku. Poukazovala na to, že často poměrně

⁴¹⁹ Staatshaushalt und nationale Minderheiten. In: *Karpathen Post: Volksdeutsches Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deuschtuums*, 27. 10. 1928 [online]. (s. 4)

⁴²⁰ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 757/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8. V tomto roce neměla jeho činnost ještě takový dopad. Z Němců evangelického vyznání, kterých bylo v obci zhruba 1000, se schůzi účastnilo 80 lidí. Viz SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1005/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

⁴²¹ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 121.

⁴²² SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 122.

⁴²³ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 113.

⁴²⁴ SNA, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 12, fascikl: 6, f. 116.

⁴²⁵ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1082/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

početné německé obyvatelstvo v obci nemá vlastní školu, zatímco na jiných místech na Slovensku se zakládaly slovenské školy pro pár dětí.

5.1.4. Oslavy a festivity v bratislavském jazykovém ostrově

Oslavy vzniku republiky, narozeniny prezidenta apod. byly podobně jako v předchozích dvou německých oblastech chápány jako demonstrace slovenské kultury v daném okrese. Místní obyvatelstvo si mělo uvědomit „*rozdíl mezi Slovenskem předpřevratovým a dnešním.*“⁴²⁶ Přípravy oslav probíhaly již ve velkém předstihu a v režii Okresních jubilejních výborů či osvětové sbory. Na programu byly nejrůznější přednášky, kulturní a společenské akce. V roce 1929 dostala dokonce i německá mládež účinkující na okresních slavnostech knihy vydané u příležitosti desátého výročí vzniku československého státu.

Slavnosti v tomto roce probíhaly rovněž na německých školách, ve znamení nejrůznějších projevů a státních hymen. V celé zprávě okresního náčelníka se objevuje důraz na projevy radosti a důležitosti tohoto desetiletého jubilea. „*Správce ev.a.v. německé školy v Petržalce celkem otevřeně pověděl dětem, že nebýt pana prezidenta československé republiky a československého státu, nebyla by ani německá škola v Petržalce.*“⁴²⁷ V daném projevu se objevují prvky loajality k československému státu, dokonce i zdůrazňování významu role prezidenta republiky. V každém případě z něj vyplývá, že německé obyvatelstvo z bratislavského jazykového okruhu přinejmenším na konci dvacátých let participovalo na státních oslavách. O událostech se zmiňuje i ředitel evangelické lidové školy v Prievozu ve svém poděkování za poskytnuté finance a knihy. Právě žactvo této školy se účastnilo oslav výročí vzniku republiky, což znamená, že německým školám v případě participace na slavnostech byla přiznána materiální podpora. V některých obcích okresu se objevovaly i plakáty kombinované ve slovenském a německém jazyce.⁴²⁸

V pozdějších letech bylo možno u situačních zpráv a zpráv o průběhu oslav identifikovat určitou nejednotnost německé menšiny, kupř. v Děvíně. Byla zde snaha docílit společné participace jak českého, tak německého obyvatelstva na oslavách. Jejich organizace stále

⁴²⁶ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 425/1929, Inv. č.: 275, karton č.: 5a.

⁴²⁷ Tamtéž.

⁴²⁸ Tamtéž.

zůstávala v režii slovenského a českého obyvatelstva. Na druhou stranu, ale bylo vyzdvihováno, že Děvín je „osada německá s malou čsl. menšinou a taková jednání vedou německé obyvatelstvo jen ku kritice, neboť zdejší Němci jsou všichni smýšlení *‘Heinleinovského’*“. ⁴²⁹ Během státních oslav se totiž stávalo pravidlem, že z řad sympatizantů strany KdP přicházely nejrůznější posměšné poznámky či kritika, čímž dávali najevo svůj protistátní postoj. „*Takové chování uvádí v nevážnost pietní oslavy (...)*“. ⁴³⁰ V jiných obcích s nepříliš početným německým obyvatelstvem však byla situace poklidná.

Během druhé poloviny 30. let přibýval počet manifestací odporu vůči československému státu a nesouhlas s jeho politikou, a to často během nejrůznějších státních slavností. Při oslavách vzniku československé republiky v roce 1937 např. římskokatolický farář v obci Račistorf po bohoslužbě odešel do sakristie bez toho, aby vyčkal, až skončí státní hymna. ⁴³¹ Právě za tento demonstrativní odchod symbolizující neztotožnění se s existencí československého státu byl předmětem kritiky obyvatelstva volajícího po sankcionování faráře. Podobně několik rolníků a stavebních dělníků německé národnosti protestovalo proti oslavám tím, že v tento den pracovali. ⁴³²

5.2. Vztahy mezi národnostmi v okolí Prešpurku

Situace v roce 1925 bývá líčena jako relativně klidná a bez závažnějších národnostních konfliktů. ⁴³³ Poměrně aktivně začaly získávat své příznivce politické strany, které se domnívaly, že volby do Národního shromáždění se budou konat již na podzim 1925. Komunistická a křesťanskosociální strana byly přitom oslabeny svými vnitřními stranickými problémy a nejrůznějšími aférami. Právě komunistická strana prošla určitou deziluzí již během května, kdy se prvomájových akcí i pro nepřítel počasí neúčastnilo mnoho lidí. ⁴³⁴ Přesto se však snažily jednat aktivně a agitovat mezi obyvatelstvem. U farářů československé

⁴²⁹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16. Němci byli v dokumentu psáni malým písmenem.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1957/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 15.

⁴³² SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1957/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 15.

⁴³³ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30. Bylo tomu např. v Piešťanech, tamtéž f. 16. Podobně tomu také bylo v Modré, viz f. 24.

⁴³⁴ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30, f. 62.

strany ľudové se objevily tendence nepřipouštět ke zpovědi mládež, který byla organizována v Sokolu.⁴³⁵ Mezi maďarským obyvatelstvem se v této době šířily pověsti, že Maďarsku připadne Žitný ostrov a že v srpnu proběhne intervence na Slovensko.⁴³⁶ V obci Modrá fungovala Německá sdružená strana jako možná politická platforma pro lokální německé obyvatelstvo. Podobně jako dosavadní politické strany v Modré ale nevykonávala v první polovině roku 1925 žádnou výraznější aktivitu.⁴³⁷ Zatímco o maďarském a slovenském obyvatelstvu se situační zprávy vyjadřují poměrně obšírně, o Němcích se v nich objevují spíše okrajové zmínky. Kromě toho v této době nebyly společensky tolik reflektovány pronikající zahraniční vlivy.

V následujících letech, především však v druhé polovině 30. let lze pozorovat postupné vyostřování vztahů mezi jednotlivými národnostmi. Zatímco vztah k českému obyvatelstvu mohl být popisován jako vyhrocený již od samotného vzniku československého státu, přístup ke slovenské národnosti byl značně diferencovaný. Větší sympatie přetrvávající od zániku bývalého Uherska lze vysledovat k obyvatelstvu maďarskému než právě k obyvatelstvu slovenskému.⁴³⁸

5. 2. 1 Činnost Karpatoněmecké strany a SdP

„*Češi nemají v úmyslu, zničit německý průmysl,*“⁴³⁹ prohlašoval český národní socialista Richter roku 1936. Pokud se takovéto zvěsti údajně šířily, mělo to být podle něj způsobeno snahou SdP vytvořit davovou psychózu proti Čechům. Poukazoval na to, že vinu za hospodářskou situaci nenesli Češi, ale příčinou byla spíše všeobecná hospodářská situace a proměnlivost mezinárodních vztahů. Dr. Dufek narážel při své interpelaci na to, že SdP nezastupuje veškeré německé obyvatelstvo v Československu, neboť více než jedna třetina se klonila k odlišným stranám, než byla SdP. Ve stejnou dobu předložila SdP v Ženevě k posouzení stížnost. Právě v této době, tj. v polovině 30. let, začalo být o Karpatoněmecké

⁴³⁵ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30, f. 64.

⁴³⁶ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30, f. 70.

⁴³⁷ SA v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II 1923-1928, prezidiální spisy, fascikl: 700/1925, Inv. č.: 2604, karton č.: P-30, f. 101.

⁴³⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 632/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

⁴³⁹ Staatsverteidigungsgesetz angenommen. In: *Neue Preßburger Zeitung*, 1. 5. 1936. (s. 1)

straně v bratislavském jazykovém ostrově stále častěji slyšet. Ovšem snahu získat si příznivce vyvíjela již od svého vzniku v polovině 20. let. V roce 1924 se také v německých tiskovinách, např. v listu *Grenzbote* najednou objevují články řešící budoucnost Německa se subjektem v plurálu *my*,⁴⁴⁰ poukazující na vyšší kolektivitu a spřízněnost s Německem.

Představitelé Karpatoněmecké strany neustále opakovali, že německé obyvatelstvo zažívá těžké časy, které jsou mj. zapříčiněny všeobecnými světovými událostmi. Právě ty daly prostor nejen SdP a KdP, ale rovněž komunistické straně. Nejhuře v této situaci vyšší míry nezaměstnanosti dopadli Němci a tato skutečnost jim byla neustále opakována.⁴⁴¹ Rovněž pěstovali v tamějších Němcích pocit, že se jich sice v době vzniku republiky nikdo nedotazoval, zda se chtějí stát občany nového státu, ale v každém případě byl alespoň o ně vyvíjen zájem. Byl údajně způsoben tím, že německé obyvatelstvo mělo ve svých rukou mnoho průmyslových podniků. O společenskou a ekonomickou situaci po roce 1933 se zajímala rovněž německá sociálně demokratická strana. Ta se snažila zmírnit dopady velké hospodářské krize, ale z jejího vzniku na rozdíl od Karpatoněmecké strany nevinila představitele československé vlády, ale především světové miliardáře.⁴⁴² Kritizovala rovněž situaci v Německu, kde podle ní panovala „*bezpříkladná diktatura*“.⁴⁴³ Krom uvedených stran zde byla přítomna také republikánská strana zemědělského lidu, která upozorňovala na skutečnost, že tzv. *idealistické strany* nejsou příliš úspěšné v naplňování zájmů rolnického lidu. Podporovala je část německého obyvatelstva, která se k této straně přešla z tábora *Bund der Landwirte*.⁴⁴⁴ V neposlední řadě se do boje o německé obyvatelstvo v okolí Bratislavy zapojila i křesťanskosociální strana.

Její představitelé vyzdvihovali loajálnost vůči státu a německou kulturní činnost, podobně jako tomu činili Němci na Slovensku ještě dříve, než se v politické aréně objevila Karpatoněmecká strana. Akcent byl mj. kladen na řádné plnění svých povinností. Němci podle strany neměli být asimilováni československou společností, ale měla být využita jejich

⁴⁴⁰ Wohin gehen wir. In: *Grenzbote: Unabhängiges Wirtschaftspolitisches Organ für die Interessen der Slowakei*, 1. 4. 1924. (s. 1)

⁴⁴¹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 52/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁴² SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 868/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

⁴⁴³ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 415/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

⁴⁴⁴ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 876/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

kultura a specifika, aby mohli zastávat roli kulturního a ekonomického prostředníka mezi československým státem a Německem a „*pěstovat plodnou výměnu.*“⁴⁴⁵

Příslušník německé menšiny byl prezentován jako poněkud využitý, důvěřivý a spolehlivý občan, kterému bylo nejprve vmlouváno, že je pro nově vytvářející se stát velice významný, přestože si nemohl sám vybrat, do kterého státu bude patřit. Posléze ale, když jeho zkušenost byly využity a etablovaly se české a slovenské úřední síly, jeho místo v byrokratickém rámci ztratilo svůj dřívější lesk a byl vystřídán. „*Později, když se od něho naučili, byl odstraněn.*“⁴⁴⁶

Přístup československého státu k německé menšině byl chápán jako ničivý prvek pro po dlouhá léta se vyvíjející německý průmysl a kulturu. Na příkladu slovenských snah o autonomii poukazovali na to, že zdaleka nejsou jediní, kdo se potýká s českým vlivem a je ze strany Čechů utlačován. Snahy německého obyvatelstva tedy byly z jejich pohledu reflektovány jako úsilí o zachování své půdy a německého charakteru svých dětí. Apelovali především na to, aby německé obyvatelstvo začalo být pyšné na to, že jsou Němci a začalo se tak veřejně prezentovat. Dotčeně poznamenávali, že jejich snahy jsou mařeny mj. tím, že každý Němec, který tento krok učinil, tj. přihlásil se k této karpatoněmecké identitě, byl označen za henleinovce, což od tohoto počínání mnohé odrazovalo.⁴⁴⁷ Snažili se na místní obyvatelstvo přesvědčivě působit tím, že ukazovali, o co všechno Češi připravili německou menšinu v Československu a pokládali před auditoriem otázku, kam až tento stav může vést a zda tento stav nesvědčí o tom, že Češi zamýšlejí Němce připravit o všechno, co je jim drahé.

Představitelé karpatoněmeckého hnutí tak stupňovali mezi německou menšinou pocit nejistoty a ohrožení. V tomto případě se často odvolávali na zákon na obranu státu, který podle stranických představitelů mohl být snadno zneužit vládou k tomu, aby mohla učinit prakticky cokoli v zájmu státu. Následně německému obyvatelstvu na Slovensku garantovali, že budou i nadále hájit jeho zájmy v této nastalé situaci plné zvrátů a jistoty, společenství, se kterým se mohou identifikovat. Nové členy seznamovali s chodem a

⁴⁴⁵ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 130/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁴⁶ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 52/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

organizací strany, zároveň doporučovali odběr nejrůznějších časopisů.⁴⁴⁸ Prostřednictvím stran těchto tiskovin tak mohlo docházet ke sblížení stranických myšlenek a představ daných Němců žijících na Slovensku. Měly příslušníky německé národnosti stmelovat podobně jako analogie se solidaritou panující mezi vojáky během první světové války. Otázkou, vzhledem k situaci těsně po převratu, zůstává, jak toto spojení fungovalo na německé obyvatelstvo, které si tehdy přálo spíše skončení války než pokračování bojů na frontě.

Karpatoněmecká strana společně s SdP působila v bratislavském okrese i na poli kulturním a společenském a podobně jako v předcházejících oblastech si prostřednictvím německých spolků získávala příznivce ze strany německého obyvatelstva. V roce 1938 existovaly v Děvíně spolky *Ortsgruppe 'Děvín' des Deutschen Kulturverbandes*, existující v obci již od roku 1933⁴⁴⁹, a *Deutschvolkischer Turnverein*. Předsedové obou spolků byli tajemníky strany a většina členstva byla rovněž organizována i v Karpatoněmecké straně, ačkoliv zprvu zachovávali svou stranickou příslušnost v tajnosti.⁴⁵⁰ Zároveň zde bylo podotýkáno, že „většina členů je též zaměstnána jako lodníci u D.D. S. G. a B. L. v Německu a řídí se pokyny, které jsou jim dodávány z Německa.“⁴⁵¹ Vzhledem k lokalizaci Děvína tato organizovanost a vzrůstající sympatie k nacistickým myšlenkám nebyly nijak překvapující. Již v roce 1937 projevovala zdejší německá mládež nepřátelské postoje vůči příslušníkům jiných národností.
452

Na 1. května uspořádala Karpatoněmecká strana rozsáhlé průvody tvořené německým obyvatelstvem z bratislavského okresu. Strana se tak snažila aktivizovat zdejší Němce a také získat své potenciální voliče.⁴⁵³ Předávání informací o akci často probíhalo ústně v rámci nejrůznějších německých spolků nebo obecně v rámci německé komunity. Je patrné, že k silnější participaci a projevům sympatie k politice Karpatoněmecké strany a Německa

⁴⁴⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 53/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁴⁹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 31573/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

⁴⁵⁰ Právě členstvo Turnvereinů a Deutscher Kulturverbandů patřilo mezi největší agitátory Karpatoněmecké strany.

⁴⁵¹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1934/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁵² SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 31573/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

⁴⁵³ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

přispěl mj. anšlus Rakouska⁴⁵⁴. „ (...) všichni občané německé národnosti v Děvíně projevují veřejně své uspokojení a veřejně dávají najevo své sympatie k Německu, což předtím nikdy veřejně nečinili.“⁴⁵⁵ Karpatoněmecká strana se tedy stala větším lákadlem pro místní Němce a přitáhla do svého tábora i některé bývalé členy německé sociální demokracie.

V některých případech si tamější představitelé Karpatoněmecké strany získávali sympatizanty tím, že platili za chudší obyvatelstvo útratu. Přitom ještě v lednu tohoto roku byla situace v Děvíně líčena jako relativně klidná.⁴⁵⁶ Nedá se ovšem prohlásit, že by strana získala sympatie veškerého německého obyvatelstva v oblasti. Tomu nasvědčuje případ obce Prievoz, kde proti sobě stály dvě skupiny německého obyvatelstva, jako např. Karol Neubauer z Děvína. Zatímco první skupina vyjadřovala své sympatie Karpatoněmecké straně, druhá větší část byla organizována v komunistické straně a protistátní aktivity KdP pravidelně nahlašovala na místní četnické stanici, vyjadřovala svou loajalitu československému státu a byla ochotna „v případě potřeby (...) věrně hájit republiku se zbraní v ruce.“⁴⁵⁷

Ve zprávě z četnické stanice Děvín se objevoval také poukaz na generační konflikt mezi mladou a starou generací. Krom toho se zpráva zaměřovala i na krizi motivace a rezignací před politickými událostmi. „Nálada německé menšiny, zvláště starších lidí, v důsledku došlých zpráv o zostřeném postupu německé vlády proti omezení občanské svobody a jiných práv v Rakousku, jest umírněnější a ztrácí další zájem.“⁴⁵⁸ Vedoucí četnické stanice poukazyval na skutečnost, že německá mládež nemanifestovala protistátní smýšlení veřejně, ale mohlo by k tomu postupem času docházet. Někteří velitelé četnických stanic těsně po anšlusu začali pociťovat tísnivou atmosféru a nejistotu panující ve společnosti. Neklid se projevoval i u nezaměstnaných dělníků, u kterých byla kolísavá situace násobena ještě existenčními problémy.⁴⁵⁹ V jiných obcích dané události nevyvolaly příliš rozrušení mezi obyvatelstvem. Nejistota byla ale patrná implicitně i v tomto případě, obzvláště když došlo k obsazení Děvína německým vojskem. V některých obcích s podílem příslušníků německé

⁴⁵⁴ Protože v Děvíně byla situace na jaře 1938 ještě poměrně klidná, viz tamtéž.

⁴⁵⁵ Tamtéž.

⁴⁵⁶ Tamtéž. Jedná se o hlášení z četnické stanice v Děvíně.

⁴⁵⁷ Tamtéž.

⁴⁵⁸ Tamtéž.

⁴⁵⁹ Tamtéž.

národnosti se vyskytovala mezi obyvatelstvem obava, že budou rovněž anektovány k Německu.

Během října 1938 se již objevovaly místní skupiny vznikající Deutsche Partei např. v Prievoze, která se stala na politickém poli nástupkyní zakázané Karpatendeutsche Partei a do které se přesunulo veškeré bývalé členstvo.⁴⁶⁰ V souvislosti s tímto zjištěním četnické stanice byly v následujících dnech provedeny u některých vedoucích činitelů zmiňovaných děčínských spolků domovní prohlídky. Situace v Děvíně během podzimu 1938 byla neklidná, což ilustruje i událost z 6. října 1938, kdy se v Děvíně objevily roztroušené hákové kříže vystříhané z německojazyčného tisku.⁴⁶¹ O několik dní později se opět objevily, tentokrát ovšem vytištěné na bílém papíře. Krom toho Karpatoněmecká strana šířila po obci zvěsti, že se Děvín stane brzy součástí Německa. Podobné události bylo možno vysledovat i v jiných obcích bratislavského okresu s německým obyvatelstvem.

Obyvatelstvo šířilo v této době nejrůznější zvěsti. Mezi nimi figurovala i představa, že se k případnému záboru Děvína dostaví osobně i Adolf Hitler na válečné lodi. Proto z obce putovala dvacetičlenná výprava příslušníků německé národnosti v krojích do Bratislavy, aby se s Hitlerem setkala a mohla mu předložit prosbu o připojení Děvína k Německu.⁴⁶² Do Petržalky se ovšem skupina nedostala, tak alespoň veřejně prozpěvovala *Deutschland, Deutschland über alles* a *Horst Wessel Lied*. Zajímavou skutečností bylo, že zatímco do Bratislavy se hlouček 20 osob vydal společně, aby veřejně demonstroval jednotu a svoje smýšlení, zpět do Děvína se již každý vracel jednotlivě a skrytě. Právě na tuto skutečnost bylo často upozorňováno, tedy že se německé obyvatelstvo obává samo od sebe demonstrovat příslušnost k německé národnosti osamoceně, či často i v davu. Přestože se delegace s Hitlerem přímo nesetkala, své memorandum o připojení obce Děvín její zástupci předali do rukou německých úřadů.

Jiná skupina osob v počtu zhruba 148 Němců se rozhodla přivítat Adolfa Hitlera z břehu rovněž v německém kroji a bílých punčochách. V souvislosti s touto akcí se už nehovoří o

⁴⁶⁰ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1963/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁶¹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 2182/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁶² Podobně se místní německé obyvatelstvo vypravilo vítat Konrada Henleina již v předchozím roce.

tom, že by byla výhradně zformována z řad mladší generace. Tato skupina byla údajně tvořena Němci „bez ohledu na stáří a pohlaví,“ což poukazuje na to, že akce tohoto charakteru nebyly pouze fenoménem mládeže, ale postupně pronikaly do širších skupin německého obyvatelstva.⁴⁶³ Vychovatelka z *Kindersheimu* Katarina Schönmottelová dokonce přivedla ke břehu Dunaje své malé svěřence, aby poznali Adolfa Hitlera. Celé setkání s vůdcem bylo velice působivé, neboť německé obyvatelstvo z břehu zdravilo máváním šátky či rukama příjízďející motorové čluny a jejich posádka pozdravení opětovala *Hitlerovským pozdravem*. Někteří obyvatelé poté až do pozdních hodin čekali, až flotila popluje zase zpět, ovšem marně.

Mezi přítomnými byl i místní farář, takže je možno se opět setkat s rolí tradiční autority. Jeho přítomnost poněkud nabourávala představy některých členů Karpatoněmecké strany, že by se náboženští představitelé neměli podílet na politickém životě.⁴⁶⁴ Přesto bylo možno sledovat poněkud podezřelou činnost některých farářů již v polovině 30. let. V hledáčku úřadů se ocitl prievozský evangelický farář Ján Gurka, jenž u sebe ubytovával rakouské státní občany a údajně sympatizoval s henleinovským hnutím. Krom toho jeho snoubenka absolvovala v Německu vychovatelský kurz a Gurka za ni pravidelně dojížděl na návštěvu. Původně pocházel z kežmarského okresu a bohoslužby nesloužil pouze v německém jazyce, ale ovládal rovněž jazyk slovenský. Nadto ještě vyučoval hodiny náboženství na místních německých školách.⁴⁶⁵ Před svým jmenováním do úřadu sliboval místnímu slovenskému obyvatelstvu, že bude vykonávat bohoslužby i ve slovenštině, ovšem tento slib posléze nedodržel. O tom, že pravděpodobně agitoval mezi místním německým obyvatelstvem za Karpatoněmeckou stranu, svědčí výsledky voleb, neboť strana v obci získala zhruba 441 hlasů pocházejících především od německého evangelického obyvatelstva. Na místní německou mládež působil i farář Alexy v Račisdorfu.⁴⁶⁶ Podobně jako v hauerlandském případě se i zde objevovalo spojení církevní funkce a organizační činnosti v tělovýchovném spolku.

⁴⁶³ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 2191/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁶⁴ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 53/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁶⁵ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 838/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

⁴⁶⁶ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 737/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

S Karpatoněmeckou stranou nebyli provázáni pouze někteří církevní hodnostáři, ale také několik jedinců žijících v obcích v okolí Bratislavy, pracujících např. ve vinařství. Vinař Gotfrid Reingraber údajně udržoval kontakty s prešpurskou německou inteligencí a studenty. Podobně jako inkriminovaní faráři se i tito lidé snažili jednat na veřejnosti spíše nenápadně a otevřeně nedávat najevo své sympatie ke Karpatoněmecké straně, aby nebyli trestně stíháni.

V obci Prievoz bylo možno vysledovat zvýšenou činnost KdP a protistátní projevy. Také zde se objevovaly hákové kříže na nejrůznějších místech v obci. V tomto případě však byly namalované a přibyla k nim dokonce nejrůznější hesla jako např. *Heil Hitler, Sieg Heil* nebo *Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer*. Většinou k tomu docházelo v noci ze strany místní německé mládeže.⁴⁶⁷ Neradikalizovala se pouze německá veřejnost, ale také maďarské obyvatelstvo. Protistátní projevy nabývaly čím dále více na intenzitě a otevřenosti, což je mj. patrné na shromáždění na začátku obce Prievoz 10. října. Toho se účastnilo zhruba 100 osob německé národnosti často z řad členstva Karpatoněmecké strany. Tyto akce byly především fenoménem místní německé mládeže, která po obci nezřídka provolávala *Sieg Heil*. Upozorňovala na sebe a často provokativně v průvodu pochodovala kolem vojenských budov. Podobně jako v Děvíně i zde se z řad místní Karpatoněmecké strany agitovalo za připojení obce podobně jako blízkého okolí včetně Bratislavy k Německu. Tyto průvody nebyly rysem pouze poslední doby, ale objevovaly se již dříve.

Velitel četnické stanice v Děvíně ve své říjnové zprávě formuloval domněnku, že místní obyvatelstvo je často spjato s Německem. U některých skupin osob předpokládal, že pokud by tyto oblasti nebyly připojeny k Německu, tak by přesídlily do Německa. Jednalo se např. o penzisty, kteří byli odkázáni na německé penze, popř. v textu již zmiňované lodníky z Děvína. V této době také probíhaly relativně početné domovní prohlídky představitelů bývalé Karpatoněmecké strany, nyní ovšem organizované v nově vzniklé Deutsche Partei.⁴⁶⁸ Aby bylo zamezeno většímu počtu podobných akcí, byla během měsíce října vydána pořádková a bezpečnostní opatření, která např. zakazovala shromažďování se na ulicích po osmé hodině večerní či provoz hostinců do pozdních nočních hodin.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Tamtéž.

⁴⁶⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1963/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁶⁹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 2124/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

V některých obcích bratislavského okresu, začalo rovněž tamější slovenské obyvatelstvo během října a listopadu roku 1938 manifestovat projevy nesnášenlivosti, např. ve Stupavě, a obracet svůj hněv proti Čechům a Židům, takže u domů některých místních příslušníků těchto dvou národností byla rozbíjena okna.⁴⁷⁰ Mohlo to být dáno menší mírou disciplinace obyvatelstva právě v souvislosti s tehdy se odehrávajícími událostmi.

5. 2. 2 Hospodářské a bezpečnostní záležitosti v druhé polovině 30. let

V polovině 30. let se objevovaly otevřené stížnosti na mzdové podmínky spíše zřídka, což bylo dáno všeobecnou hospodářskou situací. Krom toho bylo poukazováno na další fenomén na pracovním trhu, kdy někteří dělníci raději zůstávali doma a pobírali podporu v nezaměstnanosti, přestože jim byla nabízena práce senoseče za 15Kč.⁴⁷¹ Na tomto případě byla demonstrována vedoucím četnické stanice zkaženost poměrů, kdy dělníci podmiňovali svou práci pouze přemrštěnými požadavky. Do obce Prievoz údajně dokonce přicházeli obyvatelé z Žitného ostrova na stravovací akce, neboť ve svých obcích by podobnou podporu neobdrželi. Během období, co byli v Prievozu a vydávali se za nezaměstnané, pronajímali prý své rodné domy. V některých obcích byli zaměstnanci spokojeni, přestože nedostávali třeba 8 korun denně, ale pouze šestikorunovou mzdu pro muže či čtyřkorunovou pro ženy.⁴⁷² Situace na pracovním trhu byla tedy poměrně dobrá. V roce 1936 dosahovala nezaměstnanost v okrese Bratislava-okolí přibližně 3,3%.⁴⁷³

Během května 1938 bylo často tematizováno vykupování či eventuální vyvlastňování pozemků v pohraničních oblastech, především na Petržalce z důvodu možné obrany státu před napadením. Právě obec Petržalka a Děvín v listopadu připadly Německu.⁴⁷⁴ Přání německého obyvatelstva v Děvíně se tedy vyplnilo. Kromě nastíněné bezpečnostní agendy se během září

⁴⁷⁰ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁷¹ Přičemž v obci Prievoz byla průměrná mzda zhruba 1 Kč/h. Viz SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1020/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

⁴⁷² Viz tamtéž. Jednalo se o obec Račištorf.

⁴⁷³ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 30/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12. Jedná se o údaje z rozpočtu pro rok 1937.

⁴⁷⁴ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1984/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21. Petržalka byla však již v říjnu okupována říšskoněmeckým vojskem, kdy dané území bylo předem vyklizeno.

řešila evidence zásob zboží u velkoobchodů apod., aby na základě těchto získaných dat mohly být zajištěny dodávky zboží, a zabezpečit tak nejlepší možné zásobování obchodů.⁴⁷⁵

Hospodářská situace kopírovala poměry panující v ostatních oblastech obydlených Němci. V zimě kvůli nedostatku pracovních příležitostí se obvykle zvyšovala nezaměstnanost, v létě byl výhled optimističtější díky sezónním stavebním či zemědělským pracím. Ve Svätém Juru již zpočátku jara 1938 byla zmenšena míra nezaměstnanosti mj. i tím, že mohly započít práce na stavbě nové státní lidové školy.⁴⁷⁶ Jinde rovněž nastaly lepší stavební podmínky či se opět někteří lidé mohli věnovat práci na vinicích, popř. jiným zemědělským pracím. Z těchto důvodů bylo logicky nejméně nezaměstnaných pracovníků během července a srpna. Možnou komplikací pro snižování nezaměstnanost byla např. migrace pracovníků do jiných obcí, kde v podstatě uměle zvyšovali nezaměstnanost.

Členové Karpatoněmecké strany se rovněž věnovali ekonomické situaci v bratislavském okrese. Zdůrazňovali na svých schůzích, že finanční situace českých peněžních ústavů je mnohem lepší než německých. Zajímavé je, že se nepřimlouvali ani za autonomii Slovenska, kterou odůvodňovali jako další finanční zátěž pro fungování československého státu. V některých ekonomicko-občanských záležitostech se zrcadlila jistá bezradnost při postupu, kdy mnohá nedorozumění vznikla především z důvodu, že daná rodina nerozuměla pořádně slovenskému jazyku. Tento aspekt ilustruje příklad rodiny Maixnerovy, ve které probíhala exekuce, ovšem některá práva či kroky jim nebyly uspokojivě osvětleny, neboť daní aktéři z četnické stanice a berního úřadu je nedokázali dostatečně jasně přeložit. Krom toho se ve výpovědích zasahujících štábních strážmistrů objevuje kritika surového chování berního vykonavatele, který chtěl rodině odnést peřinu a pendlové hodiny na obecní úřad.⁴⁷⁷ Přitom povalil nervově chorou manželku na zem. Právě podobné chování úředníků následně mohlo přispívat k vyvolání nevraživosti k československé správě a institucím či k pocitu křivdy a nespravedlnosti u německého obyvatelstva.⁴⁷⁸ Z těchto důvodů se mohlo snažit vyhledat nějakého garanta svých práv a jistot.

⁴⁷⁵ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 1/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 21.

⁴⁷⁶ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 16/1938, Inv. č.: 282, karton č.: 16.

⁴⁷⁷ Ten pro změnu tvrdil, že na něj rodina strojila úklady.

⁴⁷⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 555/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

Právě následující citát poměrně jasně ukazuje, že chování při úředním úkonu hrálo docela podstatnou roli v postoji, který německé obyvatelstvo zaujalo vůči československé správě a státu. „(...) načež vymáhanou částku exekutorovi zaplatil. Tento byl pak vůči nim docela přátelský. Maixner mu proto vytýkal, proč s nimi nejednal tak pěkně hned od počátku. O své manželce udal, že je již delší dobu nervově chorá. Tento stav a vzpomínka, že exekutor Majzel asi přes 14 dní povalil matku na zem, jakož i jeho dřívější chování byly příčinou, že se proti němu nepřístojně chovala.“⁴⁷⁹

5. 2. 3 Kontakty s ostatními jazykovými ostrovy

Kontakty mezi prešpurskou oblastí a ostatními německými oblastmi na Slovensku probíhaly zprvu spíše nesměle. Bratislava podobně jako spišská města vyslovila podporu Károlyiho vládě a nově utvořené *Národní radě*. Na stránkách listu *Grenzbote* se objevovaly od poloviny 20. let tematické sloupky se zpravodajstvím ze Spíše, prostřednictvím nejrůznějších inzerátů zde bylo ať už explicitně či implicitně prostřednictvím inzerátů na hutní činnost v Handlové poukazováno na německé obyvatelstvo žijící v Hauerlandu. Na začátku 30. let bylo přiblížení pro bratislavské čtenáře umocněno i tím, že se na stránkách listu objevila série reportáží s fotografiemi z nejrůznějších oblastí Slovenska, přičemž každému dílu byla věnována vždy celá strana.

Jak je patrné už z předcházejících podkapitol, němečtí představitelé jednotlivých oblastí se často na sebe odkazovali, či zmiňovali dění v ostatních německých regionech ve svých projevech jako např. poslanec Nitsch. S aktivnější činností německých spolků rovněž docházelo k intenzivnější komunikaci mezi bratislavskými Němci a Němci z dalších německých jazykových ostrovů, přičemž hlavní roli se v tomto procesu snažil sehrávat *Deutscher Kulturverband* společně s Karpatoněmeckou stranou.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

6. Závěr

„(...)chceme tu žít nadále v pokoji se Slováky a Čechy. Nechceme nic jiného, než abychom byli rovnými mezi rovnými a ne občany druhé třídy. Němci vždy podporovali ten stát, ve kterém žili a nebyli nikdy revolucionáři.“⁴⁸⁰

Přestože zatím v textu byla tematizována především Karpatoněmecká strana, zmínky o karpatoněmecké identitě, případně o pojmu karpatský Němec se v práci dosud příliš neobjevovaly. Právě genezi tohoto pojmu, jeho obsahovým proměnám, představám Karpatoněmecké strany a následnému srovnání s tematickými bloky bude věnována tato závěrečná část.

6.1 Ke genezi pojmu

Tento pojem se poprvé objevil v trojdílném historickém díle *Geschichte der Deutschen in Karpathenländern* od Friedricha Raimunda Kaindla. „Jeho jméno je nesmazatelně spjata s karpatským němectvem. Všechno, co pro ně udělal, patří do dějin.“⁴⁸¹ Uvedený citát potvrzuje jeho publikační činnost, v rámci které vydal nejen výše zmiňovanou knihu, ale rovněž řadu dalších děl, např. *Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern*.⁴⁸² Krom toho poukazuje na používání daného pojmu, který měl v této době poněkud jiné konotace než v pozdějších letech. Kaindl do něj zahrnoval nejen uherské Němce, ale také německé obyvatelstvo žijící v Haliči, Bukovině, Polsku apod. V knize bilancující jeho třicetiletou činnost byl považován za jednoho z nejslavnějších historiků své doby, což může působit v současné době poněkud úsměvně. Byl nazýván jakýmsi duchovním vůdcem karpatského němectva, patrně i díky tomu, že termín sám poprvé použil. Reprezentoval tehdejší pohled na aktivního historika, který nebyl „pouze mužem slova a pera, ale rovněž činu.“⁴⁸³ Zprvu se ale zabýval zkoumáním dějin své rodné Bukoviny.

⁴⁸⁰ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 889/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

⁴⁸¹ KIPPER, H., KAINDL, R. F., *Raimund Friedrich Kaindl 1888 bis 1918*. Lembg Bund d. christl. Deutschen in Galizien, 1918. s. 5. Studoval na univerzitě v Černovicích, kde později působil i jako profesor

⁴⁸² KAINDL. *Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern*. Prag: A. Haase, 1917.

⁴⁸³ KIPPER, H., KAINDL, R. F., *Raimund Friedrich Kaindl 1888 bis 1918*. Lembg Bund d. christl. Deutschen in Galizien, 1918. s. 5.

V jeho dílech byl kladen důraz na dobrou vládu osvíceného panovníka, která měla prospívat danému německému obyvatelstvu. Panovník neměl zbytečně podnikat kroky, jimiž by vystupoval proti zájmům vlastního obyvatelstva. Pomoc Němců byla nutná především v druhé polovině 13. století, kdy byla země vylidněná a zpustlá po kataklyzmatických nájezdech Tatarů. Nově příchozí byli tedy vnímáni jako prvek, který měl těmto oblastem vdechnout nový život, kulturně je pozvednout, přinést do země nové vymoženosti atd. Ve zprávě papežského nuncia z roku 1463 byli Němci všeobecně vyzdvihováni za svou pracovitost a podnikavost.⁴⁸⁴ Právě v tom díle se objevují charakteristiky, které lze nalézt i v prvorepublikovém diskursu – přínosnost pro celý region, zmiňovaná píle a pracovitost, důraz na kulturu, loajalita k spravedlivému panovníkovi apod. Jako specifická kategorie zde vystupují spíš Němci, kteří dostali od Karla Roberta v roce 1312 potvrzení svých svobod. Tato klasifikace vyzdvihuje rozdílnost mezi Němci na Slovensku a spišsko-německou identitou, tzv. *Zipser Deutschtum*. Na tuto specifičnost poukazovaly i mnohé prvorepublikové publikace.⁴⁸⁵

Tento široce nadefinovaný pojem se postupně obsahově proměňoval a začal být vztahován pouze na slovenské území. Předznamenáním renesance termínu karpatský Němec či karpatoněmectví bylo utvoření Karpatoněmecké strany v dnešním Nálepkově v létě roku 1928. Ve třicátých letech se v používání objevuje hlásková proměna, kdy byl odstraněn zastaralý způsob psaní *th* a nahrazen pouhým *t*.⁴⁸⁶ V tomto období se také frekvence jeho používání zvyšuje.

Jak bylo podotknuto hned v úvodu, Karpatoněmecká strana formulovala v čl. 3 svých stanov za svůj cíl sjednocení všech Němců na Slovensku a dokonce i na Podkarpatské Rusi.⁴⁸⁷ Otázkou však bylo, jak se jí dařilo tento postulát naplňovat, tj. zda ve třicátých letech skutečně došlo k přijetí konstrukce karpatoněmecké identity ze strany obyvatelstva. Navíc v roce 1935 bylo realizováno spojení Karpatoněmecké strany se Sudetoněmeckou stranou.

⁴⁸⁴ Viz KAINDL, *Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern*. Prag: A. Haase, 1917. s.18.

⁴⁸⁵ Viz např. FAUSEL, E. *Das Zipser Deutschtum*. Jena Fischer, 1927.

⁴⁸⁶ Na což poukazuje i Ján Kokorák. Viz KOKORÁK, J., *Die deutsche Minderheit in der Slowakei 1918 - 1945. Die Parteienlandschaft im Spannungsfeld zwischen deutschungarischer Tradition und deutsch-national(sozialistischem) Gedankengut*. Hamburg Kovač, 2013. s. 14. I když nebylo tomu tak vždycky, na což poukazují některé publikace. Viz *Das Karpathendeutschtum im Jahre 1937*. Böhmisch Leipa, Zwickau Kaiser, 1938.

⁴⁸⁷ Leitsätze der Karpathendeutschen Partei. Preßburg: [Karpathendeutsche Partei, 1930]. s.3

Hlavní představitel Karpatoněmecké strany Franz Karmasin vysvětloval spojení strany se SdP tím, že pouze ve vzájemné spolupráci veškerého německého obyvatelstva může docházet k efektivnímu naplňování požadavků a cílů. Bylo tedy vytvořeno dle Karmasina „(...)německé souručenství, které spojuje všechny Němce v republice, bez rozdílu náboženství a stavů.“⁴⁸⁸ Obě strany se vymezovaly vůči dosavadní politice ostatních německých stran, které podle nich nepředstavovaly dostatečné zastoupení německého obyvatelstva ve vládě. Taktéž relativizoval jejich funkci v hájení německých zájmů. Podle Karmasina nepřekročily stín svého stranictví a nepředstavovaly tedy z jeho pohledu skutečné reprezentanty *německého lidu*.⁴⁸⁹ Často bylo opakováno, že v případě německého obyvatelstva v Československu se nejedná o žádnou menšinu.⁴⁹⁰ Zajímavou skutečností bylo, že větší nebezpečí bylo spatřováno členy Karpatoněmecké strany v komunistické straně, zatímco u sporů s ostatními národnostmi se předpokládalo, že po odstranění této hrozby vymizí.⁴⁹¹ Komunistická strana tehdy byla obviňována představiteli Karpatoněmecké strany z toho, že vytváří nepřátelské prostředí mezi národnostmi na Slovensku

Vyvstává zde otázka, jestli šlo Karpatoněmecké straně o sjednocení německého obyvatelstva na Slovensku, nebo zdali nešlo spíše o vytvoření většího celku, tj. jestli nebylo cíleno na sjednocení všech Němců v československém státě. V projevu Augustina Harsche se objevovala narážka, že „ je nutné utvořit velkou německou stranu, neboť jsme odstrkovaní jak ve službě státní, tak i ve službě soukromé. Jsme za republiku a všichni ti, kteří o nás rozšiřují opačné zprávy, jsou našimi osočovatelé.“⁴⁹² Někteří Němci na Slovensku se totiž domnívali, že pouze ve sjednocení s větším celkem dosáhnou odstranění bídy a kolektivita jim zaručí naplnění jejich požadavků. Mnozí straníci odmítali připustit spojení Konráda Henleina s politikou Adolfa Hitlera.

⁴⁸⁸ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 899/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

⁴⁹⁰ Vzhledem k většímu počtu německého obyvatelstva než slovenského v Československu, což se vzhledem k určování československé národnosti poměrně špatně zjišťuje. Dle šetření Státního úřadu statistického žilo na území Slovenska 2 012 583 obyvatel československé národnosti, zatímco jen německé obyvatelstvo v Čechách čítalo 2 173 239 lidí. Viz *Statistická příručka republiky Československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1924.

⁴⁹¹ SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 267/1937, Inv. č.: 281, karton č.: 12.

⁴⁹² SA v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, sign: 889/1935, Inv. č.: 279, karton č.: 8.

6.2 Důležité body zjištění

Jak bylo demonstrováno v předchozích tematických blocích, nelze prohlásit, že spolu německé obyvatelstvo vůbec nekomunikovalo.⁴⁹³ Krom toho někteří představitelé spišsko-německého obyvatelstva ve svých projevech hovořili o všeobecných poměrech panujících v německém školství na Slovensku. Již v roce 1928 ve svém projevu hovořil Andor Nitsch o tom, že území Slovenska není tak velké, aby se všichni význační němečtí představitelé neznali, což poukazuje na provázanost německých elit z těchto jazykových oblastí. Témata cílící na širší vrstvu německého obyvatelstva měla mezi svými programovými body Karpatoněmecká strana. Snažila se jimi upoutat pozornost německého obyvatelstva jednotlivých oblastí. Patřila mezi ně tradiční témata německého školství, odbourání nezaměstnanosti, kterou bylo německé obyvatelstvo citelně zasaženo po velké hospodářské krizi apod. Strana rovněž kritizovala průběh a negativní důsledky pozemkové reformy. Jak je patrné, Karpatoněmecká strana často přebírala tato témata do svého programu, aby se přiblížila německému obyvatelstvu na Slovensku. Z pohledu orgánů politické správy byla strana vykreslována jako narušitel poměrně poklidného soužití jednotlivých národností.

Rok 1918 se nesl ve znamení střetu loajalit, tj. k československému státu či Uhersku. Mnoho badatelů poukazuje na období maďarizace, které postihlo i Němce žijící na Slovensku, jako na temné období dějin. Ovšem pokud by dané německé obyvatelstvo zažívalo v tomto období pouze strasti, nemotivovalo by ho to ke snaze o zachování Uherska. Otázkou však zůstává, co si představovalo pod tímto zachováním. Články v analyzovaných německých tiskovinách na Slovensku nasvědčují tomu, že slovenští Němci sice chtěli zachování Uherska, ale zároveň vítali Károlyiho vládu jako impuls k reformám *feudálního Uherska* a krok vstříc demokratizaci státu. Podobné postoje bylo možno vysledovat u maďarského obyvatelstva a mnohých Slováků. Právě společně zakoušený prožitek soužití v Uhersku byl jednou ze spojnic mezi jazykovými ostrovy. V pramenech z lokální provenience bylo na druhou stranu poukazováno na skutečnost, že německé obyvatelstvo může být loajální i k československému státu.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Což se objevuje v některých publikacích. Viz KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991.

⁴⁹⁴ Viz SA v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: SŽ, Inv.č. 2895, oddělení: ŽÚ, Karton:2324, f. 93.

Důležitou roli v připomínání minulosti hrála místa paměti. Jejich prostřednictvím německé obyvatelstvo nostalgicky poukazovalo na zmizelé minulé časy a stavělo je do kontrastu s prvorepublikovými poměry politickými, ekonomickými, sociálními atd. Líčilo minulost jako období prosperity a blahobytu těchto oblastí, zatímco tehdejší situace v československém státě a řešení nastalých problémů hodnotilo jako nepromyšlené. Němci žijící na Slovensku se tak se svými zkušenostmi pasovali do rádcovské pozice a role znalce poměrů, který navrhoval vhodné rady československým orgánům politické správy.

Poměrně důležitým postřehem, který se vine jako červená nit celou prací, je pronikání českých Němců na Slovensko již během dvacátých let. Ti se často stávali učiteli či organizátory kulturního a společenského života v oblastech s německým obyvatelstvem, kde sice německá kultura existovala, jako např. v Hauerlandu, ale nebyla tak rozvinuta jako např. v oblasti Spiše. Vzhledem k tomu, že v této hauerlandské oblasti chyběly elity, což se odráželo i na dění v popřevratových letech a na zprávách okresních náčelníků či županů. Toto prázdné místo přicházeli zaplnit Němci z českého pohraničí. Jejich činnost byla prezentována téměř jako civilizační mise, která měla dané obyvatelstvo povznést, aby si osvojilo nové hodnoty. Právě tento faktor by osvětloval, proč na Spiši probíhalo pronikání tohoto českoněmeckého a posléze karpatoněmeckého vlivu komplikovaněji než v případě Hauerlandu. Přesto i zde se během dvacátých let začaly objevovat vlivy pocházející z českoněmeckého prostředí, což lze ilustrovat na příkladu zavřeného německého gymnázia v Levoči. V některých příspěvcích k této problematice se ovšem často objevuje, že výraznější vliv Němců z českých zemí na místní německé obyvatelstvo bylo zaznamenat až v druhé polovině 30. let⁴⁹⁵. Pronikání jejich vlivu však bylo stíženo stávajícími poměry v regioně, neboť zde již existovaly etablované elity.

Dalším cílem bylo poukázat na to, že Němci na Slovensku organizovaní v Karpatoněmecké straně či s ní sympatizující nebyli obětí *agresivních plánů nacistického Německa*, ani zarputilí agresori.⁴⁹⁶ Nelze je ani jednoznačně zařadit do škatulky viníků či obětí. Mnoho z nich vyjadřovalo sympatie této straně, neboť reflektovala některé jejich požadavky, které nebyly státní politickou správou dostatečně naplňovány. Ne vždy mohlo být kladeno jednoznačné rovnítko mezi členství a identifikací s nacionálněsocialistickou ideologií, což jsem se snažila

⁴⁹⁵ Viz http://www.saske.sk/cas/public/media/5989/01_Durkovska.pdf.

⁴⁹⁶ Viz KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991. s. 83.

nastínit v rámci předcházejících kapitol. Německé obyvatelstvo organizované ve straně mohly vést nejrozmanitější motivace. Mezi eventuálními důvody mohla figurovat např. nejistota ze stávajících poměrů, snaha o garanci naplnění některých požadavků ze strany německého obyvatelstva na Slovensku.

Zjistit identifikaci daných aktérů je poněkud komplikované, neboť by badatel musel projít jméno za jménem v nejrůznějších matrikách. Avšak tyto záznamy nepostačují k tomu, aby ukázali osvojování si karpatoněmecké identity. Rovněž není možné tvrdit, že členství v Karpatoněmecké straně nutně muselo symbolizovat ztotožnění s touto myšlenkou. Stejně tak se případný nestraník mohl identifikovat s touto koncepcí, aniž by byl členem strany, resp. mohl pociťovat sounáležitost s ostatním německým obyvatelstvem bez přijetí představy této identity. Navíc je potřeba vzít v úvahu skutečnost, že mnoho Němců na Slovensku projevovalo o politickou situaci či koncepci karpatoněmecké identity přílišný zájem. Mnohé konaných oslav pořádaných Karpatoněmeckou stranou se snažily překonávat lokální charakter, ale ne vždy tyto snahy vykazovaly úspěch. Ovšem z mnohých zmínek bylo možno alespoň vyvodit, že karpatoněmecká identita konstruovaná Karpatoněmeckou stranou nebyla tak jednoznačně přijímána. Právě tato skutečnost poukazuje na složitost vyvození jasného závěru o identifikaci německého obyvatelstva na Slovensku. V každém případě se zde však nacházely základy identity, na kterých bylo dále možno dále stavět. Jednotlivé ostrovy spolu komunikovaly intenzivněji než v minulosti a činnost německého obyvatelstva byla poměrně úzce provázána prostřednictvím německých spolků. Aktivita Karpatoněmecké strany však nebyla spouštěčem těchto procesů. Rozvoj kultury německého obyvatelstva na Slovensku lze pozorovat již v zlomových okamžicích roku 1918 ve formě projevu nejistoty, hledání tradic a vyhranění se vůči československému státu.

Seznam literatury

Sekundární literatura:

ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008.

ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi Němci do roku 1945: úvod k edici*. 1. vyd. ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010.

ASSMANN, Aleida. *Erinnerungsräume Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. Broschierte Sonderausgabe. München: Beck, 2003.

ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2001.

BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002.

BENSA, Alban, ed. *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998. Cahiers du CEFRES; no. 13.

BOBRÍK, Miroslav, *Nemecká menšina na Slovensku a jej telovýchovné a športové aktivity v rokoch 1918-1945*. Bratislava: Vydavateľstvo STU, 2006.

BYSTRICKÝ, Valerián, KOVÁČ, Dušan a PEŠEK, Jan. *Klíčové problémy moderných slovenských dejín 1848-1992*. Vyd. 1. Bratislava: Veda, 2012.

CSÁKY, Moritz, ed. a MANNOVÁ, Elena, ed. *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1999.

ELIADE, Mircea, *Mýtus a skutečnost*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011.

FOUCAULT, Michel. *Archeologie věděni*. Praha: Herrmann & synové, 2002.

GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa a OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. 1. vyd. [Košice]: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005.

HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard, ed. a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. [2. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

HOBBSAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

- HOENSCH, Jörg K. a LEMBERG, Hans, ed. *Studia Slovaca: Studien zur Geschichte der Slowaken und der Slowakei*. München: R. Oldenbourg, 2000.
- HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. 1. vyd. Komárno: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2002
- HROCH, Miroslav, ed. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.
- HROCH, Miroslav. *Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*. New York: Columbia University Press, 2000.
- HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1996.
- HRUBEC, Marek. *Etika sociálních konfliktů: Axel Honneth a kritická teorie uznání*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2012.
- HÝBL, František. *Tragédie na Švédských šancích v červnu 1945*. Přerov: Muzeum Jana Amose Komenského, 1995.
- CHALUPECKÝ, Ivan. *Dejiny Levoče*. [Diel] 2. 1. vyd. Košice: Východoslov. vydav., 1975.
- CHALUPECKÝ, Ivan, *Z minulosti Lubice*. Kežmarok: M.Lipták, 1996.
- ITÁRI, Z; SEEWANN, G., *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa. Festschrift für Gerhard Seewann zum 65. Geburtstag = Ünnepi kötet Gerhard Seewann 65. születésnapjára*. Pécs: Pécs Univ. 2009
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2003.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela, ed., KOWALSKÁ, Eva, ed. a KREKOVIČOVÁ, Eva, ed. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2009.
- KLEIN, F. Zipser erzählen. : Potoken und Mantaken dazähln. Stuttgart Hilfsbund Karpatendeutscher Katholiken, 2000.
- KOKORÁK, Ján, *Die deutsche Minderheit in der Slowakei 1918-1945. Die Parteienlandschaft im Spannungsfeld zwischen deutschungarischer Tradition und deutsch-national(sozialistischem)Gedankengut*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2013.
- KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011.

- KOVÁČ, Dušan, ed. et al. *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů: německo-české a německo-slovenské kulturní styky od poloviny 19. století do současnosti*. Ústí nad Labem: Nakl. Albis international, 2009.
- KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991. 235 s.
- KRIEGLEDER, W. *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips*. Bremen Ed. Lumière, 2007.
- KRIEGLEDER, Wynfrid, ed., SEIDLER, Andrea, ed. a TANCER, Jozef, ed. *Deutsche Sprache und Kultur im Raum Pressburg*. Bremen: Edition Lumière, 2002
- KUČERA, Rudolf, *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013.
- KUKLÍK, Jan - NĚMEČEK, Jan. *Od národního státu ke státu národností? : národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013.
- LEHOTSKÁ, Darina, ed. a PLEVA, Ján, ed. *Dejiny Bratislavy*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1966.
- LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v 20. storočí*. 1. vyd. Bratislava: VPL, 1968.
- MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd., Praha: Linde a.s. Praha, 2005.
- MALÝ, Karel a SIVÁK, Florián. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 1993.
- MOMMSEN, Hans, ed. et al. *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2000.
- PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009.
- PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl 1., Období 1918 - 1945*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004.
- ROZMAN, Ladislav, *Kremnica*. 1.vyd. Martin: Osveta, 1978.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Vyd. Vyšehradu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012.
- SCHULZE WESSEL, Martin, ed. *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik, 1918-1938: politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*. München: Oldenbourg, 2004

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1991.

STEINHÜBL, Josef. *Mein Leben: Kampf eines katholischen Pfarres für den Glauben und das Deutschtum in der Slowakei*. Stuttgart: Hilfsbund karpatendeutscher Katholiken, 1975.

STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2014.

THIESSE, Anne-Marie. *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007.

WAKOUNIG, Marija, ed., MUELLER, Wolfgang, ed. a PORTMANN, Michael, ed. *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa: Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*. Wien: Lit, 2010.

WEBER, Max a HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998.

ZMÁTLO, Peter. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*. 1. vyd. Bratislava: Chronos, 2005.

Dobová literatura:

ACKERMANN AUS BÖHMEN. *Die Sudeten- und Karpathendeutschen*. Leipzig: Eichblatt-Verlag, 1934.

BUCHALLA, Johann, *Die Zips ein Stiefkind unserer Regierung. Vortrag gehalten im Leibitzer landwirthschaftlichen Casino am 7. Januar 1893*, Kežmarok: Sauter, 1893.

FAUSEL, E. *Das Zipser Deutschtum*. Jena Fischer, 1927.

FITTBOKEN, Gottfried a UEXKÜLL-GÜLDENBAND, Ferdinand von, ed. *Die deutschen Parteien in der Zips*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1935.

KAINDL. *Die Ansiedlung der Deutschen in den Karpathenländern*. Prag: A. Haase, 1917.

KAINDL, Raimund Friedrich. *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*. 3. Bd. *Geschichte der Deutschen in Galizien, Ungarn, der Bukowina und Rumänien seit etwa 1770 bis zur Gegenwart*. Gotha: F.A. Perthes, 1911.

Leitsätze der Karpathendeutschen Partei. Preßburg: Karpathendeutsche Partei, 1930.

KIPPER, H., KAINDL, R. F., *Raimund Friedrich Kaindl 1888 bis 1918*. Lembg Bund d. christl. Deutschen in Galizien, 1918.

TRAEGER, Paul, WEBER, Arthur: Die Zipser Deutschen, Bd. 5, In: *Schriften zum Selbstbestimmungsrecht der Deutschen außerhalb des Reiches, des Vereins für das Deutschtum im Ausland*, Berlin 1919.

WEBER, Rudolf, *Zëpserscher Liderbronn. Gedichte in Zipser Mundart*, 2. vydání, Arbeitsgemeinschaft Zipser Heimat, Kežmarok 1938.

Pomůcky:

GOTTWALD, Josef Rudolf, *Auszug aus: Das Deutschtum in der Tschechoslowakei zwischen beiden Weltkriegen*, Troppau – Gerasdorf bei Wien, 1986.

KIPSOVÁ, Mária, ed. *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919-1938*. Martin: Matica slovenská, 1968.

PÖSS, Ondrej, ed. *Bibliotheca Carpatho-Germanica*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1995.

RAINER, Rudolf, ULREICH, Eduard, *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon*, Stuttgart 1988.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Praha: Státní tiskárna, 1920, 1924, 1926, 1936.

Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Orbis, 1934.

Štatistický lexikon obcí v Krajine Slovenskej: úradný soznam miest podľa zákona zo 14. apríla 1920, čís. 266 Sb. zák. a nar. Praha: Orbis, 1936.

Periodika:

Anzeiger des Bergbaurevierrates für die Slowakei. Ružomberok: Bergbaurevierrat für die Slowakei, (Ružomberok Slovenská kníhtlačiareň), 1924-1934.

Anzeiger des Bergbaurevierrates für die Slowakei und Karpathorusland. Bratislava: Bergbaurevierrat für die Slowakei und Podk. Rus, 1934-1937.

Grenzbote: Unabhängiges Wirtschaftspolitisches Organ für die Interessen der Slowakei. Bratislava: Ivan von Simonyi s. Erben, 1919-1938.

Karpathen-Post: Volksdeutschens Wochenblatt zur Foederung der gesamten der Zipser Deutschtums [online]. Kežmarok: R. Schwantner a J. Handl, 1880-1942. Dostupný z WWW:

<<http://www.difmoe.eu/archiv/calendar?content=Periodika&day=31&kalender=1&month=10&name=Karpathen+Post&title=Karpathen+Post&year=1918>>,1918-1938

Karpatenland : Vierteljahrschrift für Geschichte, Volkskunde und Kultur der Deutschen in den nördlichen Karpathenländern. Reichenberg [= Liberec] : Verlag der Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung , 1928-1938.

Neue Pressburger Zeitung. Bratislava: Emil Portisch, 1936.

Nyitrai lapok : szabadelvü politikai hetilap. Nitra: József Weiss, 1920-1935.

Westungarischer Grenzbote: politisches Tageblatt. Pressburg [= Bratislava] : Iván v. Simonyi 1918.

Archivní fondy:

Archív hlavního města Slovenské republiky Bratislavy, Fond: Městský úřad Bratislava, karton č. 2325.

SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Kremnica, oddělení: prezidiální, karton č. 3 -5, 8- 9, 12, 21, 26, 28, 44-45.

SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Městský úřad v Kremnici, oddělení: administrativní, karton č. 28, 112.

SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Okresní úřad Nová Baňa, oddělení: prezidiální, karton č. 8.

SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Obvodní notářské úřady z obvodu okresního úřadu v Kremnici, Obvodní notářský úřad Janova Lehota, 1881-1944, karton č. 3, 13.

SA v Banské Bystrici, pobočka Kremnica, Fond: Městská registratura magistrátu města Kremnice, rok 1922, rozpětí spisů: 2601-2800.

Státní archív v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská I (1919-1923), prezidiální spisy, karton č. 2, fascikly: 548/1919, 571/1919, 606/1919, 870/1919, 918/1919, 967/1919.

Státní archív v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II (1923-1928), prezidiální spisy, období: Situační zprávy župana, fascikl: 700/1925, Inv. č. 2604, číslo krabice P-30.

Státní archív v Bratislavě, Archivní fond: Župa bratislavská II (1923-1928), prezidiální spisy, období: Situační zprávy župy, fascikl: 700/1924, Inv. č. 125, karton: P-29.

Státní archiv v Bratislavě, pobočka Modrá, Archivní fond: Okresní úřad Bratislava okolí, prezidiální spisy 1923-1929, karton č. 5a, 5b, 8,12 -13, 15, 16, 18, 21, 23.

Státní archiv v Levoči, bez sign., Fond: Spišská župa (SŽ), Inv. č. 2978, oddělení: různé písemnosti, karton č.: 2919.

Státní archiv v Levoči, Sign: 774/1919, Fond: Spišská župa (SŽ), Inv. č. 2892, oddělení: ŽÚ, karton č.: 2809.

Státní archiv v Levoči, Sign. 2071/1920, Fond: Spišská župa (SŽ), Inv. č. 2893, oddělení: prezidiální, karton č.: 2814.

Státní archiv v Levoči, Sig.: 41/1922, Fond: Spišská župa (SŽ), oddělení: ŽÚ, Inv. č. 2895, karton č.:2324.

Státní archiv v Levoči, pobočka Levoča, Fond: Okresní úřad v Levoči, oddělení: prezidiální, karton č.: 2, 6, 9, 25, 33, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, katastr spolků

Slovenský národní archiv, Fond: Karpatendeutsche Partei, karton č. 1, 5, 12, 13 aj.

Slovenský národní archiv, Fond: Krajský úřad, vybrané kartony.

Slovenský národní archiv, Fond: Policejní ředitelství v Bratislavě, vybrané kartony.

Články a studie:

BOBRÍK, Miroslav, Činnost' nemeckého telocvičného a športového zväzu v období Slovenského štátu (1939-1945) In: *Historický časopis Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*. 48, č. 3, (2000), s. 505-516.

HROCH, Miroslav, Historické vedomí a potíže s jeho výzkumem dříve a nyní, In: ŠUBRT, Jiří, ed., *Historické vedomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Vyd. 1. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2010. s.31 – 46.

SCHVARC, M.: Organizačná štruktúra Deutsche Partei 1938 – 1945. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005*. B. Bystrica 2005, s. 101

SCHVARC, Michal, Vývoj a zmeny organizačnej štruktúry Deutsche Partei 1938-1945, In: *Historický časopis 3/2006*. s. 471 – 503.

SCHVARC, M.: Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku 1935 – 1938. In: *Historický časopis 1/2004*, s. 87 – 118 aj.

Elektronické zdroje:

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3340_03.htm

http://www.saske.sk/cas/public/media/5989/01_Durkowska.pdf

http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.htm

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0200_00.htm

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3340_03.htm